

DANTE
A PURGATORIUM
A DIVINA COMMEDIA MÁSODIK RÉSZE

PRÓZÁBA ÁTÍRTA ÉS MAGYARÁZTA
CS. PAPP JÓZSEF

TARTALOM

BEVEZETÉS.

ELSŐ ÉNEK.

(Bevezetés. A négy csillag. Cato, a purgatorium őre.)

MÁSODIK ÉNEK.

(A purgatorium előrésze. A hajós angyal. Casella. Cato.)

HARMADIK ÉNEK.

(Elő-purgatorium. Az egyház átka alatt meghaltak lelkei. Manfréd király.)

NEGYEDIK ÉNEK.

*(Elő-purgatorium. Fölmenet az első párkányra. A nap állása és a hegy természete.
Első párkány: A hanyagok. Belacqua.)*

ÖTÖDIK ÉNEK.

*(Elő-purgatorium. Második párkány: Erőszakos halállal kimult halogatók.
Két hirnök. Jacopo del Cassero. Buonconte da Montefeltro. Pia.)*

HATODIK ÉNEK.

*(Elő-purgatorium. Második párkány [folytatás]: Erőszakos halállal kimult halogatók.
Benincasa. Guccio Tarlati. Federico Novello. Pier della Broccia. Sordello.
Szózat Italiához és Firenzéhez)*

HETEDIK ÉNEK.

*(Elő-purgatorium. Második párkány [folyt. és vége]. A virágos völgy.
Földi dicsőségre vágyó fejedelmek: Rudolf császár, Ottokár cseh király,
III. Fülöp francia király, Navarrai Henrik, Aragoniai III. Péter, Anjoui Károly,
III. Henrik angol király, Monferratoi VII. Vilmos.)*

NYOLCADIK ÉNEK.

*(Elő-purgatorium. A virágos völgy [folyt.]: Földi dicsőségre vágyó fejedelmek.
Esti ima. Két ór-angyal. Nino Visconti. A kígyó. Corrado Malaspina.)*

KILENCEDIK ÉNEK.

*(Elő-purgatorium. A virágos völgy [vége]. Dante álma; a sas és Lucia.
A purgatorium kapujánál. Az őrtálló angyal. A hét P. Fölmenetel az I.-ső körbe.)*

TIZEDIK ÉNEK.

*(I. kör [folytatás]: Kevélyek. Az alázatosság példaképei: Szűz Mária;
Dávid király; Traján császár.)*

TIZENEGYEDIK ÉNEK.

*(I. kör. [folytatás.] Kevélyek. „Mi Atyánk.” Umberto, santafiorei gróf.
Oderisi. Provenzan Salvani.)*

TIZENKETTEDIK ÉNEK.

*(I. kör [folyt. és vége.] Kevélyek. A megbüntetett kevélység példái.
Az alázatosság angyala. Fölmenetel a II. körbe.)*

TIZENHARMADIK ÉNEK.

(II. kör [folytatás.] Irígyek. A szeretet példái. Sienai Sapia.)

TIZENNEGYEDIK ÉNEK.

*(II. kör [folytatás]: Irígyek. Guido del Duca. Rinier da Calboli.
Romagna 1300-ban. A megbüntetett irígység példái.)*

TIZENÖTÖDIK ÉNEK.

*(II. kör [vége]. Irígyek. A testvéri szeretet angyala. Fölmenés a III. körbe.
III. kör: Haragosak. A szelidség látomásai. A haragosak bűnhődése.)*

TIZENHATODIK ÉNEK.

*(III. kör [folytatás]: A haragosak. Lombardiai Marco. A szabad akarat.
A világ romlottsága. Corrado da Palazzo. Gherardo da Camino. Guido da Castello. Gaia.)*

TIZENHETEDIK ÉNEK.

(III. kör [vége]: *A haragosak. A megbüntetett harag példái. A béke angyala. Fölmenetel a IV. körbe. Éjszaka. A szeretet. Erkölcsei rendszer.*)

TIZENNYOLCADIK ÉNEK.

(IV. kör: *Restek. Szeretet és szabadakarat. A buzgó sietség példái. A san-zenoi apát. A Scaligerek. A megbüntetett restség példái. Dante álma.*)

TIZENKILENCEDIK ÉNEK.

(IV. kör [folyt. és vége.] *Dante álma. A buzgóság angyala. Fölmenetel az V. körbe. Fösvények és tékozlók. V. Hadrián pápa. Alagia.*)

HUSZADIK ÉNEK.

(V. kör. [folyt.] *Fösvények és pazarlók. A szegénység és bőkezűség példái: Capet Hugo. A Capetingek. A rút fösvénység példái. A hegy megrázkódik.*)

HUSZONEGYEDIK ÉNEK.

(V. kör [vége]. *Fösvények és pazarlók. Statius. Miért rázkódik meg a hegy? Statius és Vergilius.*)

HUSZONKETTEDIK ÉNEK.

(Fölmenés a VI. körbe. *Statius bűne és megtérése. Híres személyek a limbusban. VI. kör: Torkosak. A rejtélyes fa. A mértékletesség példaképei.*)

HUSZONHARMADIK ÉNEK.

(VI. kör [folyt.] *Torkosok. Büntetésök. Forese Donati. Nella. A firenzei nők.*)

HUSZONNEGYEDIK ÉNEK.

(VI. kör: *Torkosok. Forese Donati. Piccarda. Luccai Bonagiunta. IV. Márton pápa. Ubaldino dalla Pila. Bonifácus. Marchese. Gentucca. Corso Donati. A második rejtélyes fa. A torkosság példái. A mértékletesség angyala.*)

HUSZONÖTÖDIK ÉNEK.

(Fölmenés a VII. körbe. *Test és lélek. Légnemű testek a halál után. VII. kör: A testiség rabjai. A tiszta élet példái.*)

HUSZONHATODIK ÉNEK.

(VII. kör: *A testiség rabjai. [folyt.] Két ellenkező irányú csapat. A testiség példái. Guido Guinizelli. Arnaldo Daniello.*)

HUSZONHETEDIK ÉNEK.

(VII. kör [folytatás és vége.] *A testiség rabjai. A tisztaság angyala. Átmenés a lángokon át. Dante álma. Feljutnak a földi paradicsomba. Vergilius utolsó szavai.*)

HUSZONNYOLCADIK ÉNEK.

(Földi paradicsom. *Léthe. A magános hölgy. A víz és a szél keletkezése az isteni erdőben. A hely leírása.*)

HUSZONKILENCEDIK ÉNEK.

(Földi paradicsom [folyt.] *A rejtélyes körmenet, vagy az egyház diadalmenete.*)

HARMINCADIK ÉNEK.

(Földi paradicsom [folyt.] *Beatrice megjelenése. Vergilius eltűnése. Beatrice szemrehányásai.*)

HARMINCEGYEDIK ÉNEK.

(Földi paradicsom [folyt.] *Dante vallomása. A Léthe vizében. Beatrice szolgáló-lányai. Beatrice leveszi arcáról a fátyolt.*)

HARMINKETTEDIK ÉNEK.

(Földi paradicsom [folyt.] *A szent szekér viszontagságai. A tudás fája. A sas, a róka és a sárkány. Az óriás.*)

HARMINCHARMADIK ÉNEK.

(Földi paradicsom [vége.] *Beatrice jóslata. DXV. Eunoé.*)

A
III. VIKTOR EMÁNUEL
OLASZ KIRÁLY VÉDNÖKSÉGE ALATT
FIRENZÉBEN, A KÖLTŐ SZÜLŐVÁROSÁBAN VIRÁGZÓ
SOCIETÀ DANTESCA ITALIANA
IRÁNT ÉRZETT MÉLY TISZTELETTEL KÜLDÖM
KOSSUTH LAJOS HAZÁJÁBÓL

„A FÖLDRŐL, MELYET A DUNA LOCSOLGAT,
HA ELHAGYÁ A NÉMET PARTOKAT MÁR”

DANTE (*Par. VIII, 65-66.*)

GARIBALDI SZÜLETÉSÉNEK SZÁZADIK ÉVFORDULÓJÁN.

BEVEZETÉS.

A költő 1300. márciusában, talán 24-én vagy 26-án éjjel indult el rejtelmes útjára. Nagypénteken ért a sötét erdőbe, másnap végig járta a poklot, négy napig időzött a purgatoriumban, s 36 óra hosszáig a paradicsomban.

Dante purgatoriauma földünk túlsó félgömbjén, a tenger közepén elterülő szigeten fekvő hegy. Alakja csonka kúp. Tetején virágos partok közt van a gyönyörű földi paradicsom, vagy édenkert, a Lethe és Eunoe folyókkal. Ott lakott valaha az első emberpár, most pedig ott várják a kisebb fokú bűneikből megtisztult lelkek, hogy mikor szállhatnak fel a mennyországba.

A Jeruzsálemmel ellenlábas hegy három nagy részből áll: az elő-purgatoriumból, a tulajdonképeni purgatoriumból és a földi paradicsomból. Az elő-purgatorium előtere négy részre oszlik. Külön tisztulnak azok a lelkek, akik egyházi átok alatt haltak meg; továbbá akik haláluk pillanatáig halogatták a megtérést, meg azok, akik csak akkor gondoltak Istenre, mikor utolérte őket az erőszakos halál s végre azok a lelkek, akik a földi dicsőség kedvéért megfedkeztek az örök üdvösségről.

A tulajdonképeni tisztítóhely hét körében tisztulnak a hét főbűnben leledző lelkek: a kevélyek, az irigyek, a haragtartók, a tunyák, a fösvények s pazarlók, a falánkok s az érzéki szerelem rabjai. Itt is ugyanazokért a bűnökért vezekelnek, mint a pokolban, hol előbb az enyhébb természetű büntetésekkel találkoztunk, itt pedig ellenkező a sorrend, mert minél feljebb haladunk a hegyen, annál megbocsáthatóbbak a bűnök. A meredek hegyoldal megmászása annál könnyebben megy, minél magasabbra érünk. A bűnhődés abban áll, hogy a vezeklőknek az elkövetett bűnnel ellenkező erényben kell magukat gyakorolniuk, elmélkedniük kell az illető bűn iszonyatosságáról, annak gyászos következményeiről, másrészt az ellenkező erény szépségéről és édes gyümölcseiről. A kevélyek nagy súlyokat cipelnek, hogy megtanulják az alázatosságot; az irigyek szemhéja le van varrva, hogy rossz szemmel ne nézhessék a mások boldogulását; a haragtartók sűrű füstben keringenek; a tunyák szünet nélkül kénytelenek futni; a fösvények és tékozlók hasonfekve, kezük-lábuk összekötözve sirnak; a torkosok éheznek és szomjaznak, pedig ott áll előttük a sok jó étel és ital; az érzéki szerelem rabjai egymást átölelve lobogó lángok közt sirdogálva járnak.

Mikor Dante Vergiliusszal a föld tengelyén feljutva a hegy aljához ér, a sziget egyik őrével, attikai Catoval találkozik. Cato rendeletére Vergilius lemossa harmattal Dante arcáról a pokol szennyét, (mert a purgatoriumban a kárhozatnak még az emlékezete sem maradhat meg) s megkoszorozza kákával, a megalázkodás jelvényével. A tenger felől fényes angyal közeledik feléjük egy könnyű csónakon, melyet nem evező vagy vitorla hajt, hanem az angyal, két szárnyának lebegtetésével. Ő szállítja oda a lelkeket, akik bűneik töredelmes megbánása után méltók lesznek majd az ég kegyeire. Angyalok őrzik a kies völgyet, angyal írja fel kardjával Dante homlokára a hét P. betűt s törli le utóbb egyiket a másik után, aszerint amint megtisztult a hét főbűntől. (P = a *Peccatum* - *Bűn* első betűje.) A földi paradicsomban csodálkozva nézi végig a rejtélyes menetet, amely az Egyház történetét ábrázolja. Ott jelenik meg előtte ifjúkori kedvese, Beatrice lángszínű ruhában, fehér fátyollal, zöld köpenyben, fején olajág koszorúval. Eddigi kalauza, Vergilius most eltűnik.

A pokol a kétségbeesés, a fájdalom birodalma. Sirás, jajveszékelés, átkozódás s démonok kacagása hangzik az örök sötétség hazájában. A purgatoriumban is van fájdalom, de nem viaszatlan: lemondás és hit van benne. A pokol kárhozottjai örökké megtartják gondolataikat, vétkeiket, szenvedélyeiket, de a purgatoriumban tisztuló lelkek haláluk percétől fogva nem vétkeznek többé s őszintén megbánják nagy tévedéseiket. A pokol borzadalmas sötétségét csupán cikázó villámok és lángok világítják meg. Itt azonban fény és reménység ragyog.

Szurok-tócsák, jégtorlaszok, iszonyatos erdők, tüzes sirokból álló temetők, felperzselt sivatagok helyett itt, az ég és a tenger közt szabad levegőt szív a költő s démonok és szörnyetegek helyett angyalok fogadják fehér ruhában és mint a rezgő hajnali csillag, bájosan tekintenek reá.

A *Pokol* bizonyára plasztikusabb, de a *Purgatorium* a legfestőibb, a legszebb része az Isteni Színjátéknak s mégis az olvasók közül sokan csak a *Poklot* ismerik s nem igen hatolnak tovább az olvasásban, bár a *Purgatorium*-ban nyilatkozik meg igazán a költő lelkének legszebb vonása: a szeretet. A *Purgatorium* harminchárom énekből, 4755 sorból, összesen 33379 szóból áll.

Terzináiból bemutatjuk az V. énekben szereplő Pia szavait, melyekben a szerencsétlen asszony arra kéri a költőt, hogy ha majd újra visszatér a földre az élők közé, mondjon el érette egy imádságot:

„Deh, quando tu sarai tornato al mondo,
E riposato della lunga via,
Seguitò il terzo spirito al secondo, -
Ricorditi di me, che son la Pia
Siena mi fe,’ disfecemi Maremma:
Salsi colui che inannellata, pria
Disposata, m’ avea con la sua gemma”.

*

„Oh, majd ha visszamégy megint a földre
S hosszú utad után kissé pihentél, -
Egy harmadik amaz után szólt végre,
Gondolj majd akkor rám, én vagyok Pia.
Sienában születtem, Maremma ölt meg.
Az tudja ezt, aki eljegyeze engem,
Mikor ujjamra húzta jegygyűrűjét”.

Az emberi megváltás hőskölteményének, a kor minden tudását, érzelmeit és vágyait magában foglaló korfestő képnek középső része a *Purgatorium*. A „szép mesével, amely mögé az igazságot rejtette”, az volt Dante Alighieri fő célja, hogy az élőket kivezesse a nyomorúságból a boldogság állapotába. De mi a boldogság az ő felfogása szerint? Békés, rendezett élet a földön és égi örömök a túlvilágon. Ezért üres az ő földi paradicsoma, csak Matildot találja ott s később a misztikus körmenet vonul el előtte, de az is eltűnik nemsokára. Nincs boldogság ezen a földön; ezért nem is írhatja le, ami nincsen. A *Purgatorium* arra a kérdésre adja meg a választ, hogy az ember hogyan szabadul meg a bűntől. Le kell szenvedni az igazságosan reánk mért büntetést s a bűnnek még a gyökerét is ki kell irtanunk a szívből, hogy elnyerhessük az örök élet boldogságát, mely amint a költő mondja, a megelégedésben és az igazság megismerésében áll.

Teljes bizonyossággal nem tudjuk megállapítani, hogy az Isteni Színjáték második részét melyik évben írta a költő. Egyik leveléből az tűnik ki, hogy 1319-ben már készen volt a *Pokol*, sőt talán még a *Purgatorium* is. Nagyon valószínű, hogy az egész munkán, „melyre ég és föld rátette a kezét”, kedvesének halála (1290.) óta folyvást dolgozott, megszakításokkal ugyan, de mindig eltántoríthatatlan kitartással. Saját maga mondja, hogy „több évre lesoványodott”, míg befejezhette korszakot alkotó fő művét, melyet „csak hódolat illet meg, nem bírálat”.

ELSŐ ÉNEK.

(Bevezetés. A négy csillag. Cato, a purgatorium őre.)

Lelkem kis hajója újra felszedi vitorláit, de ezentúl kedvezőbb vizeken jár, mert túlhaladt a bőszen tengeren. Most arról a második országról fogok énekelni, hol az emberi lélek megtisztul és méltóvá lesz arra, hogy égbe szálljon.

De hadd támadjon fel itt újra a meghalt költészet! Mert szent Múzsák, a tietek vagyok; keljen föl egy kissé Calliope is és kísérje énekemet azzal a hanggal, melynek erejét a nyomorult szarkák annyira megéreztek, hogy legyőzötteknek kellett érezniök magukat. (*Pierius*, thesszaliai király kilenc leánya versenyre hívta ki a múzsákat, de legyőzettek és szarkákká változtak át.) A keleti zafír édes színe, mely a tiszta levegő derült tekintetében összegyűlt az első körig, a (hold egéig), újra megörvendeztette szemeimet, mihelyt kiléptem a kihalt légkörből, mely elszomorította szemeimet és keblemet. A szép bolygó csillag (*Venus*), mely szerelemre bátorít, napkeletet egészen megmosolyogtatta, a kíséretében levő Halakat pedig eltakarta. Én jobbra fordultam, az ég másik sarkára néztem és láttam négy olyan csillagot, melyeket az első emberpár kivételével más ember nem látott soha. Az ég örülni látszott sugaraiknak. Oh, árva északi vidék, amely meg vagy fosztva ezek látásától!

Mikor nézésükkel beteltem, kissé az ég másik sarka felé fordulva, oda, honnan eltűnt már a Gönczöl-szekere, közel hozzám egy magános öreg embert láttam; külseje után ítélve olyan tiszteletre méltó vala, amilyennél nagyobbab a fiúnak sem kell éreznie atyja iránt. Hosszú szakállat viselt, ősz szálakkal keverve, a hajához hasonlóan, amely két gyűrűben omlott mellére. A négy szent csillag sugarai olyan fénnyel övezték arcát, hogy olyannak láttam, mintha a nap állt volna előtte.

- Kik vagytok ti, kik a sötét folyó ellenében kiszöktetek az örökös börtönből? mondá, tisztessé szakkállat megrázva. Ki vezetett ide benneteket? Ki gyújtott világot, mikor kijöttetek a mély-séges éjszakából, mely mindig sötétben tartja a pokoli völgyet? Hát megszegették az alvilági törvényeket? Vagy új rend állt be az égben, hogy ti, elkárhozottak, barlangjaimhoz jöttök?

Vezetőm (*Vergilius*) ekkor megérintett s szóval, kézzel és jelekkel intett, hogy térdeljek le és süssém le a szememet. Azután így felelt:

- Nem magamtól jöttem. Egy hölgy jött le az égből, az ő kérésére csatlakoztam ehhez kísérőnek. De mert azt akarod, hogy még jobban kitárjuk helyzetünket a maga valóságában, nekem nem lehet az akaratom az, hogy eltitkoljam előled. Ennek itt (*Dantéra* mutatva) még nem ütött az utolsó órája, de balgasága miatt olyan közel volt már hozzá, hogy rövid idő múlva elveszett volna. Miként mondám, így küldöttek engem hozzá, hogy megmentsem; ahhoz pedig nem volt más út, mint amerre én mentem. Megmutattam neki az elkárhozott népet, most pedig azokat a lelkeket szándékozom megmutatni, kik a te felügyeleted alatt tisztulnak. Hogy hogyan hoztam át ide, bajos lenne elbeszélmem; a magasból száll le az erő, mely arra megsegít engem, hogy elvezessem hozzád, hogy téged lásson és meghallgathasson. Fogadd szívesen idejöttét: szabadságot keresni jön, a mi nagyon kedves; hogy az milyen drága, csak az tudja, ki mint te, eldobja életét érte. Te tudod ezt, mert rád nézve nem volt nehéz érte a halál Uticában, ahol levetéd magadról a ruhát, mely ama nagy napon olyan fényes leend. Mi éretünk nem szegték meg az örök törvényeket, mert ez itt él s engem sem köt meg Minos, hanem abból a körből való vagyok, ahol a te *Marcia*d szűzies szemei vannak, aki mintha jelen volna, még most is arra kér téged, óh szent kebel, hogy a magadénak tartsd őt. (*Marcia*, kivel a limbusban találkoztunk, előbb Cato neje volt, de férje később átengedte barátjának, *Hortensius*nak, akinek halála után azonban ismét visszakérezkedett Catohoz. *Marcia* az Istenhez

visszatérő nemes lelket jelképezi.) Légy tekintettel, irántad való szerelmére és hajolj le hozzánk. Engedj át bennünket a te birodalmadon; üdvözlétet viszek majd el tőled hozzá, ha megengeded, hogy ott lenn megemlítssem a nevedet.

- Marcia annyira tetszett az én szememnek, amikor még a földön éltem, - mondá azután - hogy megtettem neki minden szivességet, amit tőlem kívánt. Most azonban, minthogy a gonosz folyón (az Acheron vizén) túl lakik, nem tud reám hatni többé, ama törvény erejénél fogva, melyet akkor alkottak, midőn eltávoztam onnan. De ha, miként mondod, egy égi hölgy indított útnak és vezet, akkor nem szükség mentegetőznöd; elég, ha az ő nevében kívánod tőlem. Menj tehát, övezd fel ezt sima kárával és mosd meg az arcát, hogy tiszta legyen minden szennytől, mert nem illenék ködtől zavaros szemmel állani a paradicsom első szolgája (a purgatorium őrt álló angyala) elébe. Ezen a szigeten körös-körül ott lenn, hol a hullám csapdossa, terem káka bőven a puha iszapban. Másféle növény, aminek lombja van, vagy ami megkeményednék, itt nem tenyészhet, mert nem enged a hullámverésnek. Ne is erre térjtek majd vissza; a most emelkedő nap megmutatja majd, hogy hol mehettek fel a hegyre könnyebben.

Ezzel eltűnt; felkeltem én is szó nélkül, egészen vezetőmhöz símultam és szemeimet reá-irányoztam. Így kezdett beszélni:

- Fiam, kövesd lépteimet! Forduljunk vissza, mert ez a síkság innen kezdve hajlik le alsó vége felé.

A hajnal legyőzte a reggeli órát, mely előre futott, úgy, hogy messziről felismertem a tenger reszketését. Végig haladtunk a magányos síkságon, mint az olyan ember, ki visszatér az eltévesztett útra és azt hiszi, hogy hiában megy, amig oda nem ér. Mikor már ott voltunk, hol a harmat tusakodik a nappal, hogy oly helyre jusson, ahol van árnyék és lassabban párolog el; mesterem mindakét kezét gyengén rátette a füre, én pedig mikor észrevettem a szándékát, feléje nyújtottam könnybe borult két orcámat: ő újra egészen feltárta azt a színt, melyet a pokol füstje eltakart. Azután az elhagyatott partra mentünk, mely soha nem látott e vizeken hajózni olyan embert, ki valaha visszatért volna onnan. Csodálatos! Mihelyt kitepte az aláza-tos növényt, (a kákát), azonnal újra kinőtt ott, ahonnan kiszakította.

MÁSODIK ÉNEK.

(A purgatorium előrsze. A hajós angyal. Casella. Cato.)

A nap már a látóhatárhoz ért, melynek délköre Jeruzsálemet takarja be legmagasabb pontjával; az éjszaka pedig, mely vele szemben forog, a Gangesből felszállott a Mérleggel, mely kisiklik a kezéből, ha növekvésnek indul; úgy, hogy a szép Aurora rózsás orcái, ott, ahol én valék, narancs-színűekké váltak az előrehaladott idő miatt. Még a tenger szélén állottunk, mint az olyan emberek, akik újtokra gondolnak, a szívükkel mennek s a testükkel még maradnak.

És ime, miként hajnal jöttékor Mars kipirul a sűrű gőzöktől lenn nyugat felé a tenger tükre fölött: azon módon tűnt fel előttem - bár láthatnám még egyszer! - egy fénypont a tengeren oly hirtelen rohanva, hogy mozgásával a repülés sem ér föl. Mikor ettől kissé elfordítottam a szememet, hogy vezetőmhöz kérdést intézzek, újra láttam, még fényesebbnek, még nagyobb-nak. Mindkétfelől, közel hozzá, látszott valami fehérség, - nem tudtam, hogy mi (az angyal szárnyai), - alatta pedig lassanként egy ahhoz hasonló tűnt fel (az angyal ruhája.) Mesterem még nem szólt egy szót sem, miközben az első fehérség két szárnynak látszott; de azután, mikor határozottan felismerte az égi hajóst, így kiáltott fel:

- Térdepelj le gyorsan! Ime az Isten angyala! Tedd össze a kezeidet! Ezután ilyen szolgálkat fogsz látni. Nézd, mennyire megvet minden földi eszközt; nem kell neki sem evező, sem más vitorla, csupán a szárnyai, pedig messzire vannak a partok. Nézd, mily egyenesen tartja az ég felé, mikor a levegőt hasítja örök szárnyaival, melyek nem változnak meg, mint holmi halandó tollazat.

Amint aztán az isteni madár mindegyre jobban közeledett felénk, még fényesebbnek látszott, úgy, hogy a szem nem birta közélről nézni, hanem lesütöttem; a parthoz olyan gyors és könnyű kis hajón jött, hogy barázdákat sem vont a vizen. Hátral állott az égi révész, írva látszott arcán a boldogság és száznál több lélek ült benne.

„In exitu Israel de Aegypto” („Mikor az Izráel népe kijöve Egyiptomból”), ezt énekelték mindnyájan együtt, azzal, ami abban a zsoltárban meg vagy on írva. Azután keresztet vetett reájuk, mire leborultak mindnyájan a partra, ő pedig ahogy jött, olyan gyorsan elsietett. Az ott visszamaradt sereg ismeretlennek látszott a helylyel; körültekintettek, mint az olyan szokott, aki valami újat lát. Mindenfelé fényt lövellt szét a nap, mely ismerős nyílaival elűzte a Bakot az ég közepéről: midő n az ujonnan érkezett nép fölemelte felénk a homlokát, mondván:

- Ha tudjátok, mutassátok meg nekünk az utat, mely a hegyre vezet.

És így felelt Vergilius:

- Ti azt gondoljátok talán, hogy mi ismerősek vagyunk ezzel a helylyel; de mi is jövevények vagyunk, mint ti. Az imént jöttünk, nálatok kevéssel előbb, egy másik úton, amely olyan zord és rögs vala, hogy a mászás ezentúl már csak gyermekjátéknak látszik.

A lelkek, akik lélegzésemről észrevették, hogy én még élek, egészen elhalványodtak a csodálkozástól, és miként az olajágot vivő hírmondóhoz tódul a nép, hogy ujságot halljon és senki sem törődik azzal, hogy letaposhatják: úgy csüggöttek ama boldog lelkek valamennyien az én arcomon, mintegy elfeledkezve arról, hogy tisztulásra kellene sietniök.

Láttam az egyiket előre haladni, hogy engem átöleljen oly nagy szeretettel, hogy nekem is ugyanazt kelle tennem. Oh, hiú árnyak, a külső látszatot kivéve! (A középkorban azt hitték, hogy az üdvözültek teste csak a feltámadás után lesznek kézzelfoghatóakká.) Háromszor

átfogtam mögötte a kezeimet s ugyanannyiszor csak a saját mellemet fogtam át. Ugy gondolom, hogy elsápadtam a bámulattól; ezért elmosolyogta magát az árny és visszahúzódott, én pedig tovább haladtam utána. Nyájasan mondta, hogy álljak meg. Akkor felismertem, hogy ki volt és felkértem, hogy álljon meg egy kicsit velem beszélgetni.

Ő így felelt nekem:

- Ahogy a halandó testben szerettelek, úgy szeretlek most is, a testtől felszabadultan. Ezért állok meg; de te miért jössz ide?

- Casellám, azért teszem meg ezt az utat, hogy máskor visszatérjek ide, ahol vagyok, - mondtam neki. De miért csak most érkezel ide?

Ő pedig ezt mondta nekem:

- Nem történt velem igazságtalanság azzal, hogy az, aki akkor vesz föl valakit, mikor neki tetszik, - tőlem több ízben megtagadta ezt az átszállítást; mert igazságos akaratból ered az övé. Három hónap óta teljes békességben felvett mindenkit, aki jönni akart. (VIII. Bonifác pápa bűnbocsánatot hirdető bullája szerint, 1299. év karácsonya óta a meghaltak lelkei is részesültek az általános búcsú kedvezményeiben.) Ezért fogadott kegyesen engem is, aki akkor a tengerparton állottam ott, hol a Tiberis vize sóssá válik, a torkolatnál, hova most visszaszáll, mert mindig ott gyűlnek össze, akik nem az Acheronhoz (a pokolba) kerülnek le. (A költő t. i. úgy képzei, hogy azok a lelkek, akik a purgatoriumba jutnak, a Tiberis torkolatánál gyűlnek össze s ott szedi fel őket hajóra az angyal.)

Erre én ezt mondtam:

- Ha valami újabb rendelkezés folytán nem tiltották el, vagy nem feledted még el a szerelmi dalt, mellyel minden kívánságomat ki szoktad elégíteni, légy oly szives, hogy vigasztald meg kissé a lelkemet, mely nagyon elbágyadt, mert a testemmel együtt jött idáig.

- „Amor che nella mente mi ragiona”, („Amor, aki szivemben szól hozzám”. Ezzel a sorral kezdődik Dante egyik költeménye, melyet Casella, a költő barátja talán megzenésített;) és elkezdé oly édesen dalolni, hogy ez az édesség még most is visszhangzik bennem. Mesterem és én, meg ama sereg, mely vele volt, oly meglepődteknek látszottak, mintha semmi egyéb iránt nem érdeklődnének. Ott állottunk mindnyájan és figyeltünk dalaira. A tiszteletreméltó öreg (Cato) ezt kiálltja felénk:

- Mi ez, renyhe lelkek? Minő restség! Mit ácsorogtok itt? Fussatok a hegyre, lehányini a kérget, (a bűn szennyét), mely megfoszt benneteket Isten látásától!

Mint mikor a galambok gabona-szemet szedegetve összegyűlnek lakomára, csendesen, anélkül, hogy szokásos büszkeségüket mutogatnák, ha olyasmit pillantanak meg, amitől megijednek, hirtelen ott hagyják az ételt, mert nagyobb gond rohanta meg őket: úgy hagyta ott az az új társaság is az éneket és futott a hegy felé, mint az olyan ember, aki megy, de nem tudja, hogy hová viszi az útja. Mi is olyan hamarosan mentünk tovább.

HARMADIK ÉNEK.

(Elő-purgatorium. Az egyház átka alatt meghaltak lelkei. Manfréd király.)

Miközben a gyors futás őket szétszórta a mezőn, a hegy felé fordulva, hová az isteni igazságszolgáltatás hajt bennünket, - én még szorosabban simultam hű kalauzomhoz. Ő nélkül hogyan is tudtam volna tovább menni? Ki vitt volna fel a hegyre? Úgy vettem észre, mintha szemrehányást tenne magának. Óh, méltóságteljes és tiszta lelkiismeret, kis tévedés is mily keserű szemrehányást okoz neked! (Vergilius hibája abban állott, hogy Casella világi dalát ő is végighallgatta és így neki is szólt a szigorú Cato dorgálása.) Midőn lábai abbanhagyták a sietést, ami levont minden tett méltóságából, az imént elfogult lelkem más dolgokra is rátért és feltekinttem a hegyre, mely a tengerből magasan emelkedik az ég felé. (Költőnk a tengerből felnyúló purgatorium hegyét érti.) A nap, mely izzó fénynyel lángolt mögöttem, előttem megtört a testemen, mert támasztékot nyújtottam sugarainak. (A költők t. i. keletről nyugoti irányba haladtak; a nap már egy pár órája feljött és az árnyék Dante teste elé vetődött.) Félre fordultam, attól félve, hogy magamra maradok, midőn észrevettem, hogy csak én előttem sötétül el a föld. De az én vigasztalóm így szólt, egészen felém fordulva:

- Miért bizalmatlankodol? Azt gondolod, hogy nem vagyok veled és hogy nem vezetlek? Este van már, ott, hova eltemették az én testemet, mely árnyékot vetett. Most Nápolyban van, Brindisiből vitték oda. (Vergilius Brindisiben halt meg, de Augustus rendeletére Nápolyba szállították a holttestét; ma is mutogatják a sírját. Az elbeszélés idején a purgatorium hegyén körülbelül délelőtt ½9 óra lehetett, Nápolyban már beköszöntött az est; tehát ha élt volna akkor Vergilius, a teste már nem vethetett volna árnyékot.) Most, ha előttem nem sötétül el a föld, ne csudálkozzál, csupán az egeken, amiért sugaraikat áteresztik egymáson. (A Dante-korabeli csillagászok ugyanis azt hitték, hogy a kilenc égi kör ugyanannyi átlátszó üres golyó. Valamint tehát azok nem gátolnak meg abban bennünket, kik a középpontban vagyunk, hogy a legtávolabbi csillagokat is láthassuk, éppen úgy az árnyak légnemű teste is áteresztik magukon a napsugarakat.) Kínok, hőség és fagy tűrésére az ilyen testeket az az erő képesíti, amely nem akarja, hogy feltáruljon előttünk az, hogy azt miként teszi. Balga ember reméli azt, hogy ami eszünk befuthatja a végtelen utat, az egy lényeket három személyben. Emberiség, elégedjél meg a *hogy*-gyal, mert ha mindent megláthattatok volna, akkor Máriának nem kellett volna anyának lennie. És hány embert láttatok hiában sovárogni, hogy kielégíttessék az a vágyuk, mely örök gyötrelmükre adatott. Aristotelesről, Platonról és sok másról beszélek.

Itt lehajtá homlokát, nem mondott többet és megzavarodott, (mert eszébe jutott, hogy ő is azok közül való.)

Eközben a hegy aljához értünk; itt oly meredeknek találtuk a sziklát, hogy a lábak ott ugyan hiában erőlködnek. Lericí és Turbia közt a legelhagyatottabb, a legzordabb út ehhez képest kényelmes, nyílt lépcső. (*Lericí* régi kastély a Földközi tenger partján, a speziai öböltől jobbra. *Turbia* egy kis falu, Nizza közelében. Dante idejében még nem volt meg a tengerpart melléki út.)

- Ki tudja most, hogy melyik oldala lejtős, - mondá mesterem megállva - hogy fölmeheessen rá, aki szárny nélkül jár?

Mialatt letekintve tusakodott magában az út fölött, én pedig felnézegettem a sziklára: balra megjelent előttem egy serege a lelkeknek, akik felénk tartottak s olyan lassan jöttek, hogy a mozgásukat nem lehetett észrevenni.

- Emeld föl a szemeidet, mester - mondám, - nézd, ezek majd útba igazítanak, ha magadtól nem jöhetsz rá.

Akkor felnézett és derült arccal ezt felelte:

- Menjünk oda, mert azok lassan jönnek; te pedig remélj, édes fiam!

Miután - mondjuk - ezer lépést tettünk, még mindig oly messzire volt tőlünk az a szépség, amennyire egy jó dobó tud kézzel dobni; a magas szikla kemény tömegeihez simultak és csendesen, szorongva állottak, mint az olyan ember, aki kételkedve megy, megáll és néz.

- Kegyelemben kimult, kiválasztott lelkek, - kezdé Vergilius, - kérlek benneteket ama békeségre, melyről azt hiszem, hogy mindnyájatokra vár, mondjátok meg nekünk, hogy hol lehet fölmenni a hegyre; mert minél többet tud valaki, annál jobban megbecsüli az időt.

Mint ahogy a juhok jönnek ki az akolból, egyesével, párosával, hármasával, a többi pedig áll, szemét s orrát félénken letartva a földnek, s amit az első tesz, azt teszi a többi is, hozzá simulva, ha megáll, együgyűen és csendesen és nem tudják miért: így láttam én is jöttében mozogni e boldog nyáj fejét, szégyenlős arccal, jártában illedelmesen. Mikor a fényt megtörve látták a földön jobbam felől, úgy, hogy árnyékom a sziklára esett, megállottak, kissé hátra húzódtak és akik utánok jöttek, ugyanazt tették, anélkül, hogy tudnák miért.

- Kérdezétek nélkül is bevallom, hogy ez, akit láttok: emberi test, e miatt tört meg a nap fénye a földön. Ne csodálkozzatok, hanem hidjétek el, hogy égből jövő erő nélkül nem tudná megmászni ezt a falat.

Igy szólt a mester. Az érdeemes sereg pedig ezt mondá:

- Forduljatok vissza, menjetek tehát előtünk, - miközben intettek a kezükkel. Egyikük így kezdé:

- Bárki légy, menés közben fordulj felém és gondolkozzál, hogy láttál-e engem már valaha.

Feléje fordultam és merően rá néztem: szép, szőke, nemes tekintetű vala, de fél-szemöldökét kettészelte egy vágás. Mikor alázatosan kijelentém, hogy soha nem láttam, ezt mondá:

- No lásd! - és a mellén legfelül mutatott nekem egy sebet; aztán mosolyogva mondá: - Manfréd vagyok, Constantia császárné unokája. Arra kérlek, hogy ha majd visszatérsz, menj el szép leányomhoz, Sicilia és Aragonia büszkeségéhez és mondd meg neki az igazat, ha mások mást mondanak. (Manfréd, II. Frigyes császár fia kéri a költőt: mondja meg a leányának, Aragoniai Péter feleségének, hogy nem az elkárhozott lelkek között találkozott vele, hanem a purgatoriumban, mert, habár egyházi átok alatt halt meg, Isten megkönyörült rajta.) Minthogy két halálos seb fúrta át testemet, sírva hódoltam meg az előtt, kinél kész a bocsánat. Borzasztóak voltak a bűneim, de a végtelen Jóság tárt karokkal ölel át mindent, ami hozzá fordul. Ha a cosenzai pásztor, akit Kelemen uszított reám, olvasta volna akkor az evangéliumnak ezt a lapját, (ahol az áll, hogy Isten megbocsát a bűnösöknek,) testi csontjaim még most is ott lennének a beneventói híd fejénél, a sulyos kőrakás oltalma alatt; most azonban zápor mossa és szél háborgatja, az országon kívül, a Verde mentén, ahová kioltott gyertyákkal (egyházi szertartás nélkül) temettek el. (Mikor Manfréd 1266. Grandellánál elesett az Anjou Károly elleni csatában, a beneventói hidnál temették el és sírját kőrakással jelölték meg, de IV. Kelemen pápa megparancsolta a cosenzai érseknek, hogy a kiátkozott hamvakat ásassa ki és az egyházi állam határain kívül dobattassa a Verde-folyóba. Ezt a kis folyót ma Garigliano-nak hívják.) Az ő átkuk alatt nem vesztünk el annyira, hogy az örök szeretet ne térhetne vissza, ameddig a reménynek van egy kis zöldje. Igaz, hogy aki a szent egyházzal dacolva hal meg, ha élte végén megbánja is, e parton kívül kell maradnia harmincszor annyi ideig, mint amennyi ideig konokságában megmaradt, hacsak ez a végzés buzgó imádság által meg nem rövidül. Ebből látod tehát, hogy megörvendeztethetsz-e, ha elmondod jó Constantiámnak, hogy hogyan találtál és hogy még tart ez a tilalom; mert itt sokat segíthetnek (imáikkal), kik a földön élnek.

NEGYESDIK ÉNEK.

(Elő-purgatorium. Fölmenet az első párkányra. A nap állása és a hegy természete.
Első párkány: A hanyagok. Belacqua.)

Midőn örömtől vagy fájdalomtól, mely elfogja valamelyik erőnket, a lélek egészen arra irányul, akkor úgy látszik, hogy nem ügyel semmi más erőre és ez ellenmond ama téves nézetnek, hogy egynél több lélek él bennünk. (Némely bölcsezt állítása szerint az embernek három lelke van: az egyik érzéki, a másik érző, a harmadik értelmi. Ezt Dante megcáfolja, amennyiben csak a harmadikat fogadja el; ennek van több tehetsége.) És ezért, ha valamit hallunk vagy látunk, ami erősen leköti a lelket, múlik az idő és nem veszi észre az ember, mert más tehetség az, ami hall és az is más, ami az egész lelket lefoglalja; ez szinte le van kötve, amaz pedig szabad. Ezt tényleg magamon tapasztaltam, mikor azt a szellemet (Manfrédet) hallgattam és csodálkozva láttam, hogy ötven fokot haladt a nap és én azt nem vettem észre, mikor odaértünk, ahol ama lelkek mind ezt kiáltották felénk: „Itt van, amit ti kerestek”. (Mint-hogy a nap 15 fokot halad egy óra alatt, 3 óránál több idő kellett ahhoz, hogy 50 foknyi útát tegyen meg.) Nagyobb részt is betöm sokszor a paraszt egy villahegynyi tövissel, ha zsendülni kezd a szőlő, mint a mekkora volt az az ösvény, melyre az én vezérem lépett, én pedig utána, egyedül, amint a csapat eltávozott tőlünk. San Leo-ba gyalog el lehet menni, Noli-ba le szállani; föl lehet menni a bismantovai csúcsra, de itt repülni kell az embernek. (*San Leo* kis város, nem messze San Marinótól; *Noli* a liguri parton; *Bismantova* kis község Lombardiában, hasonló nevű hegyen fekszik. A középkorban erősség volt. Ma nyoma sincs a várnak, csak egy csupasz szikla emelkedik ki a többi magas csúcs közül: a *Pietra Bismantova*.) Mondom, a nagy vágy gyors szárnyain (hittel és reménnyel) repültem vezetőm után, aki reményt öntött belém és útamon kalauzolt. Megmásztuk a szirtbe vágott ösvényt, mindkét felől szorított bennünket a széle és a földön négykézláb csúszva mehettünk.

Mikor fenn voltunk a magas sziklafal legszélén, a nyílt hegyhátan, ezt mondtam:

- Mesterem, merre megyünk most?

Erre ő így felelt:

- Ne fordulj se jobbra, se balra, csak jőjj utánam fel a hegynek, míg valami járatos kíséretre nem akadunk.

Oly magas volt a csúcs, hogy nem mérhette végig a szem, a hegy oldala pedig meredekebb volt, mint a középpontból egy fél negyedkör sugara. (A hegy 45 foknál nagyobb szög alatt lejtőssödött.) Én elfáradtam, midőn így kezdém:

- Édes atyám, fordulj meg és lásd, mennyire hátra maradok egymagamra, ha te nem állsz meg.

- Fiam, - monda - csak odáig vonszold még magadat, - egy kissé magasan álló párkányra mutatva, mely azon az oldalon körülfutja az egész hegyet.

Szavai annyira felbátorítottak, hogy négykézláb kúsztam utána, míg lábaim alatt nem volt a szirt-öv. Ott leültünk mind a ketten, kelet felé fordulva, amerről feljutottunk; az ilyen visszapillantás jól esik másoknak is. Először az alacsony partokra tekintettünk le, aztán fel a napra és azon csodálkoztam, hogy az bal felől lövellt reánk. (A déli félgömbön, arccal keletnek fordulva, balról kellett látnia a napot. Utitársa később megmagyarázza e tünet okát.) A költőnek mindjárt feltűnt, hogy én együgyűen bámulok a fény szekérére (a napra) abba az irányba, amerről közénk és észak közé lépett. Ezért így szólt hozzám:

- Ha Castor és Pollux ama tükörnek (a napnak) társaságában volna, mely fényét föl és alá szórja, a vörös állatkört a Medvékhez még közelebb látnád forogni, ha ugyan nem tértek le a régi pályáról. (Más szavakkal ez az értelme: Ha a napot nem a Kos jegyében látnád, ahol most áll, hanem az Ikrek közül az északiban, akkor az északi sarkhoz még közelebb látnád azt.) Ha el tudod gondolni, hogy ez miként van így, képzeld el magadban, hogy a Sion hegye ezzel a hegygyel a földön áll úgy, hogy két külön félgömbön, mind a kettőnek egy a látóhatára; akkor ha értelmed jól vigyáz, be fogod látni, hogy az az út, melyet Phaeton szerencsétlenségére nem tudott betartani, (az állatkör, a nap útja) ennek (t. i. a purgatorium hegyének) az egyik oldalon látszik, amannak (a Sion hegyének, vagy Jeruzsálemnek) pedig a másik felől. (Tulajdonképpen ezt akarta mondani: „Ha most júniusban volnánk, a napot távolabb, tőled balra látnád.”)

- Mesterem, - mondtam én - valóban soha nem láttam még oly világosan, mint most látok, (azt t. i., hogy az egyenlítő annyira van a purgatoriumtól, mint a Sion hegyétől), holott e dologban értelmem hiányosnak látszott, hogy a legmagasabban forgó ég félköre, amit egyenlítőnek hívnak tudós nyelven és amely mindig a nap és tél közt marad, az általam említett okból távolodik el itt észak felé, a (Jeruzsálemben lakó s a purgatorium hegyével ellenlábas) zsidóknak pedig délre. De ha nem lesz terhedre, szeretném tudni, mennyit kell mennünk, mert a tető oly magasra nyúlik, hogy nem érik föl a szemeim.

Ő pedig így szólt hozzám:

- Olyan ez a hegy, hogy a kezdetén alúl mindig bajos a járás rajta és mentől feljebb van az ember, annál kevésbé fáraszt. (Minél előbbre haladtunk a bűnbánatban s az erények gyakorlásában, bűneinktől megszabadulva, annál könnyebb az út a tökéletesedés felé; a pokolban pedig minél nagyobb bűnökbe, minél lejjebb süllyed valaki, annál rohamosabb az esés lefelé.) Ezért ha majd olyan kellemes lesz, hogy a járás nem kerül fáradságodba, mint lefelé hajózás a folyón: akkor érsz el ezen út végére; ott kipihenheted fáradalmaidat. Nem mondok többet; annyit tudok, hogy ez igaz.

És mikor kimondá ezt a szót, a közelben megzendült egy hang:

- Talán előbb is meg kell pihenned.

Hangjára mindegyikünk megfordult és láttunk balra egy nagy követ, melyet sem ő, sem én nem vettünk előbb észre. Oda vonszoltuk magunkat és ott olyanok valának, akik árnyékban állottak a kő mögött, mint ahogy rest ember szokott. Az egyik, akit fáradtnak néztem, ült s a térdeit átfogta, arcát oda lesüllyesztve.

- Édes uram, - mondtam - nézd csak azt, ki restebbnek látszik, mintha a lustaság testvére volna!

Ekkor felénk fordult és figyelt, arcát fölemelvén a combjáról és monda:

- Eredj csak fel te, ha olyan derék legény vagy.

Felismertem ki volt és a fáradság, mitől kissé gyorsabban szedtem a lélekzetet, nem akadályozott meg abban, hogy hozzá menjek és mikor odaértem, alig emelte föl fejét, mondván:

- Láttad-e, hogy a nap balra hajtja szekerét?

Nehézkes mozdulatai és kurtára fogott szavai kissé mosolyra indították ajkaimat, azután így kezdtem beszélni:

- Belacqua, engem most már nem aggaszt a sorsod; de mondd meg csak, miért ülsz éppen itt? Kisérőkre vársz, vagy megint a régi nótát fúvod? (*Belacqua* restségére célozva, kit Firenzében erről az oldaláról jól ismertek. Különböző hangszereket és művészi faragással ékes citerákat készített.)

Ő pedig ennyit mondott nekem:

- Őcsém, mit érnék vele, ha fölmennék (a hegyre), hiszen az Isten madara, ki ott fenn ül a kapunál (az őrt álló angyal), engem nem eresztene be a vezeklőkhöz. Előbb annyi esztendeig kell itt forogni az égnek körülöttem, amennyi ideig én éltem, mert életem végéig halogattam bűnbánó sóhajtásaimat; ha előbb nem jön a segítségemre olyan imádság, mely isteni kegyelemben élő szívből fakad: mit ér az olyan, amelyiket nem hallják meg az égben?

És már ment feljebb előttem a költő és ezt mondá:

- Jőjj már! Látod, hogy a nap a délkörhöz ért és a parton az éj a lábával Maroccora hágott. (Maroccoban az északi félteke legnyugatibb részén beáll az éj, mikor itt delel a nap.)

ÖTÖDIK ÉNEK.

(Elő-purgatorium. Második párkány: Erőszakos halállal kimult halogatók.
Két hirnök. Jacopo del Cassero. Buonconte da Montefeltro. Pia.)

Már elváltam amaz árnyaktól és vezetőm nyomdokait követtem, midőn mögöttem, ujjával rám mutatva, ezt kiáltá az egyik:

- Lám, annak ott lenn árnyékokot vet a teste s úgy mozog, mintha élne!

E szavak hallatára hátra tekintettem és láttam, hogy csodálkozva néznek reám, csakis reám s a fényre, melyet megtört az árnyékom.

- Miért nyughatatlankodol, - mondá a mester, - miért lassítod meg járásodat? Mit törődöl te azzal, amit itt suttognak? Jer csak utánam s hagyd őket beszélni; állj szilárd toronyként, mely a csúcsát nem rázza meg soha a szelek fúvására. Mert az olyan ember, kinek agyában egyik gondolat a másikat űzi, mindig távolabb esik a céltől, minthogy egyik a másik erejét gyöngíti.

Mit mondhattam tehát egyebet ennél: „Jövök már!” Mikor ezt mondtam, kissé elpirultam, ami bocsánatra érdemessé teszi néha az embert. Eközben kissé előttünk a lejtőn olyan emberek jöttek, akik a „Miserere”-t (az 51-ik zsoltárt) énekelték felváltva. Mikor észrevették, hogy testem a sugarakat nem ereszti át magán, éneküket hosszú és rekedt „óh!”-ra változtatták át. Közülök ketten követek gyanánt felénk futottak s ezt kérdezték tőlünk: - Tudassátok velünk, hogy kik és mik vagytok!

Mesterem pedig így felelt:

- Elmehettek és megmondhatjátok azoknak, akik benneteket küldtek, hogy Ennek (Danténak) a teste valóságos hús. Ha, miként képzelem, azért állottak meg, hogy az árnyékát nézzék, elég ennyit tudniok: Tiszteljék őt és az javukra válhat. (Javukra válhat annyiban, hogy ha majd Dante visszatér a földre, hírt visz róluk a földre és felszólítja kedveseiket, hogy imádkozzanak a lelkükért.) Nem láttam soha, hogy kigyúladt gőzök oly gyorsan szeldesték volna éj kezdetén a derült eget, sem alkonyatkor az augusztusi felhőket, mint a mily gyorsan fölfelé visszatértek s oda megérkezve a többiekkel együtt jöttek vissza hozzánk, mint mikor fékevesztett csapat rohan. (Dante idejében azt hitték, hogy a hulló csillagok és forró nyári délben a felhők villámai gőzök kigyúladásából erednek.)

- Ez a nép, mely felénk tódul, nagyon sok; és téged felkérni jönnek, - mondá a költő, - hát csak menj és menőben hallgasd ki őket.

- Óh lélek, aki a üdvösség útján azokkal a tagokkal jársz, melyekkel születted, - jövének kiáltva, - lassítsd meg kissé lépteidet. Nézz ide, hátha láttál valaha vagy egyet közülünk, hogy oda hírt vinnél róla. Oh miért mégy? Ugyan miért nem állsz meg? Mi mindnyájan erőszakos halállal haltunk meg, bűnösök voltunk utolsó óránkig, amikor égi fény áradt reánk úgy, hogy bűneinket megbánva és kegyelmet nyerve tértünk meg a földről Istenhez, vele kibékülve és most csak az a kívánság éget, hogy őt megláthassuk.

- Hiában nézek arcotokra, nem ismerem egyikőtöket sem - felelém; de ha olyasmit kívántok, boldog lelkek, amit megtehetek, mondjátok csak el és én megteszem ama (mennyei) béke kedvéért, melyet e vezér nyomdokain keresek, világról-világra.

Az egyik így kezdé:

- Mindenki megbízik jóindulatodban eskü nélkül is, csak meg ne törjön az akarat a lehetetlenségen. Én tehát, aki a többiek előtt egyedül beszélek, arra kérlek, ha meglátod valaha azt az országot, mely Romagna és Károly országa közt elterül, légy szíves kéréseiddel kieszközölni, hogy Fanóban buzgón imádkozzanak értem, hogy megtisztulhassak súlyos vétkeimtől. (A Romagna és II. Anjoui Károly országa, Nápoly közti anconai örgrófságról van szó; ott van *Fano*, az itt szereplő Cassero Jakab szülővárosa. *Cassero* bolognai podesta volt; a vérengző természetű Azzo, estei örgróf, Ferrara ura, örgyilkosokkal leszúratta Padova mellett, Oriacónál.) Ott születtem; de ama mély sebeket, melyekből kifolyt a vér, melyben lakoztam, Antenor utódainak keblében ütötték, ahol legbiztosabbnak hittem magamat. Az Estei üttette a sebeket, aki sokkal jobban gyűlölt, mint ahogy megérdemeltem. Ha Mira felé futottam volna, mikor Oriacónál utolértek, most is ott lennék, ahol lélegzenek. A mocsárhoz futottam s a nád és iszap úgy rám tekergőzött, hogy elbuktam és ereimből egész vér-tócsát láttam összegyűlni a földön. (A monda szerint a trójai *Antenor* alapította Padovát. Antenor utódai tehát a padovaiak. *Mira* kis község Padova és Oriaco közt, a Brenta-folyóból levezető csatorna partján.)

Ezután ezt mondta egy másik:

- Ha teljesül az a vágy, mely a magas hegyre vonz téged, szíves könyörülettel segíts az enyimen, (t. i. a beszélő léleknek ama vágyán, hogy tisztulás után a paradicsomba juthasson.) Montefeltroi voltam, Buonconte vagyok, Giovanna vagy mások nem gondolnak reám; azért járok ezek közt lehorgasztott fővel. (*Buonconte* ama Guido fia, kit a Pokol XXVII. énekéből ismerünk s ki a pokol 8-ik körében a gonosz tanácsadók közt bűnhődik. A firenzeiek ellen vívott csatában esett el 1289. a campaldinói mezőn. *Giovanna* a neje volt. Buonconte szégyenli, hogy sem a neje, sem rokonai nem imádkoznak érte.)

Én pedig így szóltam hozzá:

- Minő erőszak, vagy minő véletlen távolított el téged annyira Campaldinótól, hogy a sírodat soha nem lelték meg?

- Oh, - felelé, - Casentino alatt folyik egy víz, melynek Archiano a neve s Ermo fölött ered az Apennineken. Ahol elveszti nevét, addig jutottam el átszúrt torokkal, gyalog futva, a rónát véremmel öntözve; ott vesztém el látásomat, szavaimat Mária nevével végeztem be; és ott estem el és ott maradt a testem egymagára. Én az igazat fogom megmondani, te pedig mondd el ismét az élőknek: Istennek angyala megragadt engem és a pokolé (a sátán) ezt kiabálta: „Te, égi angyal, miért rabolsz meg engem? Te elviszed belőle a halhatatlan részt egy könnycseppért, mely engem megfoszt attól; de a többivel (a testével) majd elbánok én”. Te jól tudod, hogyan gyűlik össze a levegőben a nedves pára, mely vízzé lesz, mielőtt felszáll oda, hol a hideg megsűríti. Párosult az észszel ama gonosz szándék, mely csak rosszat akar és felkorbácsolta a párát és szelet a természetében rejlő erő által, azután mikor beesteledett, köddel betakarta a völgyet Pratomagnetól a magas hegyhátig és az eget fölötte úgy kifeszítette, hogy a párával telített lég vízzé vált: zuhogott az eső s belőle az árkokba ömlött az, mit a föld nem tűrt meg magában és mint nagy patakok szokták, oly gyorsan rohant a királyi folyóba (az Archianoba), hogy semmi sem tartotta vissza. Megdermedt hullámat a megáradt Archiano találta meg a torkolatánál, besodorta az Arnoba és leoldotta mellemről a keresztet, mit karjaimból fontam, midőn a fájdalom legyőzött; a partokra vonszolt, onnan le a fenekére, azután zsákmányával (kavicscsal s homokkal) betakart és körülfogott. (*Casentino* tartomány Arezzo területéig terjed. Az *Archiano* folyó választja el Bibbienától. Nevét ott veszti el az Archiano, hol az Arnoba ömlik. *Ermo* vagy *Eremo* magányos helyet jelent, de tulajdonnév is lehet és ekkor a Camaldoli-i zárdát értjük alatta, melyet a ravennai Romualdo alapított 1012-ben. Buonconte lelkéért vita támadt az angyal és az ördög közt; a vitát az angyal javára dönti el a haldokló ember bűnbánó könnye. *Pratomagno*, ma Pratovecchio, község Arezzo mellett, az Arno balpartján.)

- Ha visszatérsz majd a földre és kipihented a hosszú út fáradalmait, - folytatá a harmadik szellem a második után, - emlékezzél meg rólam, én vagyok Pia. Sienában születtem, a Maremma ölt meg. Tudja, az, ki engem gyöngyös gyűrűjével eljegyezve, feleségévé tett. (*Pia*, a Tolomei-családból, nőül ment Nello Pannocchieschihez, a pietrai kastély urához, Lucca podestájához. Nello vagy azért, mert hűtlenségen érte nejét, vagy pusztán gyanúra, vagy tán azért, mert egy másik nőt akart feleségül venni, Piát pietrai kastélyába vitette, hol a Maremma gyilkos párái napról-napra sorvasztották, míg végre megölték. Más magyarázók szerint a magas sziklára épült kastély ablakából dobatta le férje egy inassal egy nagyon mély völgybe, „mely soha többé nem mondott hírt felőle”. Ma is mutogatják az útnak azt a sziklát, ahonnan Pia - állítólag - a mélységbe zuhant. „Salto della Contessa”-nak nevezi a nép.)

HATODIK ÉNEK.

(Elő-purgatorium. Második párkány [folytatás]: Erőszakos halállal kimult halogatók.

Benincasa. Guccio Tarlati. Federico Novello. Pier della Broccia. Sordello.

Szózat Italiához és Firenzéhez)

Ha véget ér a kockajáték, a vesztes-fél búsan visszamarad, ismételve a dobásokat és szomorúan tanúlgat; a másikkal (a nyerővel) megy az egész csapat; az egyik előtte megy, a másik hátulról kapaszkodik belé, a harmadik pedig oldalvást simul hozzá; de ő nem áll meg, egyikre sem hallgat; akinek kezet nyújt, (borravalót ad), az megy tovább a dolgára és így védekezik a tolaodók ellen: ugyanaz történt velem is ama sűrű tömegben; hol az egyiknek, hol a másinak néztem az arcába és ígéretekkel menekültem el tőlük. Ott volt az Arezzói, aki Ghin di Tacco ádáz karjaitól esett el és az a másik, aki az ellenséget üldözve vízbe fulladt. Itt könyörgött fölemelt kezekkel Federico Novello és az a písai, akiért a jó Marzucco erőlelkű lett. Láttam Orso grófot és miként mondá, a testétől csalással és irigységgel, nem pedig saját hibájából elválasztott lelket: Pier della Brocciát értem alatta; amíg itt van, addig gondoskodjék magáról a brabanti nő, hogy rosszabb akolba ne kerüljön. (Az arezzói bíró, *Benincasa* rablásért halálra ítélte a hirhedt *Ghin di Tacco* rokonait. Ghin di Tacco ezért bosszúból legyilkolta a bírót. A „másik” alatt *Guccio Tarlati* ghibellin harcost kell érteni, kit a csatában neki-vadult lova az Arno vizébe ragadt. *Federico Novello* a Guidi-grófok családjából; az arezzói Bostoli ölte meg 1289. vagy 1290. Bibbiena mellett. A „pizai” alatt *Scornigiani* Marzucco fiát, *Farinatát* értjük. Farinata halála után az apa a minoriták rendjébe lépett. Fia temetésekor oly nagy lelkierőt tanúsított, hogy a gyilkosnak megbocsátott és megcsókolta a kezét. Pier della *Broccia* orvos, Szép Fülöp francia király bizalmas embere. A nagy befolyására féltékeny főurak rávették a királynét, brabanti Máriát, vádolja be férjénél Brocciát, hogy őt, a királynét férje iránti hűtlenségre akarta csábítani. A király ezért felakasztatta Brocciát. *Orso* gróf, némelyek szerint, a firenzei Albertik családjából, kit rokonai azért öltek meg, hogy várait elfoglalják. Mások magyarázata szerint cerbaiai Napoleon gróf fia volt, kit sógora, vagy nagybátyja gyilkolt meg.)

Mikor megszabadultam azoktól az árnyaktól, kik azt kérték, hogy mások imádkozzanak értük, hogy előbb üdvözülhessenek, így kezdtem beszélni (Vergiliushoz):

- Vezércsillagom! úgy gondolom, egy helyen határozottan azt állítod: az imádkozás nem változtatja meg az égi végzést és ezek az emberek mégis arra kérnek. Hiában remélnek tehát? vagy nem értem jól a mondásodat? (Vergilius ugyanis ezt mondja az Aeneis VI. é. 376. sorában: „Desine fata deum flecti sperare precando.” = Ne reméld, hogy az ima az istenek határozatát megváltoztatja.)

Ő pedig ezt mondá nekem:

- Az én írásom világos és ezeket nem csalja meg a remény, ha józan észszel nézzük a dolgot; mert a legfőbb törvényszék nem enged szigorúságából, holott a szeretet tüze egy perc alatt elvégzi azt, amit annak kellene teljesítenie, aki itt lakozik. Ott azonban, ahol azt állítottam, imádsággal nem lehet jóvá tenni a hibát, mert az imádság Istenhez nem juthatott fel. (Az Aeneis említett helyén szereplő Palinurus azért könyörög hiában Aeneasnak, hogy vigye át magával az alvilági folyón, mert az istenek nem szerették a tengerbe fulladt Palinurust.) De ne tűnődjél annyit ily mély kétség fölött, míg el nem mondja neked Az, (Beatrice), ki fény lesz az igazság és értelem közt. (Más szavakkal: Ezt a nehéz kérdést hiában próbálsz megoldani pusztá emberi tudománnyal. Beatrice [az isteni bölcsesség, a kinyilatkoztatás által meg-

világított hittudomány] majd megmagyarázza.) Nem tudom, érted-e: Beatriceről beszélek. Meg fogod őt látni fenn, e hegy tetején, mosolyogva és boldogan.

- Uram, - felelém - siessünk jobban, mert most már nem fáradok el, mint előbb. Nézd csak árnyékot vet már a hegy. (Körülbelül három óra lehetett délután, de a napot eltakarta a hegy.)

- Még ma megyünk tovább, ameddig mehetünk, - mondá - de nem úgy áll a dolog, mint te gondolod. Mielőtt fenn leszel, meg fogod látni, hogy megint visszatér (a nap), ami már a part mögé rejtőzött, úgy, hogy sugarait nem töröd meg. De nézd ott azt a lelket, ki egyes-egyedül éppen felénk néz; ő megmutatja nekünk a legrövidebb utat.

Hozzá mentünk. Oh, lombardiai lélek, mily büszkén és dacosan álltál ottan és mily méltóságosan és lassan forgattad szemeidet! Nem szólt hozzánk semmit, hanem engedett bennünket menni s úgy nézett reánk, mint az oroszlán, mikor pihen. De Vergilius közeledett hozzá, kérve, hogy mutassa meg a legjobb feljárót; ő azonban nem felelt a kérdésére, hanem hazánkról és kilétünk felől tudakozódott. A kedves vezető (Vergilius) pedig elkezdé mondani: „Mantova...” Az árny mélyen elmerülve felkelt a helyről, hol az imént állott, feléje ment, mondván:

- Oh, mantovai! én Sordello vagyok, a te városodból. - És átölelték egymást (*Sordello*, híres olasz troubadour, provençei nyelven írta költeményeit. Mantovában született a XII. század végén, Vergilius pedig Mantova mellett Andesben, a mai Pietolában.)

Hejh, rab Italia, fájdalom tanyája, nagy viharban kormánytalan hajó, nem tartományok úrnője, hanem bünbarlang! Ama nemes lélek, szülővárosa édes nyelvének hallatára azonnal honfiktársa üdvözlésére sietett; míg most benned harcz nélkül nem tudnak meglenni az élők s egyik a másikat marja, kiket egy fal és egy árok kerít körül. Te boldogtalan, kutasd össze köröskörül tengerpartjaidat és aztán valld meg őszintén, hogy van-e benned olyan zug, mely nyugalmat élvez. Mit ér az, hogy Justinianus fékedet rövidebbre fogta, ha üresen áll a nyereg? E nélkül nem lenne olyan nagy a szégyen. (Célzás a *Justinianus* császár által összegyűjtött római jogra. Azok a törvények képezik a féket, melylyel az államokat kormányozzák. A nyereg üres, mert nincs császár, ki a kormányzást kezébe vegye. Törvényekben nincsen hiány, de nem foganatosítja senki.) Te nép, akinek ájtatosnak kellene lenned és császárt kellene nyeregbe ültetned, ha jól megértenéd, mit Isten rendel; nézd csak, hogyan elvadult ez az állat, mert sarkantyúval nem tanítják emberségre, mióta te tartod kezeden a kantárt. (E szavak az akkori papságra vonatkoznak, melyet azért ostoroz a költő, mert a világi ügyek vezetését is magához akarta ragadni.) Oh, német Albert, miért hagyod el azt, ami féktelenné lett és elvadult, pedig neked kellene a nyeregben ülnöd! Igazságos ítélet szálljon le a csillagokból a te véredre, szokatlan és olyan nyilvánvaló ítélet, hogy utódod is megrettenjen tőle. (Habsburgi Rudolf fiáról, *Albertről* van szó, ki atyjával együtt csupán családja érdekeivel törődve, nem szabadította meg Italiát a pápák és apró zsarnokok uralmától. A „szokatlan és nyilvánvaló ítélet” arra céloz, hogy Albertet unokaöccse, Parricida János orozva meggyilkolta.) Mert te és atyád eltűrtétek, kapzsiságtól otthon marasztalva, hogy a birodalom kertje (Olaszország) elpusztuljon. Jőjj ide, te gondatlan ember és nézd a Montecchieket és Cappelletteket, a Monaldikat és Filippeschicket; amazok már boldogtalanok, ezeket pedig a gyanakvás emészti. (E sorokat nem könnyű magyarázni. Némelyek azt állítják, hogy ellenséges politikai érzelmű családokról van szó: Veronában a *Montecchiekről* és *Cappellettekről* és Orvietóban a *Monaldikról* és *Filippeschiekről*. Mások magyarázata szerint ezt akarja mondani a költő: Jőjj és lásd, hogy hova juttatta Olaszországot a pártszenvédély! Amazok már le vannak verve, ezek pedig napról-napra tengődnek. A veronai két család tragédiáját dolgozta fel Shakespeare „Romeo és Juliá”-ban.) Jőjj ide, te kegyetlen, jőjj és nézd a nemes urak zsarnokoskodását, gyógyítsd ki őket bűneikből és meg fogod látni, hogy milyen a biztonság Santaflorban. (*Santaflora* község Siena közelében, régen híres rablófészek. Gibellin-érzésű grófjait a gvelfek 1300. körül elűzték.) Jőjj és nézz Rómára, mely elhagyatva és egyedül sír s éjjel-nappal ezt kiáltja: „Császár-

rom, miért nem tartasz velem?” Gyere csak és nézd a népet, hogyan szereti egymást! Ha semmi sem tud könyörületre indítani, jöjj ide hired miatt szégyenkezni. Felséges Isten, ki a földön keresztre feszítettél érettünk, szabad-e még kérdeznem tőled, hogy hova fordítád el rólunk igazságos szemeidet? Avagy előkészítés ez, melyet tanácsod mélységében végeztél el a mi javunkra, melyet mi nem tudunk felfogni? Mert Olaszország városai valamennyien teli vannak zsarnokokkal és Marcellusszá lesz mindegyik paraszt, ki pártot üt. (*Marcellus*, a Pompejus és Caesar közt kiütött polgárháború idején consul, Caesar ellenfele.) Flórencem, te ugyancsak meg lehetsz elégedve ezzel a kitéréssel, mert nem tartozik reád; legyen érette hála népednek, mely azon igyekszik, hogy e szemrehányásokat ne érdemelje meg. Sokak szívében igazságszeretet él, hanem későn lövi ki, mert óvatosan feszíti az íjját, de népednek a nyelve-hegyn áll. Sokan kihúzzák magukat a közterhek alól, de a te néped anélkül, hogy kérdeznék tőle, készségesen felel és ezt kiáltja: „Én alávetem magamat”. Most hát örülj, van okod rá, te gazdag, te békés, te okos! Hogy az igazat mondom-e, az kitűnik az eredményből. Athén és Spárta, melyek a régi törvényeket hozták és olyan műveltek voltak, a jó polgári rendre csak csekély útmutatást adtak hozzád képest, ki oly finom intézkedéseket végzel, hogy alig tart november közepéig, amit októberben fonsz. (Maró gúnynyal ostromozza tovább szülővárosát, mely leghívebb fiát kitagadta.) Csak amióta mi emlékezünk, azalatt az idő alatt is hányszor változtattál törvényt, pénzt, kormányt és szokást s űzted ki, meg hívtad újra vissza polgáraidat? Ha jól emlékszel és látsz, akkor ahhoz a beteghez látod majd hasonlónak magadat, aki pihenést nem tud találni a pihés ágyban, hanem az ide-oda való hánykolódással csillapítja fájdalmát.

HETEDIK ÉNEK.

(Elő-purgatorium. Második párkány [folyt. és vége]. A virágos völgy.
Földi dicsőségre vágyó fejedelmek: Rudolf császár, Ottokár cseh király,
III. Fülöp francia király, Navarrai Henrik, Aragoniai III. Péter, Anjoui Károly,
III. Henrik angol király, Monferratoi VII. Vilmos.)

Miután a tisztos és vidám üdvözlést háromszor-négyszer megismételték, Sordello kissé hátravonulva, ezt mondá:

- Kik vagytok?

- Mielőtt e hegy felé fordulhattak volna azon lelkek, akik méltók arra, hogy Istenhez föl szálljanak, csontjaimat Octavianus temettette el. Vergilius vagyok és csak azért vesztém el a mennyei üdvöt, mert hitem nem vala, - így felelt akkor vezérem.

Mint az olyan ember, ki hirtelen maga előtt lát valamit, ami fölött elcsodálkozik; hiszi is, meg nem is, mondván: ez az, de még sem az: úgy tűnt fel ő is, aztán lesütötte szemeit, alázatosan feléje fordult és átölelte azon a helyen, hova a kis gyermek szokott kapaszkodni, (térdeinél fogva.)

- Óh, latinok dicsősége, - úgymond - aki által egykoron megmutatta nyelvünk, hogy mit tehet; óh örök dísze ama helynek, ahová való én voltam, micsoda érdem, vagy minő kegy mutat meg téged nekem? Ha méltó vagyok arra, hogy szavaidat hallhassam, mondd meg, hogy a pokolból jössz-e és melyik körből?

- A fájdalom országának valamennyi körén keresztül jöttem én ide - felelte. Az ég ereje indított meg és azzal is jövök. Nem az én hibámból, hanem a hit hiánya miatt nem lehet meglátnom a magas napot, (Istent), amely után epedsz és melyet én nagyon későn ismertem meg. Van egy hely ott lenn, nem kínoktól sötét, hanem csak homálytól, ahol a panaszok nem jajkiáltásként hangzanak, hanem sóhajtások. Ott lakom én az ártatlan kicsinyekkel, kiket akkor ragadt el a halál, mielőtt az emberi (eredendő) büntől megszabadulhattak volna. Ott lakom azokkal, kik a három szent erénnyel (a hittel, reménnyel és szeretettel) nem ékesíthették fel magukat, bár bűn nélkül, a többi (az igazságot, erőt, okosságot és mértékletességet) mind ismerték és követték. De ha tudod és megteheted, adj egy kis útbaigazítást, hogy minél előbb elérhessünk oda, hol a tulajdonképeni purgatorium kezdődik.

- A mi helyünk nincs szigorúan kijelölve, - felelé - nekem meg van engedve a fel- s aljárás; ameddig mehetek, kísérem csatlakozom hozzád. De nézd, hogyan alkonyodik, éjjel pedig nem lehet fölmenni; ezért jó lesz valami szép pihenőhelyről gondoskodni. Jobbra, távolabb lelkek vannak; ha beleegyezel, hozzájuk foglak vezetni és nem bánod meg, ha megismerkedel velök.

- Hogyan van ez? - lett reá a válasz - aki éjjel feljebb akarna menni, megakadályozná valaki? vagy nem birna feljebb menni?

A jó Sordello ujjával vonást húzott a földre, mondván:

- Nézd, még ezt a vonalat sem léphetnéd át naplemente után. De nem azért, mintha más valami gátolna a fölmenetelben, mint csupán az éjjeli sötétség; ez akadályozza az akaratot a lehetetlenség által; lefelé lehetne menni vele (a sötétséggel) is, céltalanul sétálgathatnánk a parton, míg a látóhatár a nappal elzárva tartja.

Erre az én uram, mintegy csodálkozva, mondá:

- Vezess hát oda bennünket, hol amint mondod, kedvünkre elidőzhetnénk.

Nem messzire voltunk még onnan, mikor észrevettem, hogy a hegy, völgyek módjára, behorpadt.

- Oda fogunk menni, - monda az árny - hol a part öblöt képez magából s ott várjuk be az új napot.

Meredeken és síkon át haladt egy tekervényes út, mely ama völgy széléhez vezetett, hol a völgy már nem olyan mély. Finom arany és ezüst, skarlát és ólomfehér, indigó és fényes fa, (a tölgy, mely ha nedves, éjjel világít,) friss smaragd, ha eltörik, mindezt felülmúlják színre nézve e völgy füvei és virágai, mint ahogy a nagyobb legyőzi a kisebbet. A természet ott nem csak festett, hanem azonfelül az ezernyi illat édességéből itt a földön ismeretlen ujdonságot teremtett. „Salva reginá”-t énekelve láttam ott a fűvön és virágokon oly lelkeket ülni, kik a völgy hajlása miatt onnan nem látszottak ki.

- Még mielőtt a rövid nap nyugovóra térne, - kezdé a mantovai, ki kalauzolt bennünket - ne akarjátok, hogy oda vezesselek. E magaslatról jobban felismeritek majd mozdulataikat és arcvonásaikat, mintha lenn a völgyben lennétek. Az, ki legmagasabban ül és akin meglátszik, hogy elhanyagolta, amit meg kellett volna tennie, és aki meg sem mozdítja ajakát a többiek énekéhez, Rudolf császár volt; begyógyíthatta volna a sebeket, melyek Itáliát megölték úgy, hogy mások elkéstek már a talpra állításával. Az a másik, akinek láttára amaz megvigasztalódik, azt a földet kormányozta, hol az a víz ered, mely a Moldvát az Elbébe, az Elbét meg a tengerbe viszi. Ottokár volt a neve s már a pólyában sokkal jobb volt mint a fia, Vencel, szakállasan, ki renyheségből és dözsölésből él. (Habsburgi *Rudolf* itt kibékült halálos ellenségével, *Ottokár* cseh királylyal. Ottokár fia, *Vencel* küldte le maga helyett hasonló nevű fiát hazánkba királynak.) Az a pisze orrú pedig, aki bizalmas beszédbe látszik elmerülni azzal a nyájas képűvel, futtában halt meg, a liliumot széttépve. Nézzétek csak, hogyan veri a mellét! (A pisze: III. Merész *Fülöp*, francia király, IX. Lajos fia, Szép *Fülöp*nek és Valois *Károlynak* atyja. 1258. halt meg, afölötti bánatában, hogy Aragoniai Péterrel szemben elvesztett egy tengeri csatát. Erre céloz Dante, mikor azt mondja, hogy „széttépte a liliumot”, a francia címet. A „nyájas képű” *Navarrai*, Kövér *Henrik*, Szép *Fülöp* apósa. 1274. halt meg. A durva uralkodóra sehogy sem illik az a jelző, melyet a költő pazarolt rá.) Nézzétek a másikat, (t. i. *Navarrai* *Henriket*), aki sóhajtozva vet ágyat a tenyeréből arcának. Franciaország romlásának voltak ők apja s apósa. (III. *Fülöp* az apja, III. *Henrik* pedig apósa volt Szép *Fülöp*nek, kit a költő „Franciaország romlásá”-nak nevez.) Azok ismerik gyalázatos, bűnös életét; innen ered a fájdalom, mely úgy emészti őket. Az a tagbaszakadt, ki a nagyorrúval együtt énekel, sok minden erénnyel volt ékes. És ha királynak megmaradt volna utána az az ifju, ki mögötte ül, akkor apáról fiúra öröklődött volna a derékség; amit nem mondhatni el a többi örökösről. Jakabra és Frigyesre szálltak az országok, de az atyai erényekből nem örökölt egyik sem. (A „tagbaszakadt” Aragoniai III. *Péter*, Manfréd leányának, Constantiának férje; a híres szicíliai vecsernye után Szicília királya. 1285. halt meg. A „nagyorrú” *Anjoui Károly*, VIII. Lajos francia király fia, IX. Lajos testvére, a kis Konradin gyilkosa, nagy képmutató, „Nápoly és Szicília rablója”. Nem értjük, hogy miért nem a pokolba küldte Dante; ott lett volna az igazi helye. Az „ifjú” III. *Alfonz*, Aragoniai III. *Péter* fia; gyermekek nélkül halt meg 1291. Jakab: Aragoniai II. *Jakab*, III. *Péter* második fia. Frigyes: II. *Frigyes*, Szicília királya, ugyancsak III. *Péter*nek harmadik fia.) Ritkán megy át az emberi erény apáról a fiúra, és ezt azért akarja így, aki azt adja, (t. i. Isten,) hogy tőle kérjük azt. (Ha nem így volna, azt mondanánk, hogy az erény a vértől függ, és nem kérnénk az Istentől.) A nagyorrúra is találnak szavaim, csakúgy mint a másokra, Péterre, aki vele énekel; ezt az elfajulást siratja is már Apulia meg Provence. Annyival kisebb a magjánál a növény, amennyivel több joga van Constantiának (III. *Péter* özvegyének) büszke lenni a férjére, mint Beatricének s Margheritának az ő férjükre, (I. *Anjoui Károlyra*.) (Más szavakkal: II. *Károly* annyira mögötte marad I. *Károlynak*, mint ez III. *Péternek*.) Nézzétek az egyszerű életű királyt, az angol *Henriket* ott egyedül ülni! Ez már

jobb ágat hajtott ki. (*III. Henrik* angol király Földnélküli János fia; gyenge, jellemtelen uralkodó, de a fia, *I. Eduárd* derék törvényhozó volt.) Az, aki lejjebb ül közöttük a földön, fölfelé nézegetve, Vilmos örgróf, akit Alessandriánál elvesztett harcaért megsiratott Monferrato és Canavese. (*Vilmos*, monferrato-i örgróf, császári helytartó, a gibellinek feje 1290-ben elfogták az olasz Alessandria lakosai és vaskalitkába zárták; abban halt meg másfélévi szenvedés után. *Monferrato* és *Canavese*, a régi monferrato-i grófság egyik része hosszú, elkeseredett harcot folytatott az alessandriaiakkal.)

NYOLCADIK ÉNEK.

(Elő-purgatorium. A virágos völgy [folyt.]: Földi dicsőségre vágyó fejedelmek.
Esti ima. Két ör-angyal. Nino Visconti. A kígyó. Corrado Malaspina.)

Eljött már az óra, mely az útasok vágyát hazatereli és szívüket meglágyítja arra a napra, mikor elbúcsúztak jó barátjaiktól; és amely a zarándokot szerelemre hangolja, ha meghallja messziről a harangszót, mely mintha siratná a haldokló napot: mikor másra nem hallgatva, elkezdtem figyelni az egyik lélekre, aki felállva hallgatást intett a kezével. Összetette és fölemelte mindkét kezét, szemeit keletnek fordítva, mintha ezt mondaná Istennek: „Egyébbel nem törődöm”. A „Te lucis ante” (kezdetű egyházi ének) oly áhítatosan folyt ajkairól és oly édes hangon, hogy kiragadott önmagamból. A többiek aztán édesen és áhítattal követték az egész hymnuson végig, miközben szemeiket a felső körök felé fordították. Itt jól élesítsd ki szemeidet, olvasó, az igazra, mert itt bizonyosan vékony a fátyol, könnyű átnézni rajta. Ezután azt a bájos sereget láttam hallgatagon fölfelé tekinteni, a várakozástól szinte halványan és alázatosan. És láttam lejönni a magasból és alászállani két angyalt két tüzes, tompa s letört hegyű karddal. Olyan zöld volt a ruhájuk, mint a most fakadt levélke és zöld szárnyaiktól hajtva lengett utánuk. Az egyik kissé fölöttünk állt meg, a másik pedig a túlsó parton szállt le úgy, hogy a lelkek serege közéjük került. Jól láttam ugyan szőke fejüket, de arcukon eltévedt a szem, mint az erő, mely a túlságosan soktól megzavarodik.

- Mindaketten Mária kebeléből jönnek, - mondá Sordello, - a völgy védelmére, a kígyó miatt, mely mindjárt ide jön.

Ezért én, aki nem tudtam, hogy merről jön, körültekintettem és egészen megdermedve, szorosan a meghitt vállakhoz simultam. Sordello pedig tovább folytatá:

- Most szálljunk le a nagy árnyakhoz és majd beszélgetünk velük; nagyon meg fognak örülni látástoknak.

Úgy hiszem, hogy csak három lépést tettem lefelé s már lenn voltam; láttam egyet, ki csak engem nézett, mintha ismert volna. A levegő már sötétedni kezdett, de nem olyan nagyon, hogy az ő szemei és az enyéim közt meg ne világíthatta volna azt, amit az imént elzárt. Felém közeledett, én is ő felé: Nino, nemes bíró, mennyire megörültem, mikor láttam, hogy nem vagy a bűnösök közt! Szíves üdvözlésben nem volt köztünk hiány, azután ezt kérdezte:

- Mennyi ideje annak, hogy a hegy lábához jöttél a távoli vizeken keresztül?

- Óh, - mondtam én - a gyötrelmem helyéről ma reggel érkeztem, én még az első életben vagyok (testben és lélekben); azért teszem meg ezt az utat, hogy a másikat (az örök életet) is megnyerjem.

És mikor végig hallgatta válaszomat, ő és Sordello visszavonult, mint az olyan emberek, akik hirtelen megzavarodnak. (Sordello eddig csak Vergiliussal törődött és ezért nem vette még észre, hogy Dante lélekláz és földi testben él.) Az egyik (Sordello) Vergiliushoz fordult, a másik (Nino) pedig ahhoz, aki ott ült, ezt kiáltva: - Állj fel, Konrád, gyere, nézd meg, mit tett az Isten kegyelemből!

Aztán felém fordulva:

- Arra a különös nagy hálára kérlek, melylyel annak tartozol, ki úgy elrejté első „miért”-jét, hogy nincs hozzá átjáró, - ha túl leszel a széles hullámokon, mondd meg Jankámnak, hogy érettem oda fohászkodjék, hol az ártatlanoknak felelnek. Nem hiszem, hogy az anyja szeressen engem többé, mert levetette fehér fejkötőjét. Pedig szegény feje visszakívánja még. (*Janka*, Nino

egyetlen leánya. 1300-ban körülbelül kilenc éves volt. Később nőül ment Camino Rikárd-hoz, kit 1312. gyilkoltak meg. Janka anyja, Nino özvegye, Beatrice estei Obizzo leánya [l. „Pokol” XII.]; másodsor Galeazzo Visconti vette feleségül. Ez a házassága nem volt boldog. Tönkrejutott férjét az egyház kiátkozta. Ujra özvegyiségre jutva 1334-ig élt. Feltűnő, hogy Nino az özvegyét nem „feleségé”-nek, hanem „leánya anyját”-nak nevezi. Dante idejében az özvegyasszonyok fekete ruhában jártak és fehér fejkötőt viseltek a gyász jeléül. A fekete csak a XVI. század elejétől fogva lett a gyász színe Olaszországban.) A vipera, mely a milanoiak (a Visconti-család) címerét ékesíti, nem fog olyan szép temetést rendezni neki, mint amilyet a gallurai kakas (a gallurai bírák cimere) rendezett volna.

Igy szólt, arcán ama jogos harag jelével, mely túlzás nélkül lángra gyújtja a szívet. Szemeim mindegyre sóvárogva néztek az ég felé oda, hol a csillagok leglassabban keringenek, mint a kerék, hol legközelebb van a tengelyhez. Vezérem ezt kérde:

- Fiam, mit nézel ott fenn?

- Azt a három fáklyát, - mondtam neki - melyektől az egész sark-kör ragyog. (A három fáklya: a hit, remény és szeretet, ez a három theologiai erény.)

Ő pedig így szólt hozzám:

- Az a négy fényes csillag, melyeket ma reggel láttál, itt lenn van a mélységben s most ezek jöttek fel oda, hol amazok valának.

Míg így beszélt, Sordello magához vonta, mondván:

- Nézd, ott van a mi ellenségünk!

Ezzel fölemelte az újját, hogy oda nézzen. Azon az oldalon, hol nyílt a völgy, volt egy kígyó, talán olyan, mint amelyik a keserű eledelt adta Évának. A fűből és a virágok közül jött a gonosz kígyó, fejét néha-néha hátrafordítva, nyalogatván magát, mint az állat, mikor mosakodik. Én nem láttam s ezért nem tudom megmondani, hogy hogyan mozogtak az égi sólyom-madarak (az angyalok), de azt jól láttam, hogy az egyik is, a másik is mozgott. Mikor a kígyó meghallotta, hogy a zöld szárnyak a levegőt szelték, elszaladt és az angyalok ugyanakkor ismét visszatértek helyökre. Az árny, mely a bíróhoz közeledett, mikor az beszélt, nem vette le rólam a szemeit azon idő alatt, ameddig ez a küzdelem (az angyalok és a kígyó között) tartott.

- Bár találna az a lámpa (az isteni kegyelem), mely téged fölvezet, akaratodban annyi viaszt, amennyi szükséges e hegy virágos tetejéig! - kezdé a szót - ha tudsz igaz hirt Valdimacráról, vagy a szomszédos vidékről, mondd el azt nekem, ki egykoron ott nagy ember valék. (*Valdimacra* Lunigianában; a völgy közepén emelkedik a villafrancai kastély, Konrád apjának székhelye.) Malaspina Konrádnak hívtak; nem én vagyok az öreg, én tőle származtam; annyira szerettem enyéimet, hogy nem törődtem a lelkem üdvösségével; az a szeretet tisztul itt. (Az öreg Konrád 1250. körül halt meg. Dante csak a nagy látomás *után*, 1306. járt Lunigianában, hol a Malaspina örgrófok megbízták azzal, hogy nevökben egyezkedjék ki a luni-i püspökkel.)

- Oh, - mondtam neki, - a ti hazátokban nem voltam soha; de egész Európában hol laknak olyan emberek, akik őket ne ismernék? A hír, mely házatokat megtiszteli, magasztalja az urakat és magasztalja a vidéket úgy, hogy még az is tud arról, ki nem volt soha ott. Én pedig esküszöm, - úgy jussak oda fel! - hogy a ti tiszteletreméltó nemzetségek nem szűnt meg ékeskedni bőkezűséggel és hősi vitézséggel. Szokás és természet oly előnyökkel ruházzák fel, hogy bármennyire megrontsa is a világot a bűnös fő, az (a Malaspinák családja) megy egyenesen egyedül és megveti a rossz útát. („Bűnös fő” alatt némelyek VIII. Bonifáciust, mások a világi uralmat, a pápát és császárt, vagy Rómát, a gelfizmus fejét értik.)

Ő pedig így szólt:

- Most menj! A Nap nem fekszik le hétszer az ágyába, melyet a Kos mind a négy lábával eltakar és körülfog, anélkül, hogy ez a jó vélemény belé ne legyen verve a fejed közepébe nagyobb szegekkel, mint amilyen a mások beszéde, ha ugyan az isteni végzés szabad folyása nem akad meg. (1300. április 10-én a Nap, lementekor éppen a Kos csillagjainál állt, azon a helyen, hol a Kos lábát rajzolják. A Nap 7 év alatt fekszik le hétszer az ágyába. Az a jó vélemény, melyet a költő a Malaspina-család iránt érez, nagyobb szegekkel lesz a feje közepébe verve, vagyis saját tapasztalásából, nem pedig csak hallomás után fogja megismerni a család vendégszeretetét, ha majd hét év letelte előtt, száműzetése közben fölkeresi vendégszerető hajlékukat. Az isteni végzés szabad folyása valóban nem akadt meg: a jóslat beteljesült, a költő földönfutóvá lett.)

KILENCEDIK ÉNEK.

(Elő-purgatorium. A virágos völgy [vége]. Dante álma; a sas és Lucia.
A purgatorium kapujánál. Az őrtálló angyal. A hét *P.* Fölmenetel az I.-ső körbe.)

Az öreg Tithon jegyese (a hajnal) megjelent már halványan a keleti ég alján; gyöngyöktől ragyogott a homloka, ama hideg állat (a Skorpió) alakjába téve mely megszúrja farkával az embert, és az éj már kettőt lépett ott, hol mi voltunk s a harmadik is leereszté már szárnyait, (az éjszakából harmadfél óra telt el: este 9 óra körül járt az idő), midőn én, ki magammal vittem valamit Ádámtól, (a gyarló testet), az álomtól legyőzötve ledőltem a fűre, ahol mind az öten (Dante, Vergilius, Sordello, Nino és Corrado) ültünk. Abban az órában, mikor reggel felé elkezd a fecske panaszos dalát, talán első szenvedéseire visszaemlékezve, és amikor lelkünk a testtől mindegyre távolabb s gondolatoktól kevésbé gyötörve, látomásaiban szinte próféta lesz; álmomban megjelent előttem az égen egy aranytollú sas, kifeszített szárnyakkal, lecsapni készen. Azt gondoltam, hogy ott vagyok, hol Ganymedes az övét elhagyta, mikor elragadtatott a legfelsőbb tanácsba, (t. i. az Ida hegyén, ahonnan Zeus, sassá változva, elrabolta *Ganymedes* királyfit, hogy az istenek pohárnoka legyen.) Ezt gondoltam magamban: „Talán csak megszokásból csap le ez a madár éppen ide s talán máshonnan nem is akar zsákmányt hozni karmaival”. Azután úgy látszott, mintha gyorsabban keringve csapna le, iszonyúan mint a villám és mintha felragadna engem fel a tűzig. Ott úgy tetszett, mintha ő is, én is megégtünk volna és a képzelt tűz úgy égetett, hogy álmomnak félbe kellett szakadnia. Akhilles nem ijedt meg jobban, felnyitott szemeit körüljártatva, nem tudván, hogy hol van, - mikor őt anyja, karmajában aludva, Chirontól Scyros szigetére vitte, ahonnan aztán a görögök vitték el: mint ahogy én megrázkódtam, annyira, hogy arcomról elfutott az álom és elsápadtam, mint az olyan ember, ki megdermed az ijedtségtől. Oldalamon volt egyetlen vigasztalásom (Vergilius); a nap már két órájánál régebben volt fenn (elmúlt reggeli nyolc óra) és arcomat a tenger felé fordítottam.

- Ne félj! monda uram, - légy nyugodt, jó helyen állunk: ne apadjon, hanem nőjjön reményed. Most már a purgatoriumba értél; nézz arra a sziklapárkányra, mely körülzárja; nézd, ott a bejárás, ahol behasadva látszik. Szürkület előtt, mely megelőzi a nappalt, mikor lelked magába merülve aludt a virágokon, melyek ott lenn ékeskednek, oda jött egy nő és így szólt: „Én Lucia vagyok; hadd vigyem el magammal ezt, aki alszik, én majd megkönnyítem az útját”. Sordello hátramaradt a többi nemes alakokkal; a nő téged elvitt magával és minthogy nappalodott, felszállt, én pedig a nyomában. Ide tett le téged; előbb azonban megmutatták szép szemei a nyílt feljárót; azután eltűnt s vele együtt a te álmod is. Mint az olyan ember, kinek eloszlott a kétsége és félelme vigasztalássá változik, miután az igazság feltárult előtte, én is megváltoztam, és amint gond nélkül látott vezérem, előrement a párkányon, én pedig követtem fel a magasba. (Lucia tette le Dantét a purgatorium kapuja előtt, ahol már járhatott az is, ki „Ádámtól vitt valamit” magával.)

Olvasó, láthatod, miként emelkedik a tárgyam, ezért ne csodálkozzál, ha nagyobb műgonddal dolgozom fel. (A költő figyelmezteti az olvasót, hogy most új tárgyba fog, t. i. a purgatorium hét körében tisztuló lelkekről énekel. A magasztos tárgyhoz méltó lesz a stílusa.) Közeledtünk és oly helyre értünk, hol az imént repedést láttam, mintha kőfal vált volna ketté, most egy kapu állt előttem; három, különböző színű lépcsőn lehetett följárni; láttam még egy őrt is, ki még nem szólt semmit. S amint jobban-jobban szemügyrevettem, őt láttam ülni a legfelső lépcsőfokon, de úgy ragyogott az arca, hogy nem állhattam ki; és a kezében egy meztelen kardot tartott, mely oly erősen szórta felénk sugarait, hogy sokszor hiában tekintettem reá.

- Mondjátok csak onnan, mit akartok? - kezdé mondani, - hol van a kísérő? Vigyázzatok, hogy a feljövetelet meg ne bánjátok!

- Egy égi hölgy, ezen dolgokban járatos, - felelte mesterem neki, - épp az imént ezt mondta nekünk: „Oda menjete, ott van a kapu!”

- Vezesse lépteiteket a jóban, - kezdé újra a nyájas kapu-őr, - jőjjetek hát lépcsőinkhez!

Oda mentünk. Az első lépcső-fok fehér-márvány volt, olyan síma és tiszta, hogy olyannak tükröződtem vissza benne, amilyennek látszom. A második bíbornál is sötétebb vörös, durva, kiégetett kőből, szélteben-hosszában megrepedezetten. A harmadik, mely afölött emelkedik, lángoló porfirnak tűnt föl, mintha vérből lenne, mely az erekből szökell ki. Ezen tartá mind a két lábát Istennek angyala; a küszöbön ülve, mely előttem gyémántkőnek látszott. (Az első, fehér márvány lépcső-fok azt a tisztaságot és őszinteséget jelképezi, melylyel bűneinket meg kell bánnunk. A második a szív töredelmességét. A harmadik az Isten iránti szeretetet, melynek a bűnbánó lelkében lánggra kell gyúladnia. A gyémánt-küszöb a szilárd alapot, melyen az egyház nyugszik.) A három lépcsőre szívesen mentem föl vezérem után, mondván: „Alázatosan kérdd meg, hogy nyissa meg a závárt!” Ájtatosan borultam le a szent lábak előtt: irgalomért esedeztem, hogy nyissa föl előttem, de előbb háromszor a mellemre ütöttem. Hét *P* betűt, (a hét halálos bűn (peccatum) nevének kezdőbetűjét) írta homlokomra a kard hegyével és így szólt: „Mosd ki, ha benn vagy, e sebeket”. A hamu, vagy a föld, melyet szárazon ásnak ki, egyszínű lenne az ő ruhájával és alóla kihúzott két kulcsot. Az egyik aranyból volt, a másik ezüsből; először a fehérrel, azután a sárgával tett úgy a kapun, hogy megelégedett lettem. (Az arany kulcs a papi méltóság jelvénye, az ezüst a jó papnál elengedhetetlen tudományt jelenti.)

- Ha e kulcsok közül az egyik nem fordul könnyen a zárban, - szólt hozzánk - akkor nem nyílik fel ez a bejáró. Drágább az egyik, de a másik sokkal nagyobb művészetet és észet kíván, mielőtt felnyitja, mert ez oldja fel a csomót. Pétertől kaptam; ő mondta nekem, hogy inkább tévedjek a felnyitásban, mint a zárva-tartásban, ha lábaim elé borulnak.

Erre felnyitotta a szent kapu bejáratát, mondván:

- Menjete be! de figyelmeztetlek benneteket, hogy megint kimegy, aki hátranéz. (Kiesik a kegyelemből, aki visszatér régi bűneihez.)

És mikor a szent kapu sarkai megfordultak a sarok-vasakon, melyek ércből vannak, hangosak és erősek; nem csikorgott úgy, - nem is olyan nehezen lehetett fölnyitni Tarpeját, mikor a jó Metellust elvitték tőle és üresen hagyták. (A purgatorium kapuja a felnyitáskor azért csikorgott jobban, mint a tarpejai szikla kincs-őrző kapuja, mert beroszsdásodott; a purgatorium kapuját ritkábban nyitják ki, mert kevesen vannak a kiválasztottak. *Metellus* római tribunra bizták a tarpejai szikla alatt őrzött kincseket. Mikor Julius Caesar átlépte a Rubicont és Rómába nyomult, birtokába akarta keríteni a közvagyon; Metellus azonban ellenszegült. Caesar erőszakkal vitette el a hős tribunt a kapu elől.)

Figyelmesen fordultam az első hang felé s úgy tetszett nekem, mintha a „Te Deum laudamus”-t hallanám, édes hanggal elegyítve. Ugyanazt a benyomást tette rám az, amit hallottam, mint amit akkor szokott érezni az ember, ha az éneket orgona kíséri, amikor egyszer hallatszanak a hangok, máskor pedig nem.

TIZEDIK ÉNEK.

(I. kör [folytatás]: Kevélyek. Az alázatosság példaképei: Szűz Mária;
Dávid király; Traján császár.)

Azután átléptük ama kapu küszöbét, melyet a lelkek gonosz hajlama oly ritkán nyit fel, mert egyenesnek mutatja a görbe útát; hallottam csikorogva becsukódni; és ha szememet visszafordítottam volna reá, hibámra mi lett volna a méltó mentség? Egy sziklahasadékon mentünk át, mely hol erre, hol arra görbült, mint a hullám, amely tova siet s ismét közeledik.

- Itt szükség van egy kis ügyességre, - kezdé vezetőm - mert egyszer az egyik, másszor a másik oldalon kell megkapaszkodni.

És emiatt olyan lassan lépkedtünk, hogy a hold fogyó sarlója előbb elérte ágyát, hogy lefedjék, mint ahogy mi kijutottunk abból a tű-fokából. (A fogyó hold napfeljötté után még az égen van és d. e. 9-kor megy le, mint ahogy este 9-kor jött fel.) De mikor szabadon ott valánk, hol a hegy hátul összeszorul, elfáradtan s az útát egyikünk sem ismerve, állottunk csendesen egy síkságon, elhagyatottabban, mint a sivatagon levő utak. A széléről, hol az ürességgel határos, a magas szirtfal lábáig, mely egyenesen fölfelé mered, az emberi test háromszor mérhetné meg. (A sík szélessége akkora, mint három ember-magasság.) S ameddig szemem elszárnyalhatott, most balra, majd jobbra, ez a körjáró egyenlőnek látszott előttem. Ott fenn nem tettünk még egy lépést sem, mikor észrevettem, hogy a szirtfal, melytől nem lehetett följutni, fehér márványból volt és oly faragványokkal ékes, hogy nem csak Polykletos (híres görög szobrász, Kr. e. 480 körül; Phidias vetélytársa), hanem a természet is megszágyenülne láttukra. Az angyal, ki a földre szállt az annyi évek óta sírva kért béke határozatával, mely az eget fölmenté a hosszú tilalomtól, oly híven jelent meg ott előttünk bájos testtartással, hogy nem olyan képhez hasonlított, amely hallgat. Megesküdött volna rá az ember, hogy „Ave”-t mond; mert ott ki volt ábrázolva Az is (Mária), ki a kulcsot forgatta, hogy feltárja a mennyei szeretetet. És mozdulatával oly világosan kifejezte az „Ecce ancilla Dei” szövegét, mintha viaszba nyomták volna be.

- Ne csak egy helyre irányítsd figyelmedet! - szólt a nyájas mester, kinek azon a felén állottam, ahol az emberek szive dobog. Ezért körülhordoztam tekintetemet; és láttam Mária mögött, azon az oldalon, hol az állt, ki engem vezetett, egy másik jelenetet, a kősziklába vésve; ezért elhaladtam Vergilius mellett és közelebb mentem, hogy jobban szemügyrevehessem. Be volt vésve ott a márványba a szekér és az ökrök, amint a frigyládát húzták, azért, hogy ne merjen senki olyasmit tenni, amit nem bíztak rá. (Mikor a frigyládát Jeruzsálembe vitték, Uzziás lévita hozzányult, hogy a felbillent frigyládát visszaigazítsa a helyére, de rögtön szörnyet halt, mert csak a papoknak volt szabad hozzányulni.) Elöl sok nép jelent meg; és valamennyien hét karra osztva, két érzékem közül az egyik azt mondta, hogy nem énekel, a másik azt, hogy igen. (Dávid oly élethűen volt kifaragva, hogy a költő nem tudta, melyik érzékének higgyen: szemei élőnek látták a csoportot, mintha énekeltek volna, de hallása tagadja, hogy a csoport él, mert nem hallja éneküket.) Hasonlóképpen volt a tömjénfüsttel is, mely ott ki volt ábrázolva: szemeim és orrom nem egyeztek meg az igen-ben és nem-ben. (A szem t. i. igent mondott, az orr pedig nem-et.) Az áldott edény (a frigyláda) előtt haladt táncolva az alázatos zsoltár-énekes: egyszer több, másszor kevesebb volt egy királynál. (Királynál több: az Isten előtt; királynál kevesebb: a világ szemében.) Szemközt kifaragva, egy nagy palota ablakában állt bámulva Mikál, mint valami bosszús és gőgös asszony. (Mikál Saul leánya, Dávid felesége.) Tovább mentem a helyről, hol állottam, hogy közlőleg megnézzek egy másik jelenetet, melyet Mikál mögött láttam fehéríteni. Ott volt kifaragva ama római fejedelem dicső hírneve, kinek dicső tette Gergelyt nagy győzelmére indította. (A monda szerint Nagy

Gergely pápa, *Traján* császár igazságszeretetétől meghatva, buzgó imájával kiszabadította a császárt a pokolból, hova pogány létére jutott.) Traján császárról beszélek. Egy özvegy-asszony megragadta (a császár) lovának kantárszárát, könnyektől és fájdalomtól leverten. Körülötte lovasok tolongtak és az aranyasok fölötté lobogtak a szélben. A szegény asszony mintha ezt mondta volna közöttük: „Uram, állj bosszút fiamért, aki meghalt és akit gyászolok”. A császár mintha ezt mondaná neki: „Csak addig várj, amíg visszatérek”. Az asszony pedig, mint ki a fájdalom miatt türelmetlenül várja a vigaszt: „Uram! hátha nem térsz vissza?” A császár: „Aki majd ott lesz, ahol én vagyok, az meg fogja neked tenni”. Az asszony: „Mit használna az neked, ha más végzi el a te kötelességedet, ha te nem törődöl a magadéval?” Erre a császár: „Vigasztalódjál csak! mielőtt elindulnék, teljesítenem kell a kötelességemet: így kívánja az igazság, de a szeretet visszatart attól”. (Egy özvegyasszony, kinek a fiát meggyilkolták, megállította Trajánt, mikor ez a sereg élén lovagolt és felhívta, hogy fia gyilkosán álljon bosszút. A császár egy időre elhalasztotta a tervezett hadjáratot, megindította a nyomozásokat és az derült ki, hogy Trajának saját fia volt a gyilkos. A monda szerint megkérdezte az özvegytől, hogy kívánja-e a gyilkos halálát, vagy felfogadja-e fiának a gyilkost. Állítólag az utóbbi ajánlatot fogadta el.) Az, aki előtt nem újság semmi (Isten), ő állítja elének ezt az élő, előttünk új beszédet, mert itt (a földön) olyasmi nincsen.

Míg én gyönyörködtem a mély alázatosság képeinek nézésében, melyeket megtekinteni alkotójukért még inkább érdemes, ezt suttogetta a költő:

- Nézd ott azt a sok népet, de mily lassan lépkednek! Ezek majd megmutatják az utat a felsőbb lépcsők felé.

Nézésre figyelő szemeim, hogy olyan újságot lássanak, melyre kíváncsiak, feléje fordulni nem valának restek. De azt, olvasó, nem akarom, hogy a jó szándéktól eltérj, ha meghallod: hogyan akarja Isten, hogy megfizessék az adósságot. Ne a büntetés minőségére ügyelj, hanem arra a boldogságra gondold, mely a bűnhődésre következik; gondold meg, hogy a legrosszabb esetben sem tarthat tovább a nagy (utolsó) ítéletnél.

- Mester, - kezdém - amit felénk látok mozogni, nem embereknek látszanak, de nem tudom, hogy mi, annyira csalódik a látásom.

- Kínjok súlya görnyeszti le őket úgy a földre, - mondá - hogy szemeim előbb nem ismerték fel. De nézz oda erősen és tekintetteddel fogd fel, hogy mi jön ama sziklák alatt: már felismerheted, hogyan verdesi mindegyik a mellét.

Óh, ti gőgös, nyomorult, gyarló keresztények, akik lelki vaksággal megverve bizalommal vagytok hátrahaladástok iránt, nem veszitek észre, hogy férgek vagyunk s arra születünk, hogy angyali pillangóvá legyünk, mely védtelenül repül az ítélet felé? Mire kevélykedik tehát a lelketek? Hiszen tökéletlen hernyók vagytok, mint a féreg, mely visszamarad a fejlődésben, (ha a féreg nem lesz pillangóvá.) Mint mikor néha, hogy erkélyt vagy háztetőt megtámasszanak, a szobrot annyira meghajolni látjuk, hogy térde a mellét éri, ami csalódás folytán igazi fájdalmat okoz annak, aki látja: olyanoknak láttam, mikor jól szemügyre vettem őket. Igaz, hogy többé-kevésbé meggörnyedtek, aszerint, amint több vagy kevesebb volt a hátukon, (aszerint, amint kisebb vagy nagyobb volt bennük a kevélység foka;) és amelyik legtürelemsebb volt, mozdulataival ezt látszott sírva mondani: „Nem győzöm tovább.”

TIZENEGYEDIK ÉNEK.

(I. kör. [folytatás.] Kevélyek. „Mi Atyánk.” Umberto, santafiorei gróf.
Oderisi. Provenzan Salvani.)

„Mi atyánk, ki a mennyekben lakozol, nem korlátok közé szorítva, hanem a nagy szeretet miatt melyet első teremtményeid iránt felülről tanúsítasz; minden teremtés dicsérje a te nevedet és hatalmadat, mert méltó, hogy megköszönjék édes leheletedet. Országod békessége jöjjön el hozzánk, mert mi magunktól nem mehetünk hozzá, ha ő nem jön, hiábavaló minden törekvésünk. Valamint az angyalok áldozatúl hozzák neked akaratukat, hozsánnát énekelve, tegyenek úgy az emberek az övékkel. Add meg nekünk a mi mindennapi kenyerünket; e nélkül e sívár sivatagon hátrahalad, aki előre igyekszik. És miként mi is megbocsátjuk mindenkinnek a vétet, amit tőlük elszenvedtünk, bocsásd meg te is kegyesen és ne azt nézd, hogy mit érdemeltünk. Erényünket, mely könnyen megtörik, ne engedd régi ellenségünk zsákmányul, hanem szabadítsd meg attól, ami rosszra serkenti. Ezt az utolsó kérést, édes Istenünk, nem magunkért intézzük, mert nekünk nincs rá szükségünk, hanem azokért, kik visszamaradtak utánunk a földön”.

Maguknak és nekünk jó utat kívánva, mentek ama lelkek a teher alatt, hasonlóan ahhoz, ki néha álmodik; nem egyenlő súly alatt görnyedve, fáradtan, mindnyájan az első kör felé, hogy a világi sötétségtől (a kevélységtől) megtisztuljanak. Ha túlhan mindig imádkoznak érettünk, mit mondhat és tehet ő érettük itt az, kiben az akarat jó gyökere megvan? Segítenünk kell szennyöket lemosni, amit innen vittek, hogy tisztán és könnyen szállhassanak föl a csillagos égiig.

- Ugy oldjon fel benneteket az igazság és kegyelem nemsokára, hogy mozdíthassátok szárnyatokat, mely benneteket ég felé emeljen kívánságtok szerint! Mutassátok meg, hol lehet hamarabb fölmenni a lépcsőre; és ha egynél több útja van is, mutassátok meg azt, mely legkevesebbé meredek. Mert ez, aki velem jön, ruhája: Ádám testének terhe alatt, a hegymászásban akarata ellenére nehézkes.

Az ő szavaikról, melyeket ama szavakra feleltek, miket az mondott, akit én követtem, - nem lehetett tudni, hogy melyiktől eredtek, hanem ezt mondták:

- Jöjjetek velünk jobbra a parton és meg fogjátok találni az utat, melyen élő személy fölmehet. Ha engemet nem gátolna az a kő, mely kevély nyakamat lehúzza, úgy, hogy amiatt le kell horgasztanom a fejemet, - akkor én azt, aki még él és nem nevezi meg magát, megnézném, vajjon ismerem-e és szájalomra indítanám ezzel a teherrel. Én latin (olasz) voltam, egy nagy toscanaitól születtem: Aldobrandeschi Vilmos volt az atyám; nem tudom, eljutott-e a neve valaha hozzátok. Elődeimnek ősi vére és nemes tettei olyan gögössé tettek engem, hogy nem gondolva közös anyánkra, mindenkit annyira lenéztem, hogy belehaltam, mint a sienaiak tudják és tudja mindenki Campagnaticóban. Umberto vagyok s nem csak nekem ártott a gög, mert társaimat is mind szerencsétlenségbe sodorta magával. És emiatt kell cipelnem ezt a terhet, míg Isten ki nem engesztelődik, mert nem az élők közt tettem, hanem itt a holtak között. (*Umberto* egy hatalmas sienai, gibellin családból. Egy 1256-ból való régi okmányon egyszer fordul elő a neve. Különben csak annyit tudnak róla a régi magyarázók, hogy nagyon dölyfös volt. Egy sienai krónikás följegyezte róla, hogy 1259. halt meg; ágyában fojtották meg; „Siena községe fojtatta meg pénzért”. Fiai is mindig harcban voltak a sienaiakkal. Imolai Benvenuto szerint azzal is dicsekedtek a Santafiore grófok, hogy akár minden éjjel más kastélyban, de mindig a sajátjukban aludhatnak. *Campagnatico* Grossetotól pár órájára. A község közepén a kastély romjai közt ma is láthatjuk a régi tornyot.)

Figyelve lehajoltam és egyik, de nem az, aki beszélt, forgolódott a súly alatt, mely lefelé húzta, reám nézett, felismert és nevemen szólított, szemeit ügygyel-bajjal függesztve reám, aki egészen legörnyedve mentem velök.

- Oh, - mondtam neki, - nem Oderisi vagy te, Agobbio büszkesége és ama művészet dísze, amit Párisban színes-festésnek neveznek? (*Oderisi* híres miniator volt a XIII. sz. második felében. A pápa megrendelésére is több kéziratot festett ki. Rómában halt meg 1299. Azt is mondják, barátja volt *Giottonak*, aki Danténak ma is látható képét festette a firenzi Bargello-ban. Giotto némelyek szerint Dantéval egy időben született; fiatal korában juhokat őrzött. Cimabue egyszer meglepte a kis pásztort, amint egyik bárányát egy síma kőre lerajzolta. A tehetséges fiút felvette tanítványai közé. Giotto 1337-ben halt meg. Nemcsak festő, hanem szobrász és építő is volt. Ő építette a firenzei székesegyház remek harangtornyát is.)

- Testvér, - monda, - azok a képek, melyeket a bolognai Franco fest, még jobban mosolyognak: az érdem egészben az övé, az enyim csak részben. Nem lettem volna ilyen szíves, amíg éltem, a nagy hírvágy miatt, mely után szívem epedett. Az olyan kevésységért itt kell megbűnhödni és még nem volnék itt, (hanem a pokolban), ha Istenhez nem tértem volna, mikor még vétkezhettem. Oh, emberi tehetség hiú dicsősége, mily rövid ideig tart a zöld a csúcson, ha durva idők nem jönnek rá! Cimabue azt hitte, hogy a festésben övé az elsőség és most Giottot emlegetik, úgy hogy amannak a híre elsötétül. (*Cimabue* Firenzében született 1240 körül. Korában elsőrangú festő. Gögösnek, indulatos természetűnek ismerték. Szülővárosa székesegyházában temették el 1300 körül.) Így vette el egyik Guido a másiktól a nyelv dicsőségét és talán megszületett már, aki egyiket is, meg a másikat is kiüti a nyeregből. A földi hírnév nem egyéb szellő-fuvalomnál, mely hol innen, hol onnan fű és nevet cserél, mert más irányból fű. Mennyivel lesz nagyobb híred ezer év múlva, akkor-e, ha vén korodban válik meg tőled a tested, vagy ha akkor haltál volna meg, mikor még kis gyermekként gyűgyögtél. Pedig ezer év rövidebb idő az örökkévalósághoz képest, mint a szem pillantása ama kör felé, mely leglassabban kering az égen. (Leglassabban az állócsillagok ege kering; a régiek azt hitték, hogy harminchat ezer év alatt tesz egy keringést.) Aki oly lassan megy előttem, annak a nevétől visszhangzott az egész Toscana és most Sienában is alig suttognak róla, pedig annak az ura volt, midőn lelohasztották Firenze dühét, mely akkor olyan gögös volt, mint amilyen hitvány most. (A Montapertinél 1260-ban vívott csatára hivatkozik, ahol a gibellin sienaiak Provenzan *Salvani* vezetése alatt legyőzték a gvelf firenzeieket.) A nevetek: a fű színe, mely jön és megy és az veszi el a színét, aminek a kedvéért zsenén kibúvik a földből (t. i. a nap-sugár).

- Igaz beszéded üdvös alázatot önt a szívembe, - mondtam neki - s leapasztja a gög nagy dagályát. De ki az, akiről most beszéltél?

- Provenzan Salvani - válaszolá, - azért van itt, mert elbizakodottságában Sienát egészen a maga kezébe akarta ragadni. Így ment és megy pihenés nélkül, amióta meghalt. Így kell annak fizetnie, ki a földön túlságosan önhitt volt.

- Ha az a szellem - szoltam én, - mielőtt megbánná bűneit, bevárja az élet végét, ott lenn (az elő-purgatoriumban) lakik és nem száll fel, ha jó imádság nem segít rajta, míg annyi el nem telik, amennyi ideig élt: hogyan engedték meg ennek (Provenzanonak, halála után mindjárt) az idejövételt?

- Midőn dicsősége tetőpontján állt, - monda - saját jószántából, minden szégyent félretéve, kiállott Siena piacára, hogy barátját megmentse a büntetéstől, melyet Károly börtönében szenvedett, bár reszketett minden ízében. Többet nem mondok; tudom, hogy homályosan beszélek, de kevés idő múlva úgy bánnak majd veled szomszédaid, hogy megérted. Ez a tette oldotta őt fel a zár alól. (*Salvaninak* egyik barátja Nápolyi Károly fogságába esett s azzal fenyegették, hogy megölik, ha bizonyos idő alatt nem tesznek le érte tizezer arany forint

váltságdíjat. A kevély Salvani Siena piacán szégyenkezve koldulta össze a kívánt összeget, hogy kiszabadítsa a foglyot, Mino dei Mini-t, ki a tagliacozzo-i csatában Konradinért harcolt I. Anjoui Károly ellen. - Az utolsó sorok ismét Dante száműzetésére céloznak. Ha földönfutóvá lesz a költő, akkor majd ő is szégyenkezve koldulja össze a mindennapi kenyerét.)

TIZENKETTEDIK ÉNEK.

(I. kör [folyt. és vége.] Kevélyek. A megbüntetett kevélység példái.
Az alázatosság anygala. Fölmenetel a II. körbe.)

Párosan, mint ökrök mennek a járomban, mentem én ama megterhelt lélekkel, ameddig kedves nevelőm engedte. De mikor ezt mondta: „Hagyd itt s menj előre, mert itt mindenkinek, aki csak teheti, vitorlával s evezőlapátokkal kell hajtani a csolnakját” - testemmel egyenesen felállottam, ahogy menni szoktunk, bár gondolataim meghajolva és lealázva maradtak. Megindultam és szívesen követtem mesterem lépteit és mindketten mutattuk már, hogy milyen könnyűek voltunk, midőn így szólt hozzám:

- Lefelé nézz! Javadra válik, ha talpad nyomát nézed, hogy könnyebbségedre essék az út. Valamint, hogy emlékezetük fenn maradjon, a halottak sírjára felírják, hogy kik valának előbb; amiért ott megint sokszor sírva fakadnak a visszaemlékezés fulánkjától, mely azonban csak a kegyes szivűeket sebzi meg: én is úgy láttam ott, de még nagyobb élethűséggel, művészi tökéletességgel kifaragott alakokat az egész úton, ameddig az kinyúlt a hegyből. Láttam egyikfelől őt, (a lázadó angyalt, Lucifert), ki nemesebb volt minden más teremtetett lélynél, villámként leszállni az égből. Láttam Briareust az égi nyíltól találva, másfelől feküdni a földön a föld fagyától súlyosan. (*Briareus* a százkezű óriás. A titánokkal együtt harcolt az istenek ellen. Zeus lenyilazta; az Etna alá temették.) Láttam Timbreost, (Apollót) láttam Pallast és Marst fegyveresen atyjok körül, amint a gigászok szétszórt tetemeit nézték. Láttam Nimródót a nagy mű lábánál szintén zavarodottan, nézni a népeket, melyek Sennárban vele együtt kevélykedtek. (*Nimród* „nagy műve” a Bábel tornya, a sennári rónán. „Zavarodottan”, mert a nyelvzavarban nem értették meg egymást.) Óh, Niobe, mily fájdalmas szemekkel néztelek az útra kirajzolva, hét megölt fiad és hét megölt leányod között! (*Niobe*, Tantalos leánya, Amfion tébei király neje kérkedett isteni származásával és gyermekei szépségével. A hiúságában megsértett Latona rávette Apollót, hogy Niobe tizennégy gyermekét lövöldözze le.) Óh, Saul, milyennek láttalak ott saját kardodtól megölve Gilboa völgyében, mely azóta sem esőt, sem harmatot nem érzett! (*Saul* vesztett csata után, hogy a filiszteusok kezébe ne essék, saját kardjába dőlt. Dávid megátkozta a völgyet, hogy se eső, se harmat ne hulljon rá többé.) Óh, esztelen Arachne, láttalak már félig pókká változva, búslakodni a munka rongyai fölött, melyet károdra kezdtél meg. (*Arachne*, a gögös lydiai nő, szövő-versenyre hívta Minervát, aki pókká változtatta és a saját szövetében fojtotta meg.) Óh, Roboám! úgy látszik, hogy itt már nem fenyegetőzik az alakod, sőt ijedten viszi egy szekér, hogy más utól ne érje. (*Roboámtól* Salamon utódjától azt kérték a zsidók, hogy könnyítsen terhükön, de ő ostor helyett skorpiókkal fenyegette őket. Egy lázadás alkalmával szekerre ült s a nép dühe elől megszökött.) A kemény kő még mutogatta, hogy Alkmeon hogyan tette drágává anyjának a szerencsétlen ékszer. (*Amfiaraos*, a jós tudta, hogy megölik, ha részt vesz a thebei háborúban; ezért elbújt; csak neje, *Eürifile* tudta, hogy hova. *Polinikes* thebei királyfi egy ékszerrel megvesztegette Eürifilét és ez elárulta férje rejtekhelyét. Amfiaraos haláláért fia, *Alkmeon* úgy állt bosszút, hogy édes anyját megölte.) Mutatta, hogy a fiúk hogyan vetették magukat Sennaheribre benn a templomban és hogyan hagyták ott meggyilkolva. (*Sennaherib* assyr király hadat izent a kegyes Ezékiásnak, Juda királyának és káromolta Istent. Egy angyal kiírtotta a seregét és Sennaherib megszégyenülve tért vissza Ninivébe; saját fiai gyilkolták meg imádkozás közben.) Mutatta a romlást és iszonyatos vérengzést, melyet Tomyris elkövetett, midőn ezt mondá Cyrusnak: „Vért szomjuhoztál; én jóllakatlak vérrel.” Mutatta, hogy szétverve hogyan menekültek az assyrok, miután Holofernes megöletett és a vérfürdő maradványait. (*Holofernes* assyr vezért táborában megölte *Judith*, egy hőslékü zsidó nő; az assyrok megfutamodtak a

levágott fej láttára, de a zsidók utólérve lekaszabolták őket.) Láttam Tróját hamvaiban és rommá lett házaival. Óh, Ilion, mily nyomorultnak és silánynak mutatott téged az a kép, amit ott lehet látni! Az ecsetnek vagy vésőnek melyik mestere volt az, ki odafestette amaz árnyakat és vonásokat, melyeken bármelyik művész elcsodálkoznék? Holtaknak látszottak a holtak s élőknek az élők; aki a valóságot látta, az sem látott többet, mint én, habár lehajtott fővel jártam ott. Kevélykedjétek csak, hordjátok csak fennem fejeteket Éva fiai és ne süssétek le arcotokat, hogy felismerjétek rossz útatokat! Bejártuk már a kör jó részét s a nap nagyobb útat tett meg, mint amennyit elmerült lelkünk észrevett: midőn megszólalt az, ki mindig vigyázva ment elől:

- Emeld föl fejedet! Most már többé nincs idő úgy elgondolkozva járni. Nézd ott azt az angyalt, aki sietve halad felénk; nézd, hogyan tér vissza szolgálatából a nappalnak hatodik szolgálóleánya! (A nap szolgálói az órák. Reggeli 6 órától számítva, 6-ik óra a déli 12. A költők körülbelül 3 óráig időztek ebben a körben.) Hódolattal ékesítsd fel mozdulataidat és arcodat, hogy szívesen küldjön fel bennünket; gondold meg, hogy ez a nap soha többé nem tér vissza.

Figyelmeztetését annyira megszoktam, csakhogy időt ne veszítsek, hogy ebben a dologban nem beszélhettem előttem homályosan. Hozzánk jött a szép teremtés, fehérbe öltözve és olyan arccal, mint a reszkető hajnali csillag. Karjait kitárta, aztán szárnyait kifeszítette és ezt mondá:

- Jőjjetek! Itt van közel a lépcső; most már könnyen föl lehet menni. E meghívásnak nagyon kevesen engednek. Óh, emberi nemzet, ki arra születél, hogy magasra szállj, miért hullsz alá a szellőfuvalomtól?

Oda vezetett bennünket, hol a szikla be volt vágva; ott megérinté szárnyaival homlokomat, azután megígérte, hogy biztos lesz az útunk. Mint jobbfelől, fel a hegyre menőben, hol az a templom áll, mely a jól vezetett városra néz a Rubaconte hídja fölött, a merészen meredek följárót megtörik a lépcsők, melyek akkor készültek, midőn a számadási könyv s a mérték még megbízható volt: úgy lejtősödik a part, mely ott meglehetősen meredeken ereszkedik alá a másik körből; de mind a kétfelől súrolja az ember a magas sziklát. (Azt az utat, melyen jártak, Dante a Firenze melletti Kereszt-hegyhez hasonlítja, melyen szintén meredek lépcsőkön mehetünk fel a *San Miniato*-templomhoz. Onnan gyönyörű a kilátás a „rózsák városá”-ra. A *Rubaconte* podestáról elnevezett hídnak ma „alle Grazie” a neve. Dante „jól vezetett város”-nak csúfolja szülővárosát. A megbízhatatlan főkönyv és mérleg említésével valami nagyobb visszaélésre céloz, melyet akkortáiban követtek el.) Mikor arra fordultunk, a „Beati pauperes spiritu”-t énekelte oly édesen, hogy ki sem lehet mondani. Ah, mennyire különbözik az itteni bejárás a pokolbelitől! mert itt énekszó mellett megyünk be, ott lenn pedig vad üvöltés között. Elindultunk már a szent lépcsőkön és nekem sokkal könnyebbnek tűnt fel, mint előbb a síkságon. Ezért ezt mondtam:

- Mester, mondd csak, micsoda súlyos tárgyat vettek le rólam, hogy menés közben jóformán semmi fáradtságot sem érzek?

Ő erre így felelt:

- Ha a *P* betűk, melyek még látszanak a homlokodon, bár majdnem elmosódva, mint az az egyik, mind letörülődnek: akkor a jó akarat annyira erőt vesz lábaidon, hogy nemcsak fáradtságot nem fognak érezni, sőt inkább gyönyörűségükre lesz, ha fölfelé mehetnek.

Akkor úgy tettem, mint azok, akik visznek valamit a fejükön, de semmit nem tudnak róla, csak mikor mások figyelmeztetésére sejteneik valamit; bizonyosság okáért odanyúlnak a kezükkel, keresik és megtalálják s tapintással végzik el a munkát, mit a látás nem végezhet el. Jobb kezem újjaival csak hat betűt találtam, melyeket a kulcsos angyal halántékom fölött homlokomra írt; vezérem ezt meglátva, mosolygott.

TIZENHARMADIK ÉNEK.

(II. kör [folytatás.] Irigyek. A szeretet példái. Sienai Sapia.)

A lépcső felső fokán voltunk, ahol másodszor van bevágva a hegy, melyet aki megmász, megszabadul a bűntől; a magaslatot köröskörül itt is párkány övezi át, mint az elsőt, csak hogy az íve előbbre hajlik. Árnyék ott nincsen, sem képek nem látszanak; olyan síma a sziklafal, olyan síma az út, a kő fakó színével.

- Ha itt arra várunk, hogy kitől kérdezősködjünk, - okoskodott a költő - attól félek, hogy választásunk talán sokáig késik.

Azután mereven a napra szegezte szemét, jobb lábára támaszkodott és úgy fordult balra.

- Óh, édes fény, melyben bízva lépek az új útra, te vezess bennünket, - szólt - úgy amint itt kell vezetnünk. Te melegíted föl a világot, te világítasz fölötte; ha nincs egyéb ok ellenkező irányba menni, kell, hogy mindig a te sugaraid vezessenek bennünket.

Amennyit itt (a földön) egy mérföldre számítanak, annyit mentünk ott már rövid idő alatt, készséges akaratból; s felénk röpködni hallottuk, bár nem láttuk a lelkeket, barátságosan meghíván bennünket a szeretet asztalához. Az első hang, mely röptében elhaladt, hangosan mondta: „Vinum non habent” és ment tovább, mögöttünk ismételve. („Nincs boruk!” szólt Jézus anyja a kánai menyegzőn.) És mielőtt még egészen lehetett volna hallani a távolság miatt, egy másik haladt el, ezt kiáltva: „Én vagyok Orestes!” Ez sem állott meg. (*Orestes*, Agamemnon és Klytemnestra fia híres volt arról, hogy barátját, Pyladest mennyire szerette. Utóbbi egyszer Orestesnek adta ki magát, mert helyette meg akart halni, de Orestes még elég korán érkezett a kivégzés színhelyére, hogy önfeláldozó barátját a maga elárulásával megmentse.)

- Atyám, - szóltam - micsoda hangok ezek?

S amint ezt kérdém, már ezt mondá a harmadik:

„Szeressétek azokat, akik megbántottak benneteket!”

A jó mester pedig így szólt:

- Ez a kör az irigység bűnét ostorozza, ezért vannak szeretetből fonva az ostor szálai (a javítás eszközei, vagyis a szeretet példái). A féknek azokban más hangjának kell lennie; (a megbüntetett irigység példái fenyegetésről szólnak, nem pedig szeretetről;) azt hiszem, hogy meg fogod hallani, mielőtt a bocsánat ajtajához érsz. De mereven szegezd szemedet a levegőnek és látni fogsz embereket ülni előttünk, és mindegyik a szikla elé ült.

Ekkor szememet még jobban felnyitám, mint előbb; magam elé néztem és árnyakat pillantottam meg, a szikla színétől nem különböző színű köpenyekben. És azután mikor kissé előbbre haladtunk, ezt hallottam kiáltani: „Mária, könyörögi érettünk!” Hívták Mihályt, Pétert és az összes szenteket. Nem hiszem, hogy manapság olyan keményszívű ember járjon a földön, ki szájalomra nem gerjedt volna attól, amit én azután láttam; mert mikor oly közel értem hozzájuk, hogy mozdulataikat tisztán kivehettem, szememből könnyeket facsart a súlyos fájdalom. Durva szőr-ing volt a takarójuk, egyik a másik vállához és mindnyájan a sziklához támaszkodtak. Így állnak a vakok, kiknek semmijök sincs, a templom előtt ünnepnapokon, hogy alamizsnát kérjenek, s egyik a másikra hajtja fejét, hogy másokat könyörlésre indítsanak, nemcsak a szavak hangjával, hanem a tekintetükkel is, mely szintén esdve könyörlög. És valamint a vakoknak nem használ a napvilág, az égi fény sem akar nagylelkű lenni azokhoz az árnyakhoz, kikkel most beszéltem; mert szempilláikat vasdrót fúrja át és úgy bevarrja, mint

ahogy a vad sólyommal tesznek, ha nem marad nyugodtan. Ott elhaladva sértésnek látszott előttem, hogy én lássak mást, aki engem nem lát; ezért bölcs tanácsadómhoz fordultam. Ő jól tudta, hogy mit akart mondani a néma, (t. i. Dante), s azért nem várta be kérdésemet, hanem ezt mondta:

- Beszélj, és légy rövid s határozott!

Vergilius a párkánynak azon az oldalán ment, amelyről le lehet bukni, mert a szélén nincsen korlát; másik oldalamon voltak az ájtatos árnyak, kik a borzasztó varrás miatt úgy erőlködtek, hogy orcáikról csurogtak a könnyek. Hozzájuk fordultam s így kezdém:

- Óh, nép, mely biztos vagy abban, hogy meglátod a magas fényt, sovárgástoknak egyetlen gondját, úgy mossa tisztára azonnal a kegyelem lelketeket a bűn foltjaitól, hogy az elme folyama tisztán folyhasson át rajta: mondjátok meg nekem, mert igazán nagy örömömre lenne, - vajjon van-e köztetek latin (olasz) lélek? Talán javára lenne, ha megismerném.

- Testvérem, mindnyájan polgárai vagyunk egy igaz városnak; de te azt akarod mondani ugy-e, hogy földi vándor korában melyikünk élt Olaszországban?

Feleletül ezt hallottam, kissé előre távolabb a helytől, hol állottam; ezért hangosabban beszéltem, hogy messzebbre is meghallják. A többi közt láttam egy árnyat, ki arcáról ítélve várakozott; és ha valaki azt akarná mondani, hogy „hogyan?” ... az állát, vak emberként, előre nyújtotta.

- Szellem! szólék, - aki azért szenvedsz, hogy feljuss, ha te vagy az, ki nekem feleltél, mondd meg, hováivaló vagy s mi a neved?

- Sienai voltam, - felelé, - és ezekkel a többiekkel együtt lakolok itt a bűnös életért, sírva fohászkodván Ő hozzá, hogy váltsa meg a lelkemet.

- Nem voltam bölcs, - felelé, - habár Sapia volt a nevem; mások kárán jobban örültem, mint a magam szerencsén. (Bölcs: olaszul „savia”. Ezt a szójátékot nem lehet lefordítani.) S hogy azt ne hidd, hogy rászedlek, halld meg, vajjon olyan bolond voltam-e, amilyennek mondom. Polgártársaim Colle mellett szemben álltak az ellenséggel és én arra kértem Istent, amit ő maga akart, (arra t. i., hogy honfitársai veszítsék el a csatát. *Sapia*, előkelő sienai nő száműzetésben élt Colle, toscanai kis városban. A firenzeiek 1269. ott verték le a sienaiakat, akiket - mint a Purg. XI. énekében láttuk, - Provenzan Salvani vezetett. Az irígy Sapia, a monda szerint, leugrott volna a torony ablakából, ha gyűlölt honfitársai győztek volna.) Ott leverettek, megfutottak, én pedig a hajszát nézve, páratlan örömet élveztem, annyira, hogy vakmerő arcomat fölemeltem s Istenhez ezt kiáltottam fel: „Most már nem félek tőled többé;” mint ahogy a rigó teszi, ha kissé enyhül az idő. (A mesebeli rigó télvíz idején nagyon összehúzza magát, de mikor januárban egyszer kissé kisütött a nap, elbizakodottságában így kiáltott fel: „Most már nem félek tőled, Isten. Kikoptunk már a télből!”) Életem végén ki akartam békülni Istennel, de tartozásom egy részét még nem fizethettem volna le, ha szent imában nem emlékezett volna meg rólam *Pier Pettinagno*, (egy szent hírében álló remete,) aki szeretetből megkönyörült rajtam. De kicsoda vagy te, hogy sorsunkat tudakolni jársz és nyitva hordod szemedet?

- Itt az én szemem is be lesz varrva, - mondám, - de csak rövid ideig, mert irígy szemforgatással kevés bűnt követtem el. Sokkal nagyobb a félelem, mely elfogja lelkemet, az alanti kínok láttára; mert már nyom a teher alulról. (Azok a nehéz terhek nyomják, melyeket a kevélyek hordanak az első körben. Saját vallomásából megtudjuk tehát, hogy a költő milyen bűnben érezte magát részesnek.)

Sapia pedig ezt mondá nekem:

- Ki vezetett hát fel ide hozzánk, ha azt hiszed, hogy oda lemégy vissza?

- Az, aki velem van és egy szót sem szól, - mondtam. - Élő vagyok; ezért szólítalak fel, kiválasztott lélek, akard-e, hogy túlhan megmozdítsam éretted halandó lábaimat? (Vagyis: akard-e, hogy a földön szóljak rokonaidnak és barátaidnak, hogy imádkozzanak lelked üdvösségéért?)

- Óh, ilyesmit hallani szokatlan, - felelte vissza, - nyilvánvaló jele, hogy Isten téged szeret; ezért segíts néha rajtam imádságoddal. Arra kérlek, mit legjobban óhajtassz, ha valaha toscanai földre lépsz, hogy rokonaimnál állítsd megint helyre jó híremet. Meglátod majd őket ama hiú nép között, mely Talamonében reménykedik s arra több reményt elveszteget, mint Diana keresésére; de legtöbbet a tengernagyok fognak veszíteni. (A „hiú nép” alatt a sienaiakat érti. [L. Pokol XXIX. é.] A sienaiak megszerezték a maláriás Maremmában egy Talamone nevű kastélyt, egy jelentéktelen kikötővel együtt s elhitették magukkal, hogy hamarosan nagy tengeri hatalmasság lesz Sienából. Sokan már tengernagyoknak képelték magukat. A merész álom nem valósult meg. Hiában kutattak egy Diana nevű dús vizű forrás után is, melyről azt hitték, hogy gazdag ere van valahol a város alatt.)

TIZENNEGYEDIK ÉNEK.

(II. kör [folytatás]: Irígyek. Guido del Duca. Rinier da Calboli. Romagna 1300-ban.
A megbűntetett irígység példái.)

- Ki az, aki hegyünket megkerüli, mielőtt a halál szárnyat adott neki és aki tetszés szerint nyitja ki s zárja be szemeit?

- Nem tudom: ki, de azt tudom, hogy nem egyedül van. Kérdezd meg tőle te, te közelebb vagy hozzá és köszöntsd barátságosan, hogy beszéljen.

Így beszélt két szellem, egyik a másikhoz hajolva, tőlem jobbra; aztán fölemelték arcukat, hogy szóba álljanak velem. Így szólt az egyik:

- Óh, lélek, ki még testbe zárva haladsz az ég felé, szeretetből vigasztalj meg bennünket és mondd meg, honnan jössz és ki vagy; mert csodálkozunk a te kiváltságod fölött, melyhez fogható nem volt soha.

- Toscana közepén folyik egy kis folyó, - mondám én - Falteronában ered; száz mérföldnyi út sem elégíti ki. Onnan hozom ezt a testet; kárba veszett beszéd lenne, ha elmondanám, hogy ki vagyok, mert az én nevemnek még nincs nagy hangzása. (A Falteronában eredő kis folyó: az *Arno*, mely Dante szülővárosánál is elhalad. Azért használja ezt a kitérő körülírást, mert maga is restelli nevén nevezni a hálátlan várost, mely őt minden igaz ok nélkül száműzte.)

- Ha szavaid értelmét jól fogtam fel, - felelte aztán az, ki az imént szólt, - te az Arnoról beszélsz.

A másik ezt mondta neki:

- Miért titkolta el a folyó nevét, mint ahogy borzasztó dolgokkal szokás tenni?

És az árny, kitől ezt kérdezték, így rázta le magáról a választ:

- Nem tudom, de az olyan völgy neve nagyon megérdemli, hogy elvesszen. Mert kezdetétől fogva, hol oly magas az alpesi hegy, melytől elszakadt a *Peloro*, (ma Faro-fok, Sicilia szélén, Calabriával szemközt,) s kevés helyen haladja túl azt a mértéket, odáig, hol beömlik annak pótlásául, mit az ég felszárít a tengerből, ahonnan nyerik a folyók azt, ami velök megy (t. i. a vizet): ott mindenki ellenséggként kerüli a becsületességet, mint a kígyót; vagy a hely balvégzete miatt, vagy rossz szokás hajtja rá őket; azért változtatták meg természetüket annyira a nyomorult völgy lakosai, hogy úgy látszik, mintha Círcéhez járnának kosztra. (Mintha állatokká fajultak volna, amiké Círcé átváltoztatta vendégeit.) A piszkos disznók közt, melyeknek inkább makk való; mint emberi eledel, indítja meg szegényes folyását. („Disznók” alatt vagy általában az ottani lakósokat érti, vagy talán a Porcianoi vagy Romenai Guidigrófokat, Casentino urait. Pratovecchiában, a Guidi-grófok ősi fészkeben hallottuk a nép szájából azt a hagyományt, hogy a ma is fennálló régi toronyban, a „Torre di Porciano”-ban raboskodott Dante, a campaldinoi csata után. Azt is beszélik, hogy a „Castello di Romena”-ban írta a Pokol V. énekét, mely Francesca tragédiáját megörökíti. A porcianoi visszhang érthetően visszaver 11 szótagot, ahányból Dante terzináinak egy-egy sora áll.) Csaoló kutyákat talált azután, lefelé jövet, melyek harapósabbak, mint ahogy erejüktől kitelik és bosszusan fordítja el tőlük az orrát. (Az arezzoiaknak szól a lecke. Arezzonál az Arno jobbra fordul, mintha el akarná kerülni a várost.) Eséssel megy tovább, és minél nagyobbra nő, kutyák helyett annál több farkast talál az átkozott, szerencsétlen árok. („Farkasok” alatt a kapzsi, gvelfpárti firenzeieket; „árok” alatt az Arno völgyét érti.) Aztán mélyebb örvényeken leszállva, olyan rókákat talál, hogy nem félnek olyan embertől, aki őket kelepcébe tudná

csalni. (A pisaiakra céloz.) Nem hagyom abba a beszédet, azért, mert mások hallanak; hasznát veszi majd ez, (Dante,) ha visszaemlékezik arra, mit az igazság lelke föltár előttem. Látom unokádat, ki e farkasok vadásza lesz a büszke folyó partján s elrettent mindenkit. (*Guido del Duca* megjósolja, hogy erőszakosságokat fog elkövetni társának, Rinier da Calbolinak unokája, Fulcieri, aki 1302. Firenze podestája lett. A kegyetlen ember feketepárti volt. A feketék megvesztegették; a fehérpártiak közül többeket börtönbe vettettek és kivégeztettek.) Húsukat eladja még életükben; azután letaglózza őket, mint holmi vén marhát; sok embert megfoszt életétől, önmagát pedig becsületétől. Vérben gázolva megy ki a bús erdőből, (Firenzéből) és úgy hagyja el, hogy attólfogva ezer év múlva sem jut vissza előbbeni állapotába.

Mint jövőendő csapások jóslásakor elborúl az arca annak, ki hallgatja, bármely oldalról érje a veszedelem: úgy borúlt el és lett szomorúvá az a másik lélek (Rinieri,) mely feléje fordulva hallgatta, miután megértette a beszédet. Az egyiknek beszéde s a másiknak tekintete kíváncsivá tett a nevükre és a kérdést kérésekkel vegyest intéztem hozzá. Ezért az a szellem, amelyik az imént beszélt hozzám, így kezdé újra:

- Te nem akarsz megmondani a nevedet s mégis azt kívánod, hogy megtegyem neked, amit te nem akarsz megtenni nekem. De minthogy Isten akarja, hogy kegyelme reád sugározzék, nem leszek fukar hozzád; tudd meg tehát, hogy én *Guido del Duca* vagyok. (Keveset tudunk róla. A ravennai Onestiek családjából származott.) Véremet annyira perzselte az irigység, hogy ha jókedvűnek láttam valakit, az irigységtől olyan lett a színem, mint az ólom. Vetésem után ilyen szalmát aratok. Óh, emberi nemzet, miért vágyik a szíved olyasmire, melynél tilos a közösség? (A földi javakról szól, melyek annál inkább fogynak, mentől több felé osztják. Lelki javakról kellene gondoskodnunk.) Ez Rinier; dísz és büszkesége a Calboli-családnak, melyből senki sem lépett az ő érdemének örökébe. (Guido előbb a saját nevét, azután társáét, Rinieriét mondja meg. *Rinieri* da Calboli, forli-i gvelf nemes családból. Páрмаi podesta volt. 1295-ben halt meg, testvére gyilkolta le.) A Po és a hegy között, a tenger és a Reno vize között (t. i. a Romagnában) nem csak az ő utódai fosztattak meg ama jótól, mely az igazsághoz és boldogsághoz szükséges; mert e határokon belől minden teli van mérges bozótokkal, úgy hogy később aligha lehet kiirtani. Hol van a jó Lizio és Arrigo Manardi, Pier Traversaro és Guido di Carpigna? Óh, ti elfajult romagnaiak!) *Lizio*, Valbonából, Ravenna ura. Egyik régi magyarázó azt írja róla, hogy egyszer a paplanja felét is eladta, csakhogy ozsonnát adhasson. Dante fia, Péter azt jegyezte fel róla, hogy mikor hírül vitték neki rossz útra tévedt fia halálát, csak ennyit tudott mondani: „Nem újság előttem, mert úgysem élt soha”. Arrigo *Manardi*, brettinoroi nemes, bőkezű, vendégszerető. Guido del Ducának legjobb barátja. Mikor Guido meghalt, Arrigo tűzre dobatta a padot, melyen együtt szoktak ülni, mert mást nem tartott arra érdemesnek, hogy leüljön mellé. Pier *Traversaro*, Ravenna egykori ura II. Frigyes idejében. A Polenták üzték el. Száműzetésben halt meg. Guido di *Carpigna* a XIII. sz. első felében élt. Imolai Benvenuto róla beszéli el azt az adomát, melyet más magyarázók Lizióról jegyeztek föl s hozzáteszi még, hogy mikor valaki megróttá hallatlan könnyelműségért; ezt mondta neki: „Nyáron úgyis kitakarózom, mert nagy a hőség; télen pedig összekuporodom, hogy ne fázzam”. Mikor születik Bolognában megint egy Fabbro? (Valószínűen egy bolognai kovácsból [olaszul: *fabbro*] Pisa podestájává lett *Lambertacci* nevű „nemes vitézt, bölcs férfiút és nagyeszű embert” kell értenünk alatta. 1259. halt meg.) Mikor születik Faenzában egy Bernardin di Fosco, kicsiny gyökernek nemes hajtása? (Talán arról a *Bernardinoról*, *Fosco* fiáról van szó, aki 1249. volt Pisa podestája. A régi magyarázók alacsony származásának, de gazdagnak és bőkezűnek mondják.) Ne csodálkozzál rajta, toscanai, hogy sírok, ha rá gondolkodok pratai Guidóra, azzoi Ugolinora, ki velünk élt; Federigo Tignosora s vendégei seregére, a Traversarik és Anastagik családjaira, melyek örökösök nélkül pusztultak ki; az asszonyokra és lovagokra, a szenvedésekre és örömökre, melyektől kedvet kaptunk szerelemre s lovagiasságra, ott, hol a szívek ma úgy megromlottak. (*Prata*, kis falu Faenza és

Ravenna közt. Guidoról csak annyit tudunk, hogy a régi jókedvű romagnai urak közül való volt. Azzoi *Ugolino*, az Ubaldini családból, 1293. halt meg. *Tignoso*, Riminiből; rendszeren Brettinorban lakott, Cesena és Forlì közt. „Tignoso”-nak, vagyis kócosnak tréfából nevezték; szép szőke, síma haja volt. A *Traversarok* és *Anastagik* ősi, előkelő ravennai családok voltak. Mikor Dante Ravennába ment, az Anastagik családjából már nem élt senki; a Traversarokból csak egy-két leányivadék.) Óh, Brettinoro, miért nem süllyedsz el, hiszen elköltözött a családod és sokan mások, akik nem akartak bűnösökké lenni! (Ma *Brettinoro*, kis város Romagnában.) Jól teszi Bagnacaval, hogy nem szül több fiat; rosszúl teszi Castrocaro s még rosszabbul Gonio, hogy olyan grófokat tud felmutatni. (*Bagnacavallo*, ma kis város, Ferrarához közel. Dante korában a Malavicini-grófoké. *Castrocaro* az Ordellaffi-grófok kastélya. *Conio*, Imola mellett. Dante idejében a Barbiano-grófoké.) Jót tesznek majd a Paganiak, ha gonosz szellemük kipusztul; de annyit nem, hogy tiszta név maradjon utánuk. (A *Paganiak* faenzai nemes család. A család feje, „a gonosz szellem” Maghinardo, 1302. halt meg.) Óh, Ugolin de’ Fantolin, biztos a te jó hírneved, mert nem várnak senkit, ki elfajúlva azt besötétíthetné. (*Ugolino* Faenzából, Forlì ostrománál esett el 1282. Gyermekai nem maradtak, akik apjuk nevére szégyent hozhattak volna.) De most menj, toscanai, mert most sokkal jobban szeretnék sírni, mint beszélni; beszélgetésünk annyira felzavarta lelkemet.

Tudtuk, hogy ama kedves lelkek hallottak bennünket menni; hallgatásukkal azt bizonyították, hogy jó úton járunk. Mikor előre haladva egyedül maradtunk, ekkor mint villám, mely a levegőt áthatítja, szólalt meg egy hang velünk szemben, mondván: „Valaki velem találkozik, öljön meg engemet!” (*Kain* szavai a testvérgyilkosság után;) és elrohant, mint mennydörgés, mely megszűnik, ha hirtelen széttépi a felhőt. Alighogy nyugton maradtunk tőle, íme, a másik, akkora lármával, hogy ahhoz a mennydörgéshez hasonlított, mely a villámlásra nyomban következik. „Én Aglauros vagyok, aki kővé váltam!” (*Aglauros*, Kekrops athéni király leánya. [L. *Ovidius* *Metam.* II.] Azért irigykedett nőtestvére, Hersére, mert Merkur Hersét szerette, nem pedig őt. Az irigy testvér kővé változott.) És akkor, hogy szorosabban simuljak a költőhöz, hátra léptem egyet, nem előre. Mindenfelé elcsendesedett már a szellő. Ő pedig ezt mondá nekem:

- Ez volt az a kemény fék, melynek az embert korlátok közt kellene tartania. (Az irigység következményeinek most látott példái tartsanak bennünket vissza az irigykedéstől.) De ti bekapjátok a csalétket, úgy, hogy a régi ellenség horga magához ránt benneteket s ezért használ keveset fék és hívogató szó. Az ég szólít benneteket és forog körülöttek, örök szépségeit mutatva: a ti szemetek azonban csak a földre néz; ezért ver meg benneteket Az, aki mindent lát.

TIZENÖTÖDIK ÉNEK.

(II. kör [vége]. Irigyek. A testvéri szeretet angyala. Fölmenés a III. körbe.
III. kör: Haragosak. A szelidség látomásai. A haragosak bűnhődése.)

Amennyi tér látszik a harmadik óra vége és a nap kezdete között azon a körön, mely mint a gyermek mindig játszik, a napnak ugyanannyit kellett megfutnia estig; ott (a purgatoriumban) este volt, itt pedig (Olaszországban) éjfél. (Minthogy a nap egy óra alatt 15 foknyi útát tesz meg, itt még 45 fokot kellett az ég boltozatán megtennie, vagyis a purgatoriumban d. u. 3 óra volt a tavaszi nap-éjjegyenlőség idején, Olaszországban pedig, hol a költeményt írta és ahol a nap 9 órával később kel fel, éjfél volt.) A sugarak arcunk közepét érték, mert úgy kerültük meg a hegyet, hogy már egyenesen nyugatnak mentünk, midőn úgy éreztem, hogy a fény mégjobban süt homlokomra, mint azelőtt és az ismeretlen tünemény bámulatba ejtett. Ezért kezemet a szemöldököm fölé emeltem s ernyőt csináltam belőle, ami a túlságos fény ellen megvéd. Mint mikor a sugár vízről vagy tükörről az ellenkező oldalra visszaszökik, azonmód visszaverődve, mint ahogy ráesett és hasonló irányban éppen annyira távolodik a kő esésétől (a függélyes vonaltól), miként azt a tapasztalat és tudomány bizonyítja: az előttem megtört fény oly erősen verődött vissza reám, hogy a szemem kénytelen volt kerülni.

- Mi az, édes atyám, - mondtam, - amittől nem tudom úgy megvédeni a szememet, hogy használjon és ami erre felénk mozog?

- Ne csodálkozzál rajta, ha még vakít az égi család (az angyalok) fénye, - felelte, - követ az, ki azzal a meghívással jön, hogy szálljunk fel. Mindjárt nem fog nehezedre esni e dolgok látása, hanem gyönyörűségedre lesz, amennyiben képessé tett a természet arra, hogy megérezd.

Azután mikor az áldott angyalhoz értünk, így szólt örvendező hangon:

- Menjetek föl azon a lépcsőn! Az már nem olyan meredek, mint a többi.

Fölmentünk, miután onnan elbúcsúztunk. Hátralátva (az angyal) a „Beati misericordes”-t énekelte, meg ezt: „Örülj, aki győzol.” Mesterem és én, mi ketten egymagunk fölmentünk; úgy gondoltam, hogy menésközben hasznomra fordítom beszédjét; feléje fordultam s ezt kérdeztem tőle:

- Mit akart mondani a romagnai lélek, mikor a „tilos közösség”-et említette? (Az előbbi énekben Guido del Duca beszédének erre a helyére céloz. Dante nem értette meg; azért kér ismét felvilágosítást kísérelőjétől.)

Erre ezt mondta nekem:

- Legsúlyosabb bűnének (az irigységnek) ismeri a kárát; ezért ne csodálkozzál, ha megfedd miatta, hogy ne legyen annyi okunk sírásra. Mert vágyaitok olyasmire hajlanak, ami elfogy, ha többfelé elosztják és irigység mozgatja a fűvót a sóhajtozásokra. (Ha látjátok, hogy másnak is jut a földi jóból, elfog benneteket az irigység.) De ha a legfelsőbb égi kör szeretete fölfelé irányozná vágyaitokat, akkor az a félelem nem lakoznék szívetekben; mert minél többen mondják valamire azt, hogy „ez a mienk,” annál több jut mindenkinek a jóból s annál nagyobb szeretet lángol ama közösségben.

- Most még kevesebbet tudok, - mondtam - mintha az imént hallgattál volna és még inkább kételkedik a lelkem. Hogy lehet az, hogy a szétoztott vagyon több embert gazdagabbá tesz, mint ha az kevés emberé?

Ő ezt felelte rá:

- Csak földi dolgokra gondolsz, azért az igaz világosságból is sötétséget gyűjtesz. Az a végtelen, kimondhatatlan jó, ami ott fenn van, úgy fut a szeretethez, mint sugár a fényes testhez; oly mértékben engedi át magát, amilyen mértékű szeretettel találkozik; amint a szeretet terjed, aszerint nő az örök érték, és minél többen megértik egymást ott fenn, annál többen boldogok, annál jobban szeretik egymást és mint a tükör, úgy adja vissza egyik a másiknak. Ha pedig nem elégít ki a magyarázatom, majd meglátod Beatricét, ő aztán teljesen eloszlatja minden kétségedet. Most csak arra ügyelj, hogy mint már kettő eltűnt, eltűnjék még az az öt seb is, melyeket a bűnbánat hegeszt be. Mikor ezt akartam mondani: „te engem megnyugtatsz,” fel a másik körbe érkeztem és kíváncsi szemeim elnémítottak. Ott hirtelen elbűvölő látomás fogott el; többeket láttam templomba menni; egy asszony a bejáratnál ezt mondta édesanyjai mozdulattal: „Fiam, miért tetted ezt velünk? Lám, atyád meg én aggódva kerestünk”. (Mária szavai a gyermek Jézushoz, mikor a templomban hosszas keresés után rátaláltak.) És amint elhallgatott, eltűnt, ami az imént megjelent. Ezután egy másik nő tűnt fel, arcán könnyekkel, miket a fájdalom sajtol ki, ha nagy bosszuságtól támadt valakiben és így szólt: „Ha te ura vagy annak a városnak, melynek elnevezése miatt annyi viszály ütött ki az istenek közt és ahonnan minden tudomány kisugárzik, akkor hát Pisistratos, állj bosszút ama karokon, melyek leányunkat átölelték!” A jóságos és nyájas arcú úr nyugodt hangon ezt felelte neki: „Mit teszünk majd azzal, aki rosszakarónk, ha azt is elítéljük, aki szeret bennünket?” (Neptun és Minerva vitatkoztak a fölött, hogy kinek a nevére nevezék el Athént. *Pisistratostól*, Athén urától neje azt követelte, hogy szigorúan büntesse meg azt a fiatal embert, aki Pisistratos leányát nyilvánosan megölelte. Az ifjú kikerülte a büntetést s nőül vette a leányt.) Azután láttam haragra gyúladt népét, amint megköveznek egy ifjút (Szent Istvánt) és böszülten kiabálják: „Kövezd meg! kövezd meg!” Ő pedig leroskadt a földre a halál súlya alatt, de szemét mindig az ég felé emelte, szánalomra indító arckifejezéssel; a halálos tusa közben is arra kérte a magasságban lakozó Urat, hogy bocsásson meg üldözőinek. Midőn lelkem a rajta kívül levő, való dolgok felé fordult, felismertem nem csalfa tévedéseimet. Vezérem, aki láthatta, hogy úgy teszek, mint az olyan ember, ki álmából fölébred, ezt mondá:

- Mi bajod, hogy nem birsch megállni a lábadon? Félmérföldnél többet mentél, elfátyolozott szemmel, tántorgó lábakkal, mint bortól vagy álmotól legyőzött ember.

- Oh, édes atyám! mondám, - ha meghallgatsz, akkor elmondom, hogy mi jelent meg előttem, mikor a lábaim úgy botorkáltak.

- Ha száz lárva lenne az arcodon, - mondá ő, - gondolataidat akkor sem rejthetnéd el előttem, ha még olyan kicsinyek volnának is. Amit láttál, az azért volt, hogy ne habozz szivedet megnyitni a béke vizének, mely az örök forrásból árad. Nem azért kérdeztem tőled: „mi a bajod?” mint amiért az teszi, aki csak a szemével néz, de nem látja, mikor a test lelketlenül fekszik, hanem azért kérdeztelek, hogy erőt adjak a lábadnak. Így kell sarkalni a resteket, ha vonakodnak megindulni, mikor fölébrednek.

Mentünk tovább este felé, figyelmesen, amennyire elláhattunk az esti, fényes sugaraktól. És íme, lassanként füst kavarog felénk, olyan sötéten, mint az éjszaka, de semerre sem kerülhettük ki; sem látni, sem tiszta levegőt szívni nem lehetett miatta.

TIZENHATODIK ÉNEK.

(III. kör [folytatás]: A haragosak. Lombardiai Marco. A szabad akarat. A világ romlottsága. Corrado da Palazzo. Gherardo da Camino. Guido da Castello. Gaia.)

A pokoli sötétség, meg az olyan éjszaka, mely szegény ég alatt minden csillagtól meg van fosztva, bármennyire elborítsa is a köd, szememre soha sem vont olyan sűrű fátyolt, mint az a füst, mely ott ellepett bennünket; az apró korom oly sűrűn hullt ránk, hogy nem nyithattuk fel a szemünket; ezért az én bölcs és hűséges kalauzom mellém állt és vállát felajánlotta. Miként a vak vezetője után megy, hogy el ne tévedjen és bele ne botolják olyasmibe, ami megsértse, vagy talán megölje: én is úgy mentem a keserű és piszkos levegőn, vezetőmre hallgatva, ki csak ennyit mondott: „Vigyázz, el ne maradj tőlem!” Hangokat hallottam, mindegyik békéért és irgalomért esedezett Isten bárányához, ki elveszi a bűnöket. „Agnus Dei”-vel kezdődött énekük; mindnyájan azt énekelték közösen; úgy látszott, hogy mindenben egyetértenek.

- Mester, kik azok a szellemek, akiket én hallok? - mondtam én.

Ő pedig ezt felelte nekem:

- Eltaláltad: a harag bogát feloldani mennek.

- Hát te ki vagy, hogy a mi füstünket átvágod és úgy beszélsz rólunk, mintha még kalendák szerint osztanád be az idődet?

Ezt mondta az egyik hang, amire mesterem így szólt hozzám:

- Felelj és kérdezd meg, hogy innen kell-e fölmenni?

- Óh, szellem, - mondtam én, - aki azért tisztulsz, hogy szépen mehess föl Ahhoz, ki téged teremtett, csodát hallassz tőlem, ha elkísérsz.

- Elkísérlek, ameddig szabad mennem, - felelte, - és ha nem látunk a füsttől, akkor ahelyett majd a hallás tart össze bennünket.

Erre így kezdém el:

- Azzal a földi hüvellyel szállok fel, melyet a halál bont szét és a pokol gyötrelmein át jöttem ide; ha Isten engem annyira befogad kegyelmébe, hogy mostanában nem szokásos módon megengedi látnom udvarát: ne titkold el előttem, hogy ki voltál halálod előtt, hanem mondd meg s azt is mondd meg nekem, hogy jól megyek-e a följáró felé? Szavaid legyenek a mi kísérőink.

- Lombardiai voltam és Marconak hívtak. Ismertem a világot és szerettem azt a kincset, ami után ma senki sem lövi ki a nyílát. Jó úton jársz, ha fel akarsz menni. (*Marco* Veneziában született. Családi nevét nem ismerjük. A XIII. században élt. Alighanem ő az a Marco, ki Villani történetíró szerint megököndölte Ugolino szerencsétlenségét. Bőkezű, erélyes, de hirtelen haragú katonának mondják a régi magyarázók.)

Igy felelt és ezzel toldotta meg:

- Kérlek, imádkozzál érettem, ha ismét fenn leszel.

- Szavamat kötöm le, - mondtam, - hogy megteszem, amit kívánsz tőlem; de elpusztulok egy kétség miatt, ha nem bontakozom ki belőle. Előbb egyszerű volt, de most megkétszerezte a te ítéleted, mert bizonyossá tesz arról az, amit itt hallok és amit máshol hallottam. A világ annyira meg van egészen fosztva minden érénytől, amint te mondd és gonosszággal van teli; de kérlek, mondd meg az okát, hogy lássam s másoknak is megmutassam; mert egyik az égbe,

másik le a földre teszi. (Az erkölcsi romlottságot némelyek a csillagok befolyásának tulajdonítják, mások pedig abban látják az okát, hogy az emberek visszaélnek a szabad akaratral.) Előbb keserves sóhajra fakadt, melyet a fájdalom jajjá szorított össze s aztán így kezdé:

- Testvér, a világ vak s te bizonyára onnan jössz. Ti, akik éltek, mindennek az okát az égre toljátok, mintha szükségképpen minden övele mozogna. Ha úgy volna, akkor a szabad akarat ki lenne ölte bennetek s nem lenne igazságos a jót megjutalmazni, a gonoszt megbüntetni. Mozgástokat az ég indítja meg, nem mondom: valamennyit, de föltéve, hogy azt mondanám, világosság adatott nektek a jóra és a rosszra és szabad akarat, amely - ha kibírja az éggel folytatott küzdelmek fáradalmát, (ha ellen tud állni az érzéki szenvedélyeknek, melyek a csillagok befolyásából erednek) - akkor mindent legyőz, ha jól (jó példákkal és bölcs tanácsokkal táplálkozik. A nagyobb (isteni) erőnek és a jobbik természetnek szabadon engedjétek át magatokat és ez megteremti bennetek az eszes lelket, mely nincs alávetve az egek mozgásának. Ezért, ha a mostani világ eltér az igaz útról, bennetek van az oka, bennetek kell keresni. Ezt most neked meg is magyarázom. Az ártatlan lélek Annak a kezéből kerül ki, aki szeretettel néz reá, még mielőtt meg sem volt, kis lányka módjára, aki sírva és kacagva játszogát; akkor még nem tud semmit, csupán azt, hogy egy jóságos Teremtő mozgatja és örömet visszátér ahhoz, ami gyönyörködteti. Apró jókban leli kedvét eleintén; abban csalódik s megint utána fut, ha szeretetét kalauz vagy fék nem irányozza másfelé. Ezért kellett törvények, ezért kellett király, ki legalább megkülönböztesse az igaz város tornyát (az igazságosságot). A törvények megvannak, de ki hajtja végre? Senki! Mert a pásztor, ki elől jár, kérődzni ugyan tud, de nincsen hasított körme. (Mózes törvénye értelmében a zsidóknak csak oly állatok húsát volt szabad enni, melyek kérődznek és hasított körmük van. Dante azt akarja mondani, hogy az egyház akkori feje járatos lehetett ugyan a szentírásban, de a világi dolgokba nem volt joga beavatkozni.) E miatt a nép, mely csak azt látja, hogy vezetője azon világi javakat hajszolja, melyekért maga is sóvárog, - ezzel táplálkozik s azonkívül mást nem kíván. Láthatod tehát, hogy a rossz vezetés az oka, az tette bűnössé a világot, nem pedig a természet, mely bennetek megromlott. Rómának, mely a világot (a királyság intézményével és törvényeivel a keresztyén hit föl vételére előkészítvén) jóvátette, - (Rómának) két Napja szokott lenni; azok világították meg mindakét utat: a világét s az Istenét. (A két legfőbb hatáság, a császárság és a pápaság világították meg a földi és mennyei boldogsághoz vezető utat.) Egyik a másikat kioltotta; kard és pásztorbot egy kézben van, pedig a kettő együtt szükségképpen rosszra vezet, mert egyesítve, nem fél egyik a másiktól. Ha nekem nem hiszed, akkor nézd meg a gyümölcsét, mert minden fűvet a magjáról lehet megismerni. Abban az országban, melyet az Adige és Po öntöz, vitézség és nemeslelkűség szokott tanyázni, mielőtt Frigyes összetűzött (a pápával); most mindenki biztonságban járhat ott, aki szégyenletében nem akar derék emberekkel szóbaállni, vagy hozzájuk közeledni. (Igen, biztonságban járhat kelhet, mert az egész Lombardiában nem akad tisztességes emberre. A keserű gúnnyal mondott kijelentésnek ez az értelme.) Van ugyan ott még három öreg, kikben a régi idő tusakodik az újjal s nehezen várják, hogy Isten jobblétre szólítsa őket. Corrado da Palazzo, a jó Gherardo, meg Guido da Castel, kit franciamódra „az egyszerű lombardiainak” hívnak. (*Corrado*, a bresciai Palazzok családjából. *Gherardo* Trevigebe született, ő is katonaviselt, tekintélyes ember. *Guido da Castel* Reggioból. Egy régi író azt állítja róla, hogy Cangrande veronai fejedelem házában, az oda menekült száműzöttek közt Dantéval együtt őt is látta egy asztalnál ülni. A franciák abban az időben minden olaszt lombardiainak hívtak.) Valld be tehát most, hogy a római egyház sárba zuhan, bepiszkolja magát és tiszttségét, mert két kormányt zavar össze magában.

- Marcom, - mondám, - jól mondod; most már értem, hogy Lévi fiait miért zárták ki az örökségből. (Lévi nemzetsége, mely a papi tisztseget viselte, nem kapott külön földbirtokot,

hanem csak az áldozatok után járó jövedelemből élt.) De melyik Gherardo az, kiről azt mondod, hogy a letűnt időkből maradt itt mintaképnek, az elvadult század intőpéldájául?

- Vagy megtéveszt a beszéded, vagy csak ki akarsz próbálni, - felelte ő, - mert toscanai létedre úgy látszik, hogy semmit sem hallottál a jó Oherardoról. Más néven nem ismerem, hacsak leányától Gaiától nem venném a másik nevét. Isten áldjon benneteket, mert tovább nem megyek veletek! (*Gaiáról*, ki 1311. halt meg, nem tudjuk bizonyosan, hogy erényeiről, szépségéről, vagy talán rossz híréről ismerték-e.) Látod, mint fehérlik már a fénye, mely átragyog a füstön! Az angyal itt van, mennem kell, míg ide nem ér.

Ezt mondva hátrafordult és többé nem akart hallgatni reám.

TIZENHETEDIK ÉNEK.

(III. kör [vége]: A haragosak. A megbüntetett harag példái. A béke angyala.
Fölmenetel a IV. körbe. Éjszaka. A szeretet. Erkölcsi rendszer.)

Olvasó, emlékezzél vissza, ha az Alpeseiken valaha meglepett a köd, melyen csak úgy lehet átlátni, mint vakondok a bőrén keresztül; mint mikor a nedves, sűrű gőzök kezdenek oszlani, a nap korongja csak gyengén hat át rajtuk, akkor képzeleteddel könnyen felfoghatod, hogy miképp láttam meg újra a napot, mely már lenyugvóban volt. Mesterem lépteit híven követve, kiértem a füstfelhőkből a sugarakhoz, melyek az alacsony partokon már kihaltak.

Óh, képzelet, mely néha annyira kiragadsz bennünket magunkból, hogy nem vesszük észre, ha ezer trombita harsog is körülöttünk, - ki mozgat akkor téged, ha az érzék nem nyújt anyagot? Az a fény mozgat téged, mely az égben képződik magától, vagy azon akarat által, mely azt leküldi. Annak a kegyetlensége, ki olyan madárrá változott, mely legnagyobb kedvét az éneklésben leli, megjelent képzeletemben. (*Philomela*, Tereus trák király neje, hogy bosszút álljon nővérének, *Prognénak* megszégyenítőjén, ennek fiát feldarabolta, megfőzte s vele megétette; azután átváltozott fülemilévé.) Lelkem ekkor úgy elvonult magába, hogy kívülről semmi sem jött, amit akkor felvett volna. Azután felcsigázott képzeletemben egy keresztrefeszített tűnt fel, büszke és vad tekintetével és úgy halt meg; mellette volt a nagy Ahasver, Eszter: a felesége és az igazságos Mardocheus, aki olyan becsületes volt szavaiban és tetteiben. (A keresztre-feszített: *Hámán*, *Ahasver* perzsa király kegyence, aki az összes zsidóságot ki akarta irtani, de Eszter közbelépésére Hámánt magát kötötték fel arra az akasztófára, melyet ő Mardocheusnak szánt.)

És amint ez a kép magától eltűnt, mint buborék, miből hiányzik a víz, mely alatt képződött, képzeletemben egy leány jelent meg, hevesen sírva s ezt mondá: „Királyné, miért akartál haragból megsemmisülni? Megölted magadat, hogy ne veszítsd el Laviniaát; most elvesztettél engemet; én vagyok az, anyám, ki a te elvesztésedet előbb siratom, mint a másikat.” (*Lavinia*, Latinus király leánya jegyben járt Turnusszal, a rutulok királyával. *Amata*, Lavinia anyja felakasztotta magát, mert azt hitte, hogy Turnust megölte Aeneas, kihez Lavinia később nőül ment.) Mint ahogy az álom félbeszakad, ha hirtelen új fény éri a becsukott szemet és megtörve vonaglik, mielőtt egészen megszűnik: úgy esett le az én látomásom is, mihelyt arcomat nagyobb fény érte, mint rendesen. Megfordultam, hogy lássam, hol vagyok, midőn megszólalt egy hang: „Itt mennek föl!” Ez a hang eltávolított engem minden más szándékomtól és akaratomat oly készségessé tette, megnézni: ki beszélt, hogy addig nem nyugszik, míg nem találkozik vele. De miként a napnál, mely látásunkat sérti és tulsága miatt elrejtí alakját: az én látó erőm is megcsappant itt.

- Isteni szellem ez, aki kérés nélkül vezet bennünket a feljáráshoz és fényével elrejtőzik. Ugy tesz velünk, mint az ember önmagával; mert aki kérésre vár és a szükségét látja, álnokul arra készül már is, hogy megtagadja. Menjünk tehát, ahová az angyal hív; iparkodjunk fölmenni, mielőtt besötétedik; mert aztán nem mehetnénk addig, míg fel nem virrad, - így szólt vezetőm s vele együtt egy lépcső felé irányoztuk lépteinket. Mihelyt az első lépcsőn voltam, azonnal szárnyacsattogást és legyintést éreztem az arcomon, e szavak kíséretében: „Beati pacifici (Boldogok a békétűrők,) kik gonosz harag nélkül járnak.”

Már annyira fölénk emelkedtek az utolsó sugarak, melyeket az éjszaka követ, hogy a csillagok többfelől megjelentek.

- Óh, én erőm, miért tűnsz el úgy? - mondtam magamban, - mert éreztem, hogy lábaim kénytelenek szünetet tartani.

Ott voltunk, hol a lépcső nem vezetett tovább fel s úgy álltunk odaszegezve, mint a hajó, mely kiköt a parton. Kissé hallgatóztam, vajjon hallok-e valamit az új körben; aztán mesteremhez fordultam s így szóltam hozzá:

- Édesatyám, mondd, milyen bűn tisztul itt ebben a körben, ahol vagyunk? Ha lábaid állnak is, a beszéded ne álljon meg!

Ő pedig ezt mondta nekem:

- A jó szeretete, ha lankad buzgalmában, itt gyűjt erőt; itt megkettőzött gyorsasággal hajtják a lassuló evezőt. De, hogy még jobban megértsd, figyelj reám és jó gyümölcsöt szedsz itt időzésünkből. Fiam, sem a Teremtő, sem teremtmény nem volt soha ösztönszerű, vagy lelki szeretet nélkül, - kezdé, - és te tudod azt. Az ösztönszerű mindig hibátlan, de a másik tévedhet, vagy a rosszúl megválasztott tárgyban, vagy kevés, avagy nagyon sok erejében. Míg az első (égi) javakra irányul, a másodrendű (földi) javakban pedig mértéket tart, okozója nem lehet vétkes gyönyörnek; de ha a rossz felé fordul, vagy kelleténél nagyobb vagy kevesebb gonddal fut a jó után, akkor Alkotója ellen vét a teremtmény. Ebből megértheted, hogy a szeretetnek kell bennetek minden erény és minden oly cselekvés magjának lennie, mely büntetést érdemel. Most tehát, minthogy a szeretet soha sem fordíthatja el tekintetét saját alanyának javától, eszerint a sajátmaga gyűlöletétől minden dolog biztos; és mert egyetlen lény sem választható el Teremtőjétől, sem önmagában nem állhat fenn, azt semmiféle érzés nem gyűlölheti. Ebből az következik, ha ugyan a bizonyításban nem tévedek, hogy az ember csak a felebarátja kárát szeretheti; ez a szeretet pedig háromféle módon támad gyarló porhüvelyetekben. Némelyik a felebarátja elnyomása árán kitüntetést remél és csak ezért kívánja, hogy azt nagyságáról lerántsák. (Ezek a kevélyek.) Mások attól félnek, hogy elveszítik a hatalmat, kegyet, becsületet és hírnevet, ha más ember emelkedik, ezért annyira búsulnak, hogy embertársuknak bajt kívánnak. (Ezek az irigyek.) Mások annyira elkeserednek a szenvedett sérelmek miatt, hogy bosszúra szomjaznak s a más ember romlásában gyönyörködnek. (A haragosokat érti.) Ezt a háromféle szeretetet siratják itt alant. Most pedig azt akarom, hogy megismerd azt a másik fajtát is, mely megfordított rendben törekszik a jó után, (kik túlságosan hajhásszák a romlandó javakat.) Mindenki eped homályosan valami jó után, amin megnyugodjék a szellem; ezért szeretné mindenki elérni. Ha a szeretet csak enyhén vonz annak látására, vagy megszerzésére, akkor ez a sziklapárkány kínoz benneteket a kellő bűnbánat után. Van egy más jó, (a földi, romlandó javak,) mely az embert nem teszi boldoggá; az nem boldogság, nem a jó Valóság, minden jónak gyümölcse és gyökere, (Isten.) Az a szeretet, mely ennek nagyon átadja magát, felettünk siránkozik három körben, (ott a fösvények, falánkok és buják vezeklenek.) De hogy miért oszlik három osztályba, azt elhallgatom, hogy te magad keresd meg.

TIZENNYOLCADIK ÉNEK.

(IV. kör: Restek. Szeretet és szabadakarat. A buzgó sietség példái. A san-zenoi apát.
A Scaligerek. A megbüntetett restség példái. Dante álma.)

A bölcs doktor (Vergilius) bevégezte beszédét és figyelemmel nézett arcomba, hogy megelégedettnek látszom-e; én pedig, kit a tudás vágya még gyötrött, külsőleg hallgattam, de magamban ezt mondtam: „Talán terhére is vagyok a sok kérdezgetéssel.” De az igazmondó atya, ki észrevette a nem nyilvánított félénk akaratot, beszédével bátorított, hogy beszéljek. Ezért így szóltam hozzá:

- Mester, látásom annyira megélenkül fényedtől, hogy tisztán megértem, amit bizonyításod nyújt, vagy leír. Ezért arra kérlek, édes, jó atyám, hogy magyarázd meg nekem azt a szeretetet, melyre minden jó cselekvést és annak ellentétét visszavezeted.

- Irányozd reám, - szólt, - az ész éles szemeit és nyilvánossá lesz előtted a vakok tévedése, kik vezetőkké tolják fel magukat. A lélek, mely szeretetre van teremtvé, könnyen hajlik mindenre, ami tetszik, mihelyt gyönyör indítja tevékenységre. Észrevő tehetségetek a való létről képzetet nyer és bensőtökben feltárja úgy, hogy a lelket arra fordítja; és ha oda fordulva hajlik feléje, akkor ez a hajlandóság szeretet és természet, mely a tetszés által ismét egyesül bennetek. Aztán, mint ahogy a tűz fölfelé mozog, vele született alkatánál fogva felszáll oda, hol anyagjában tovább megmarad: szintúgy a megragadott lélek kívánságba megy át, mely szellemi mozgás és addig nem nyugszik, míg a szeretett dolgot nem élvezheti. Most már nyilván láthatod, hogy mennyire el van rejtve az igazság azok előtt, kik azt állítják, hogy magábanvéve minden szeretet dicséretreméltó; mert talán mindig jónak látszik az anyaga, de nem minden pecsét jó, bár a viasz jó is.

- Szavaid és szófogadó elmém, - felelém neki, - fölfejtették előttem a szeretetet, de még több kétségem támadt; mert ha a szeretet kívülről jelentkezik, s ha a lélek nem más lábon jár, (hanem csak az ösztön hajtja,) akkor nem az ő érdeme, akár görbén, akár egyenesen jár.

Ő pedig ezt mondta nekem:

- Amennyire ellát itt az ész, azt megmondhatom én; ami azon túl esik, azt csak Beatricetől várd, mert az már a hit dolga. Minden lényeges alak, mely különbözik az anyagtól és azzal egyesült, különös erőt foglal magában, melyet működés nélkül nem ismerhetni meg és csak hatásában mutatkozik, mint az élet a növénynél zöld leveleken. Emiatt nem tudjuk, hogy honnan erednek az első fogalmak s az első vágyak ösztöne, melyek megvannak bennetek, mint méhben az ösztön, hogy mézet gyűjtsön; és ez az első akarat sem dicséretet, sem gáncsot nem érdemel. Hogy erre vezettessék vissza minden egyéb, veletek született az akarat, mely tanácsot ad s az akaratot kormányozza. Itt kezdődik bennetek az érdem, aszerint, amint jó vagy gonosz szeretetet fogad el és választ. Azok, akik vizsgálódásukban a dolog mélyére hatoltak, (a bölcsészek,) észrevették ezt a velünk született szabadságot, ezért hagytak a világnak erkölcsi elveket. Tegyük fel, hogy minden vágy, mely bennetek felgyúlad, szükségképpen áll elő, hatalmatokban áll azt fékentartani. Beatrice nemes erő alatt a szabad akaratot érti s ezért vigyázz, hogy eszedben tartsd, ha erről beszél veled.

A hold majdnem éjfélig késve, megritkította a csillagokat, egy egészen égő vederhez hasonlított s az ég ellenében azon az úton futott, mely lángra gyújtja a napot, (nyugatról keletre,) ha azt a római ember Sardinia és Corsica közt látja, mikor lenyugszik. És a nemes árny, kiért Pietola nevét többször emlegetik, mint Mantováét, terhem súlyát letette. (*Pietola* a régi Andes nevű falunak mai neve, Mantova mellett. Vergilius ott született.) Ezért én, aki nyílt és világos

választ kaptam kérdéseimre, úgy állottam, mint az olyan ember, ki álmában képzelődik. De ezt az álmodást nem sokára eloszlatta egy tömeg, mely hátunk mögött már felénk fordult. Aminőket hajdan az Ismenos és Asopos-folyók láttak éjszakának idején partjaikon dühöngve s tolongva, mikor a thebaiaknak szükségük volt Bachus védelmére: úgy tolongtak abban a körben, amint járásukon láttam, kiket jó szándék és igaz szeretet sarkantyúz. Legott utolértek bennünket; mert futva mozgott az egész sereg. Elöl ketten kiabáltak sírva: „Mária sietve futott a hegyre”, és ezt: „Caesar, hogy Ilerdát leigázza, megtámadta Marsiliát, aztán pedig Spanyolországba tört.” (Mária az angyali üdvözlés után meglátogatta Erzsébetet. [Lukács I. 39.] *Ilerda*, ma *Lerida*, spanyolországi város. *Marsilia* = Marseille.) - „Gyorsan, gyorsan, hogy időt ne veszítsünk szeretethiány miatt, - kiáltották utána a többiek, - hogy a jó iránti buzgóságunk megerősítse bennünk Isten kegyelmét.”

- Óh nép, akiben éles buzgalom most jóváteszi tán azt a hanyagságot és habozást, melyet a jó cselekedetek iránt tanusítottatok! Ez, aki él, - és én bizonyosan nem hazudok nektek, - fel akar szállni, mihelyt felsüt rák a nap. Mondjátok hát, merre lehet hamarabb feljutni?

Ezek vezetőm szavai voltak. Az egyik szellem ezt mondá:

- Jőjj utánunk és megtalálod a feljárót. Mi annyira szeretünk mozogni, hogy nem állhatunk meg. Bocsáss meg tehát, ha udvariatlanságnak látod igazságszeretetünket. Én san-zenoi apát voltam Veronában, a jó Barbarossa uralkodása alatt, kiről ma is gyászolva beszél Milano. (*Barbarossa* Frigyeset gúnyosan nevezi jónak. Ő rombolta le Milanót 1162-ben.) Sírban van már az egyik lába annak is, ki nemsokára megsiratja azt a zárdát, és meg fogja bánni, hogy erőszakoskodott rajta, mert testben s lélekben gyarló, törvénytelen fiát tette oda az arra illetékes pásztor helyébe. (Alberto *Scala* vagy *Scaliger*, Verona ura van szóban, aki testben és lélekben nyomorék fiát nevezte ki apátnak.)

Nem tudom, hogy mondott-e még többet, vagy elhallgatott-e, tőlünk annyira elsietett előre, de ezt megértettem és örömet megtartottam. Ő pedig, aki szorultságomban mindig segítségemre volt, ezt mondá:

- Fordulj erre! Nézd, ott jönnek ketten, kik restségért vezeklenek.

A többiek mögött ezt mondták: „Előbb elhalt a nép, mely előtt megnyílt a tenger, mielőtt meglátta Jordán vizét, az ígéret földjét”. Meg ezt is: „Azokra, kik Anchises fiával (Aeneasszal) nem szenvedték végig a fáradságot, dicstelen élet várt”.

Mikor az árnyak annyira voltak tőlünk, hogy nem lehetett őket többé látni, új gondolat támadt a lelkemben; abból ismét több-több, más meg más fakadt, s úgy bolyongtam egyikről a másikra, hogy élvezettel hunytam le a szememet s a gondolat átváltozott álmra.

TIZENKILENCEDIK ÉNEK.

(IV. kör [folyt. és vége.] Dante álma. A buzgóság angyala. Fölmenetel az V. körbe.
Fösvények és tékozlók. V. Hadrián pápa. Alagia.)

Abban az órában, mikor a nap melege nem tudja többé enyhíteni a hold fagyát, mert legyőzi a föld, vagy néha Saturnus; (t. i. virradatkor, midőn a régiek hite szerint az embernek olyan álmai vannak, melyek legkönnyebben beteljesülnek; midőn a föld kihűl, vagy a leglassabban mozgó s ezért leghidegebb Saturnus befolyása alá kerül;) ha a földből jóslók feltűnni látják keleten, hajnal hasadtával legnagyobb szerencséjüket, (mikor a Gönczöl-szekere feljön) azon az úton, mely nem sokáig marad már sötétségben: álmomban egy dadogó asszonyt láttam, kancsal szeműt, nyomorék lábút, a karjai csonkák voltak, arca pedig sápadt. Ránéztem. És mint a nap fölmelengeti az éj fagyától megdermedt tagokat, láttomra úgy megoldódott a nyelve, azután kevés idő múlva egészen fölegyenesedett és dült arca felgyuladt, mint a szerelmes emberé. Aztán hogy a beszédje megeredt, elkezdett dalolni, hogy csak bajosan tudtam volna elfordítani a figyelmemet róla.

- Édes szirén vagyok, - dalolta, - dalommal megzavarom a hajósok fejét a tenger közepén, olyan kéjjel hallgatnak engemet. Ulysseszt is én térítettem el dalommal az útjáról, és aki hozzám szokik, ritkán tud elhagyni, annyira kedve telik bennem.

Még nem csukta be a száját, egy szent nő gyorsan megjelent előttem, hogy azt a másikat megszégyenítse. (Ez a nő a józan ész jelképe.)

- Vergilius! Vergilius! Kicsoda ez a nő? mondá mérgesen. És Vergilius oda jött, szemét folyvást a tisztos nőre szegezve. Ez amaszt megragadta, ruháját letépvé, elől feltakarta s megmutatta nekem a hasát; olyan bűz jött ki belőle, hogy fölébresztett. Szememet felnyitottam s a jó Vergilius ezt mondá:

- Legalább háromszor hívtalak. Kelj fel és jöjj! Megtaláljuk a kaput, melyen bemehetsz.

Felálltam; a szent hegynek valamennyi körét beragyogta már a nap és mi mentünk tovább, hátunk mögött sütött a fölkelő nap. Őt követve, lehorgasztottam fejemet, mint az olyan ember, akié tele van gonddal és aki úgy meggörnyed, mint amilyen a híd ívének a fele. Egyszerre ezt hallottam:

- Gyertek ide! Itt kell átmenni!

Olyan édes, olyan nyájas hangon mondta, minőt nem lehet hallani ezen a halandó földön.

Az, aki hozzánk szólt, intett hattyúéhoz hasonló, kifeszített szárnyakkal fölfelé, hol a kemény szikla kétfelé vált. Azután meglendítette szárnyait, szellőt hajtott reánk, mondván: „Boldogok „qui lugent”, (akik sírnak,) mert a lelkük megvigasztalódik”.(Szent Máté V. 4.)

- Mi bajod, hogy mindig a földre nézel? kezdé a szót kalauzom, miután mi ketten kissé feljebb szálltunk az angyaltól. Ezt feleltem:

- Annyi balsejtelemmel tölt el új látomásom, s annyira elfoglal, hogy nem tudok megválni tőle.

- Láttad-e - mondá - azt a vén boszorkányt, aki most egyedül jajgat fölöttünk (a fösvények körében)? Láttad-e, hogy miként szabadul meg tőle az ember? Elégedjél meg annyival, üsd a földhöz a sarkadat, s arra a hívogató jelre tekints, melyet az örökkévaló király forgat a nagy körökben! (Ne a földet nézd, hanem fölfelé tekints, amerre az ég hívogat. A solymot is úgy csalogatják fölfelé, hogy toll-labdát dobnak föl előtte.)

Mint a sólyom, amely előbb lenéz a lábára, azután a hívásra ügyel és fölrepül, hogy kikapja a maga részét a zsákmányból, mely oda vonzza: én is úgy tettem, én is úgy mentem odáig, hol a szikla megszakadva utat enged annak, aki fölfelé halad, egészen addig, hol a kör kezdődik. Mikor megszabadulva állottam az ötödik körben, sok népet láttam ott, kik a földön lefelé fordulva sírtak. „Adhaesit pavimento anima mea”. (Földhöz ragadt az én lelkem.) Ezt mondták olyan mély sóhajtásokkal, hogy alig lehetett megérteni a szót. „Óh, Istennek választottai, akiknek szenvedéseit az igazság és remény enyhíti, mutassátok meg nekünk a fölfelé vezető utat!” „Ha fel vagytok mentve, attól, hogy így feküdjetek és az utat előbb meg akartátok találni, jobbkezetek mindig kívül legyen!” (Mindig jobbra tartsatok!)

Ezt kérte a költő s így válaszoltak rá nem messze előttünk; ezért a beszédből megértettem azt is, ami el volt takarva (t. i. felismerte a beszélőnek, *V. Hadriánnak* az arcát.). S aztán fölemeltem szememet uramhoz; ő barátságos intéssel beleegyezett abba, amire az arcomon kifejezett kívánság felkérte. Mikor aztán tetszésem szerint rendelkezhettem magammal, közelebb mentem ahhoz a lélekhez, kinek szavai előbb magukra vonták figyelmemet s ezt mondtam neki:

- Szellem, akiben a sírás érleli meg azt, ami nélkül nem lehet Istenhez visszatérni, a kedvemért kissé hagyj fel nagyobb gondoddal! Ki voltál s miért fordultál háttal fölfelé, mondd meg nekem, s akarsz-e, hogy tegyek értetted valamit ott, ahonnan élve ide jöttem?

Ő pedig ezt felelte nekem:

- Hogy miért áll a hátunk ég felé fordulva, majd megtudod, de előbb „scias quod ego fui successor Petri” („tudd meg, hogy én Péter utódja voltam”). *Siestri* és *Chiaveri* közt fut alá egy szép folyó, ennek a nevéből veszi származását családom címere. (A *Fieschi*-család tagjai ettől, a Lavagno-folyótól nevezték magukat *Lavagnai* grófoknak.) Egy hónapig s pár napig próbáltam, hogy milyen sulyos a nagy (pápai) köpeny annak, aki félti a sártól, mert pehelynek látszik ahhoz képest minden egyéb teher. Fájdalom, későn tértem meg; de mihelyt római pástorrá lettem, rögtön felismertem a hazug életet. Láttam, hogy ott nem nyugodott meg a szív, sem följebb nem szállhatott abban az életben; ezért gyulladt fel bennem az ehhez való szeretet. Addig nyomorult és Istentől elpártolt lélek, roppant zsugori voltam; most, amint látod, itt bűnhödöm érte. Hogy mit tesz a fősvénység, azt itt megláthatni a megtért lelkek tisztulásában; ennél keservesebben sehol sem bűnhődnek a hegyen. Valamint szemünk nem nézett fel a magasba, mert a földi dolgokhoz tapadt: azonmódon lenyomta a földre itt az igazságosság. Valamint a fősvénység kiölte belőlünk a szeretetet minden jó iránt, s ezáltal megszűnt bennünk minden jó cselekedet: azonképpen tart bennünket szorosan az igazságosság és lekötözte s fogvatartja lábunkat, kezünket és ameddig így akarja az igazságos Isten, addig maradunk mozdulatlanul, elterülve.

Letérdeltem és szólni akartam, de amint belekezdtam, s ő pusztá hallásból észrevette hódolatomat, ezt mondá:

- Miért hajlottál úgy le?

- Lelkiismeretem tiltja, hogy ily nagy méltóság előtt állva maradjak, - feleltem én.

- Állj fel egyenesen s kelj fel, testvér - felelt ő - ne hódolj előttem! hatalom dolgában én sem vagyok különb, mint te meg a többi. Ha megérted valaha azt a szent evangéliumi mondást, mely azt mondja: „neque nubent”, akkor majd megérted, hogy miért beszélek így. (Máté XXII. 30. Ezt mondja Krisztus a farizeusoknak: „A feltámadásnak idején feleséget nem vesznek, sem házasságra nem adatnak”. Tehát a túlvilágon nem „az anyaszentegyház jegyese” többé, mint ahogy ezen a világon nevezi magát.) Most már menj; nem akarom, hogy tovább itt maradj, mert ittléted megzavarja sirásomat, pedig azzal érlelem meg, amit mondtál. Egy unokahúgom van ott túlnan: Alagiának hívják; természeténél fogva jó, csak meg ne rontsa családunk rossz példaadással; csak egyedül ő maradt ott nekem. (*Alagia* a Fieschiek család-

jából, Moroello Malespini felesége. A költő ismerte Alagiát, mert bujdosása közben megfordult náluk is Lunigianában. A kis Mulazzo városa mellett ma is megvan „Dante tornya”, egy nyolc-szögletű torony romjai. A hegy alatt pedig ma is mutogatnak egy házat, melyben állítólag Dante lakott.)

HUSZADIK ÉNEK.

(V. kör. [folyt.] Fösvények és pazarlók. A szegénység és bőkezűség példái:
Capet Hugo. A Capetingek. A rút fösvénység példái. A hegy megrázkódik.)

A jobb akarat ellen hiában küzd az akarat, mert azért húztam ki kedvem ellenére a vízből a szivacsot fölszívatlanul, hogy neki tessem. (A kérdezősködést a szivacshoz hasonlítja; nem kérdezősködik tovább, noha ő szeretne, de a pápa nem akarja.) Elindultam; vezetőm mindig a sziklák mentén haladt a szabad térségen, mint ahogy falakon jár az ember a háztetőn. Mert a népség, mely cseppenként önti ki szemein a bűnt, mely az egész világot elfoglalja, a tulsó oldalról tódult a párkány széléhez. Légy átkozott te vén farkas, mely valamennyi vadállatnál többet rabolsz, végtelenül mohó éhséged miatt! Óh ég, melynek keringéséről azt hisszük, hogy az állapotok itt lenn megváltoznak, mikor jön el, aki elől elfut? (Célzás a Pokol I. énekében említett Agárra.) Lassú, kimért léptekkel haladtunk, én pedig az árnyakra figyelve, melyek szívet szakgatóan sírtak s panaszkodtak; véletlenül „Édes Mária”-t hallottam előttünk kiáltani, olyan síró hangon, ahogy az olyan asszony szokta, aki gyermek-ágyban fekszik; azután így folytatta: „Szegény voltál, amint láthatjuk arról a jászolról, ahol szent terhedet letetted.” Ujból ezt hallottam: „Derék Fabricius, inkább az erényt választottad szegénységgel, mint nagy gazdagságot bűnnel!” (Caius *Fabricius*, római hadvezér és konzul visszautasította Pirrhus ajándékait. Oly szegényen halt meg, hogy közköltségen kellett eltemetni.)

E szavak annyira tetszetek nekem, hogy tovább mentem azért, hogy felvilágosítást kérjek ama szellemtől, kitől ama szavak jöttek. A bőkezűségről beszélt, mellyel Miklós megajándékozta a leányokat, hogy megmaradjanak a becsület útján. (Szent *Miklós*, mirai püspök, hogy három fiatal leányt megmentsen a becsületnek, éjszakának idején pénzt dobott be hozzájuk az ablakon).

- Óh lélek, aki olyan jól beszélsz, - mondám, - mondd meg nekem, ki voltál s miért újítod fel te egyedül ezt a méltó dicséretet? Szavad ne maradjon jutalom nélkül, ha visszatérek, hogy befejezzem rövid útját annak az életnek, mely a vége felé közeledik.

- Elmondom, - felelte, - nem a vigasztalásért, melyet onnan várok, hanem azért, mert oly nagy kegy ragyog benned, mielőtt meghalsz. Én voltam ama gonosz növény gyökere, mely akkor árnyékot vet a keresztyén földre, hogy jó gyümölcsöt csak ritkán lehet róla szakítani. De ha *Doway*, *Gent*, *Lille* és *Brügge* tehetnék, nem sokára megbüntetnék érte. Erre kérem is Azt, aki mindenek fölött ítélkezik. (Az említett flandriai városokat Szép Fülöp, francia király 1299. árulással és csalással elfoglalta. Nem is maradt el a megtorlás, mert három év múlva a courtrayi csatában a parasztok botokkal verték szét a fényes francia sereget.) Túlhan Capet Hugónak hívtak; tőlem származott Fülöp és Lajos, kik Franciaországot nem régóta kormányozzák. Egy párisi mészáros fia voltam; mikor a régi királyok kihaltak, egynek a kivételével, akire szürke ruhát húztak, én szorítottam erősen kezembe a kormány gyeplőit, nagy hatalomra tettem szert s annyi barátom volt, hogy az üresen maradt koronát fiam fejére tették; a szentelt csontok nála kezdődtek. („Szentelt csontoknak” azért mondja a Capet Hugo fiával, I. Róberttel kezdődő utódokat, mert szent olajjal felkenték őket a reimsi székesegyházban. A költő azon állítása, hogy *Capet Hugó* apja mészáros volt, hagyományon alapszik. A barát-ruhába öltöztetett herceg alatt, tévesen a Carolingok közt utolsó királynak, V. Lajosnak nagybátyját, Károly lotharingi herceget érti, akit Capet Hugó börtönre vettetett.) Amíg a nagy provencei hozomány el nem vette utódaim szemérem-érzetét, addig ha kevés érdemük volt is, de legalább rosszat sem műveltek. (IX. Lajos nejével, Rajmond provencei gróf leányával, Margittal kapta Provencet.) Erőszakkal s hazugsággal ott kezdték rablásukat s később elfoglalta vezeklésül Ponthieut, Normandiát és Gascognet. Károly (*Anjoui Károly*, 1265-ben)

Olaszországba jött; vezeklésül *Konradint* feláldozta s azután *Tamást* visszaküldte az égbe. (Sokan azt hitték, hogy aquinoi Tamást is Anjoui Károly mérgeztette meg 1274.) Mától nem messzire látom az időt, midőn egy másik Károly jön Franciaországból, hogy őt s az övéit még jobban megismerjék. (*Valois Károlyra*, Szép Fülöp testvérére céloz, ki a pápa megbízásából ment Firenzébe, hogy véget vessen a pártviszályoknak, de tudjuk, hogy éppen ő idézte elő a fehérek száműzetését; Dantét is ő juttatta koldusbotra. Ennek a Károlynak fia volt VI. Fülöp francia király, kivel a Capetingek Valois-ága trónra jutott.) Fegyver nélkül vonult ki, egyedül azzal a lándzsával, melylyel Judás harcolt; ezzel pedig úgy bánik, hogy felhasítja vele Firenze hasát. Onnan nem földet fog nyerni, hanem bünt és gyalázatot, még pedig annál nagyobb, minél kevesebbre becsüli az ily kárt. A másikat, aki már fogva ment ki a hajóból, látom, amint eladja leányát és alkuszik rá, mint kalózok teszik a rablányokkal. (I. Anjoui Károly fiát, II. Károlyt, Nápoly és Szicília királyát Roger d'Oria, aragoniai tengernagy elfogta. Leányát pénzért férjhez adta az öreg Estei *Obizzónak*.) Te kapzsiság, hozhatsz-e ránk még több szegyet, miután annyira magadhoz vontad véretem, hogy a saját húsból való hússal sem törődik? Hogy jövőd és elmúlt baj kisebbnek tűnjék fel, látom Alagnába bevonulni a lilomot és Krisztust elfogni helytartója személyében. (A lilom: az Anjouk címere. *Alagna*: ma Anagni. Szép Fülöp a 86 éves VIII. Bonifácus pápát Anagniban elfogatta.) Látom, hogyan gyalázzák meg (Krisztust) másodszor; megint látom az ecetet s epét és őt megölve az élő latrok közöli Olyan kegyetlennek látom az új Pilátust, (Szép Fülöpöt), hogy ez nem elégíti ki, hanem törvényes eljárás nélkül viszi templomba a mohó vitorlákat. (A templomosok rendjét 1312. a pápával eltörölteti, hogy birtokaikat elvehesse.) Óh uram, mikor gyönyörködhetem a bosszúban, mely elrejtve a te titkodban, csillapítja haragodat? Amit a Szentlélek egyetlen menyasszonyáról (Szűz Máriáról) mondtam s ami téged arra indított, hogy felvilágosításért hozzám fordultál, - addig kell imánkba foglalni, míg a nappal tart; de ha beáll az éj, ahelyett az ellenkező hangot vesszük elő. (Nappal a szegénységet és jótékonytságot dicsérik énekeikben, éjjel pedig a vezeklő kapzsiság példáit kiáltozzák.) Felemlítjük Pygmaliont, akit az arany utáni kapzsiság árulóvá, rablóvá és rokongyilkossá tett. (*Pygmalion*, Tyrus királya megölette nagybátyját és húgának, Didónak a férjét a kincsekért.) Megemlékezünk a fősvény Midas nyomoráról, mely mohó kívánságára következett be, amiért még ma is kacagják. (*Midas*, Phrygia királya azt kérte Bacchustól, hogy változzék arannyá minden, amit megérint.) Aztán megemlékezünk mindnyájan az esztelen Achamról; hogyan lopta el a zsákmányt úgy, hogy József haragja még itt is kínozni látszik. (A zsidó *Acham*, Jerikó ostrománál ellopta a hadi zsákmány egy részét; mikor rájöttek a gázságra, családjával együtt megkövezték.) Azután szidalmakkal illetjük Safírat és a férjét, magasztaljuk a lábrugásokat, miket Heliodor kapott és szégyenkezve kerüli meg az egész hegyet Polymnestor, ki Polydort megölte. Végre ezt kiáltjuk: „Oh Crassus, mondd meg, te tudod, hogy milyen az arany íze!” (*Safira* s a férje *Ananias* kapzsiságból rá akarta szedni az apostolokat; Szent Péter feddő szavaira holtan rogytak össze. *Heliodort* Syria királya Jeruzsálembe küldte; ott ki akarta rabolni a templomot, de az Isten angyala lóháton kiűzte s a ló megrugdosta. *Polymnestor*, Priamus veje, thrák király meggyilkolta sógorát, *Polydort*, hogy a kincseket elrabolja tőle. Ezért Hekuba, Polydor anyja, kiszúratta a gyilkos szemeit, azután megölette. *Crassus*, a fősvénységéről és gazdagságáról híres syriai kormányzót elfogták s olvasztott aranyat öntöttek a torkába.) Egyikünk hangosan, másikunk halkán beszél, aszerint az érzés szerint, mely hol nagyobb, hol kisebb lépésben készlet mennünk; ezért a jó példánál, mikről itt nappal beszélünk, az imént nem egyedül voltam, de közel senki sem beszélt hangosan.

Már elváltunk tőle s iparkodtunk túlesni az úton, amennyire kitelt tőlünk, midőn úgy éreztem, hogy megrendül a hegy, mintha leesnék valami; erre megborzadtam a hidegtől, mint az olyanok szoktak, akiket vesztőhelyre visznek. Olyan nagyon bizonyosan nem rázkódott meg Delos sem, mielőtt Latona ott fészket rakott, hogy az ég két szemét megszüljje. (*Apollót*, a nap istenét és *Dianát*, a hold istenasszonyát. Az ő születésük előtt kevés szökött ki a tengerből

Delos szigete, egy földrengés következtében.) Erre mindenfelől oly nagy kiáltozás támadt, hogy a mester hozzám jött, ezt mondván:

- Ne félj, amíg én kísérlek!

„Gloria in excelsis Deo!” („Dicsőség a magasságban Istennek!”) mondták mindnyájan, amint kivehettem a hozzám közel levő lelkek szavából. Ott maradtunk, mozdulatlanul és meglepődve, mint a pásztorok, akik először hallották ezt az éneket, míg a remegés megszűnt és az ének véget ért; azután tovább folytattuk szent útunkat, nézve az árnyakat, melyek a földön feküdtek és már újrakezdték szokásos panaszukat. Soha tudatlanság nem küzködött bennem annyira a tudás vágyával, - ha az emlékezetem nem csal, - mint akkor, midőn elgondolkoztam; sietségtől sem kérdezősködni nem mertem, sem pedig nem láttam semmit magamtól; így mentem tovább félénken és gondokba merülve.

HUSZONEGYEDIK ÉNEK.

(V. kör [vége]. Fösvények és pazarlók. Statius. Miért rázkódik meg a hegy?
Statius és Vergilius.)

Az a természetes szomj, melyet csak az a víz olt, melyért a samariai asszony esengett, - kínzott engem és arra sarkallt, hogy az eltorlaszolt úton siessek vezérem után és szánakoztam az igazságos büntetésen. És ime, amint Lukács írja, hogy Krisztus megjelent két embernek, akik az úton valának, midőn már feltámadt a sír üregéből, egy árny jelent meg előttünk és jött utánunk, a lábainál fekvő tömeget nézve. Mi nem vettük észre, míg ő nem szólt előbb, mondván:

- Testvéreim, Isten adjon nektek nyugodalmat!

Hirtelen megfordultunk és Vergilius viszonzta a köszönést, amint illik. Azután elkezdte:

- Vigyen fel téged békén a boldogok seregébe az igazi udvar (a csalhatatlan bíró), ki engem örökös száműzetésre ítelt.

- Hogy-hogy? mondá ő (Statius), és eközben gyorsan haladtunk tovább, - ha ti árnyak vagytok, akiket Isten nem tart érdemeseknek arra, hogy ott fenn lakjatok, kicsoda vezetett föl benneteket a lépcsőn ennyire?

Doktorom így felelt:

- Ha megnézed a jeleket, melyeket ez visel, (a *P* betűket, melyeket az angyal írt Dante homlokára,) akkor meglátod majd, hogy a kiválasztottakhoz tartozik. De minthogy az, (Lachesis,) aki éjjel-nappal fon, fonalát még ereszti tovább a guzsalyon, melyet Cloto mindenkinek felköt és felcsavar, azért nem szállhatott föl egyedül a lelke, mely neked is testvéred, mint nekem, mert még nem lát úgy, mint mi, (akiknek lelke elvált a testtől és közvetlenül szemlélik az igazságot, mert felszabadultak a földi bilincstől). Ezért hívtak ki engem a pokol széles torkából, hogy megmutassam neki és én meg is mutatom neki addig, ameddig az én tudásom elér. De mondd csak, tudod-e, hogy miért rendült meg a hegy az imént és miért kiáltottak fel a lelkek mindnyájan, le a hegy lábáig?

E kérdéssel úgy eltalálta kívánságomnak tű-fokát, hogy szomjuságomat már a pusztá remény is oltani kezdte. Amaz így kezdé el beszédét:

- Olyasmi nem történik itt, ami megzavarná a hegy törvényének rendjét, vagy ami szokatlan lenne. Itt semmi sincs kitéve változásnak; az, amit az ég fölvesz magához, csak az lehet az oka, semmi más; mert sem eső, sem jég, sem hó, sem harmat, sem dér nem hull a rövid lépcső három fokánál feljebb. Sem sűrű, sem könnyű felhők nem jelennek itt meg, sem villám, sem Thaumás leánya, aki ott túlhan (a földön) gyakran cserél helyet. (Thaumás leánya *Iris*, a szivárvány.) Száraz gőz nem száll fel tovább, csak a három lépcső magasságáig, melyekről szóltam, hol Péter helytartója áll. (Nem a pápát kell érteni most, hanem a kaput őrző angyalt.) Ott lenn talán jobban reszket, vagy kevésbé, de a földön bujkáló szelektől itt fenn nem reszketett soha; hogy miért, nem tudom. Itt csak akkor reszket, ha valamelyik lélek tisztának érzi magát annyira, hogy fölkeljen, vagy megmozduljon avégett, hogy felszálljon; azt kíséri a kiáltás. A tisztaságról csupán az akarat tanúskodik, mely egészen szabadon lepi meg a lelket, hogy helyet változtasson s az akarat segít neki. Akarna ugyan előbb is, még mielőtt egészen megtisztult, de az isteni igazságosság azt a vágyat is belé oltotta, hogy előbb egészen szenvedje ki a büntetését. Én pedig, aki ötszáz év óta, sőt még régibb idő óta vezeklettem itt, csak most éreztem szabad akaratot egy jobb küszöbre lépni. Ezért éreztétek a hegy rengését, és a

kegyes lelkek a hegyen azért zengedeztek dicséretet az Urnak, hogy őket is bocsássa fel nemsokára.

Így szólt, és mint a hogy nagyon megörül az ember az itálnak, ha nagyon szomjas, nem is tudnám elmondani, hogy mennyire megörvendeztetett. A bölcs vezető pedig ezt mondta:

- Most már látom a hálót, mely itt tart benneteket, és ha megszabadul valaki, miért reszket a hegy és miért örvendeztek mindnyájan rajta. De most légy szíves megmondani, hogy ki voltál és miért feküdtél itt annyi száz meg száz esztendőig, hadd tudjam meg szavaidból.

- Abban az időben, mikor a jó Titus a legnagyobb király segedelmével bosszút állt ama sebekért, melyekből a Judástól eladott vér kifolyt, (Kr. u. 70-ben, mikor *Titus* bevette és lerombolta Jeruzsálemet,) akkor éltem én, megvolt költői hírnevem, az a hírnév, mely ott túlhan legtovább tart s melyet legjobban tisztelnek, de hitetlenül éltem, - válaszolá a szellem. Az én dalom oly édesen zengett, hogy Róma engem, a toulouse-it magához vont s ott kiérdekeltem azt, hogy halántékomat mirtusszal megkoszorúzzák. (*Statius* nem Toulouseban született, mint Dante és kortársai gondolták, hanem Nápolyban. Összetévesztették egy szintén *Statius* nevű, toulousei szónokkal.) *Statius*nak hívnak ott engem még most is; megénekeltem Thébét, meg a nagy Achillest, de a második teherrel lerogytam az úton. (Második költeménye, az *Achilleis* befejezetlen maradt.) Tüzemnek magva azon isteni láng szikrája volt, mely engem is felhevített és melytől annyi ezren lángragyuladtak; az *Aeneis*ről beszélek, mely nekem anyám és dajkám volt a költészetben; anélkül egy drachmát sem nyomtam volna. Ha akkor élhettem volna, mikor *Vergilius* élt, szívesen itt maradtam volna még egy évvel tovább a száműzetésben.

E szavakra *Vergilius* olyan tekintettel fordult felém, amely hallgatva ezt mondta: „Hallgass!” De erőnk nem bír meg mindent, amit akarunk; mert kacagás és sírás oly hirtelen követik a lélek hullámlását, ahonnan mindakettő ered, hogy minél őszintébb valaki, annál rosszabbul tudja titkolni az érzelmeit. Mosolyogtam, mint az olyan ember szokott, ki a szemével integet; ezért elhallgatott az árny és szemem közé nézett, mely a léleknek leghívebb tükre.

- Ha ilyen nagy munkát vállalsz magadra, mondá, - szemed miért mosolygott rám az imént?

Most már mind a kétfelől meg vagyok fogva; az egyik azt akarja, hogy hallgassak, a másik arra kér, hogy beszéljek; ezért sóhajtok és mesterem megért.

- Beszélj csak bátran, mondá nekem, - beszélj és mondd meg neki, amit oly aggodalmasan kérdez.

Erre én ezt feleltem:

- Talán csudálkozol, ősi szellem, azon, hogy nevettem, de azt akarom, hogy még jobban csodálkozzál. Ez, aki szememet fölfelé irányítja, az a *Vergilius*, kitől te erőt nyertél ahhoz, hogy emberekről és istenekről énekelj. Ha azt gondoltad, hogy más okból nevettem, tévedtél s hidd el: ama szavak voltak az okai, melyeket róla mondottál.

Már lehajlott, hogy átölelje doktorom lábait, de ő ezt mondta neki:

- Testvér, ezt ne tedd, mert árny vagy s árnyat látsz.

Ő pedig felállva így szólt:

- Most megértheted a szeretet nagyságát, mely engem lángra gyújt irántad, ha elfeledkezem semmiségünkről s az árnyakat szilárd testnek nézem.

HUSZONKETTEDIK ÉNEK.

(Fölmenés a VI. körbe. Statius bűne és megtérése. Híres személyek a limbusban.
VI. kör: Torkosak. A rejtélyes fa. A mértékletesség példaképei.)

Az angyal elmaradt már mögöttünk, az angyal, aki a hatodik körhöz fordított bennünket, miután letörölt arcomról egy jegyet; azokról pedig, kik az igazságot szomjuhozzák, ezt mondá: „Beati”, és szavai a „sitiunt” szónál egyszerre megállottak. (Máté V. 6. „Beati qui iustitiam sitiunt et esuriunt”. [Boldogok, akik az igazságot szomjuhozzák és éheznek.] Az ezután következő „esuriunt” szót a torkosok körére tartja vissza.) Itt könnyebben haladtam, mint az eddigi meredélyeken, annyira, hogy megerőltetés nélkül követhettem fölfelé a gyors szellemeket. Midőn Vergilius elkezdé:

- A szeretet, melyet erény gyújt fel, viszont mindig mást fakasztott, ha kifelé mutatkozott a lángja. (A szeretet viszont szeretetet fakaszt.) Ezért, attól az órától fogva, mikor leszállt hozzánk a pokol csarnokába Juvenalis, aki irántam való szeretetedet tudtomra adta, olyan jóindulattal voltam hozzád, mint aminővel csak lehetünk egy soha nem látott emberhez, úgy, hogy most rövideknek látszanak nekem ezek a lépcsők. (*Juvenalis* a 7-ik satirájában magasztalva emlékezik meg Statiusról.) De mondd csak, és bocsáss meg, mint barátom, ha a nagy bizalom megereszti fékét és barátként beszélj hozzám. Kebledbe hogyan férközhetett be a fukarság, ama mély belátás mellett, mely téged betöltött tanulmányaid folytán?

E szavak arra indították előbb Statiust, hogy elmosolyodjék, azután így felelt:

- Minden szavad a szeretet drága jele nékem. Valóban úgy tűnnek fel sokszor a dolgok, hogy hamis anyagot adnak a kételkedésre, az igazi okok miatt, melyek el vannak rejtve. Kérdésed azt bizonyítja, hogy azt hiszed, fösvény voltam a más világon, mert abban a körben voltam. Most tehát tudd meg, hogy a fösვნység messze állott tőlem s ezért a túlzásért sok ezer hónapig tartó vezeklés ért engem. És ha nem tértem volna meg, mikor megértettem azt, amit haragodban az emberi nem felé kiáltasz: „Mire nem viszed rá, átkos kapzsiság, a halandók vágyait?” görnyedve hallgatnám talán még most is fájdalmas üvöltéseiket. (A pokol negyedik körében, a pazarlók és tékozlók közt. Az *Aeneis* III. énekéből vett idézet így hangzik: „Quid non mortalia pectora cogis, auri sacra fames?”) Akkor vettem észre, hogy túlságba is viheti a kéz a tékozlást és úgy megbántam, mint a többi bűnt. Hányan ébredtek föl haj nélkül, mert nem nézték a pazarlást vétekné és nem bánták meg sem életükben, sem utolsó órájukban! És tudd meg, hogy az a hiba, mely éppen ellentéte egy másik bűnnek, vele együtt bűnhődik itt. Habár azok közt voltam tisztulni, kik fösვნységük miatt sírnak, az ellenkezője miatt jutottam oda.

- Mikor Jokaste kettős bánatának kegyetlen fegyvereit megénekelted, - mondá a pásztordalok költője (Vergilius), - abból, hogy Clio miként veri a húrt veled, nem az látszik, hogy téged már hívővé tett a hit, ami nélkül nem üdvözít a jó cselekedet. (*Jokaste* kettős bánata: két fia, Eteokles és Polinikes halála, kik egymást legyilkolták.) Ha így van, akkor milyen napvilág és milyen gyertyák oszlatták el benned a sötétséget, hogy később a halász után (Péter után) vitorláztlál?

És ő ezt mondotta neki:

- Te küldtél föl először a Parnassusra, hogy barlangjaiból igyam s aztán te világítottad meg Istenhez vezető útam. Ugy tettél, mint az, aki éjjel jár, aki maga után viszi a lámpást, de nem magának használ, hanem az utána menő embereknek világít, midőn ezt mondád: „A század megifjul, visszatér az igazság s az emberiség arany kora és új nemzedék száll alá az égből”. (Verg. *Eclog.* IV. 5-7. Az I. században élt keresztények Krisztus születésére vonatkoz-

tatták.) Általad lettem költővé, általad kereszténnyé; de hogy jobban lásd, amit rajzolok, kinyújtom a kezemet, hogy kiszínezzem. Megtelt már az egész világ az igaz hittel, melyet az örök birodalom hírnökei elhintettek s a te fenn említett szavad egyezett az új predikátorokéval, ezért eljárógattam hozzájuk. És oly szenteknek látszottak előttem, hogy mikor Domitianus üldözőbe fogta őket, sírásukra én is könnyekre fakadtam. Amíg ott túlnan éltem, támogattam őket és egyszerű szokásaik meggyűlöltették velem a többi felekezeteket; és mielőtt a görögöket Thebe folyóihoz vittem énekemben, megkeresztelkedtem, de félelemből csak titkos keresztény voltam; sokáig színleltem a pogányságot; e lanyhaság miatt négy évszázadnál tovább kellett keringenem a negyedik körben. Te tehát, aki levetted szememről a takarót, mely elfödte előlem a nagy jót (a keresztény hitet), melyről beszélek, amíg együtt mehetünk, mondd csak, ha tudod: hol van a mi öreg Terentiusunk, hol van Cecilius, Plautus és Varro? Mondd meg: elkárhoztak-e és hol vezetlenek?

- Ezek, meg Persius, én és még többen mások, - felelé vezetőm - azzal a göröggel (Homerossal) vagyunk együtt, kit legtovább szoptattak a múzsák: a vak börtön első körében. Gyakran elbeszélgettünk a hegyről (a Parnassusról), mely mindig magánál tartja dajkáinkat. Ott van velünk Euripides és Antiphon, Simonides, Agathon és több más görög, kik hajdanában babérrel ékesítették fel homlokukat. Ott látszanak a te néped közül Antigone, Deiphile, Argia és Ismene, oly szomorúan, aminő volt. („A te néped” alatt azon alakokat érti, melyeket a Thebaisban és Achilleisben szerepeltet. *Antigone* és *Ismene* Oedipos leányai. *Deiphile* Tydeus neje, Adrastos argiv király leánya, Diomedes anyja. *Argia* Deiphile nővére, Polynikes neje. Az övé volt a Purg. XII. énekében említett nyaklánc, melyért Eürifile elárulta, hogy hová bujt el a férje.) Ott láthatni azt, ki megmutatta Langiát; (*Hypsipyle* lemnosi királyleány, ki Jasont elárulta. Mikor mint rabnő a nemeai Lykurgosnál gyermekdajka volt, a Thebe ellen induló hét hősnek megmutatta a Langia forrását. Azalatt az idő alatt a fübe letett gyermeket halálosan megmarta egy kigyó;) ott van Thiresias és Thetis leánya, (*Manto*, de nem az, aki a Pokol XX. énekében előfordul) és Deidamia, nővéreivel. (*Deidamia*, skyriai királyleány, Achilles kedvese. Thetist, Deidamiát és nővéreit Statius éneкли meg az Achilleisben.)

Elhallgatott már mindakét költő, újból figyelmesen néztek körül, megszabadulva a fölmenelettől és a sziklafalaktól, (mert már fölrékeztek a lépcsőfok tetejére); a nappalnak már négy szolgáló leánya (négy óra) maradt vissza, az ötödik pedig a rúd égő végét tartotta fölfelé, midőn vezetőm megszólalt:

- Én azt hiszem, hogy a hegyet körüljárva kifelé kell fordítanunk a jobb vállunkat, mint szoktuk tenni.

A szokás volt ott is kalauzunk és annál bátrabban indultunk tovább, mert az érdekes lélek is beleegyezett. Ők mentek elől, én pedig utánok egyedül s hallgattam beszédjüket, mely tárgyat adott nekem a költészethez. De édes beszélgetésüket nemsokára félbeszakította egy fa, melyet az út közepén találtunk, tele illatos jó almával. És miként a fenyő fölfelé vékonyodik ágról-ágra, ez is úgy lefelé; azt hiszem azért, hogy senki se mehessen föl rá. Arról az oldalról, hol az útunk el volt zárva, a magas szikláról tiszta nedv patakozott alá és elterjedt fenn a levelek közt. A két költő közelebb ment a fához és a lombok közül ezt kiáltá egy hang: „Ettől az ételtől meg lesztek fosztva”. Aztán ezt mondta: „Mária inkább arra gondolt, hogy a (kánai) menyegző tisztességes és tökéletes legyen, mint a saját szájára, mely most értetek közbenjár; és a régi római nők italul megelégedtek vízzel, Dániel is megvetette az ételt (a babilonai király asztalánál) és bölcsességre tőn szert. Az első század, mely olyan szép volt, mint az arany, éhség által izletessé tette a makkot és szomjuság által nektárrá a patak vizét. Méz, meg sáska volt az eledel, mely Keresztelő Szent Jánost táplálta a pusztában, ezért olyan dicső és olyan nagy, amilyennek az evangéliumból ismeritek.”

HUSZONHARMADIK ÉNEK.

(VI. kör [folyt.] Torkosok. Büntetésök. Forese Donati. Nella. A firenzei nők.)

Mig szememet a zöld lombra függesztém, mint az szokta tenni, ki madárért kockára teszi életét, - ezt mondta nekem, aki édes atyámnál is több (Vergilius):

- Fiam, jöjj már, mert a rendelkezésünkre álló időt hasznosabban kell fölhasználnunk.

Feléje fordultam és sietve haladtam a bölcsék után, kik úgy elbeszélgettek, hogy a járás nem esett terhemre. És ime, sírást és éneklést hallottunk: „Labia mea Domine” (Nyisd meg, Uram, ajkaimat. LI. zsolt.) Gyönyörűséget és fájdalmat okozott egyszerre.

- Édes atyám, mi az, amit hallok? - kezdém én, ő pedig ezt felelte:

- Árnyak, akik talán most oldják fel büntetésük csomóját.

Mint a gondolatokba merült útasok teszik, ha az úton ismeretlen emberekkel találkoznak, hozzájuk fordulnak, de nem állnak meg: azonképpen mögöttünk gyors lépésben haladva s elibünk kerülve végignézett bennünket a lelkeknek egy hallgatag és ájtatos serege. Szemök sötét volt s beesett, arcuk halvány és oly sovány, hogy csontjukra száradt a bőr. Nem hiszem, hogy Erisichon bőre úgy összeszáradt volna a koplalástól, mikor legjobban félt tőle. (*Erisichon*, Ovid. Met. VIII. előadása szerint, ki akarta írtani a Ceresnek szentelt erdőt; örök éhséggel bűnhődött; előbb tönkre ette magát, aztán eladta leányát, végre saját testét lakmározta fel.) Ezt gondoltam magamban: Nézd a népet, mely elveszté Jeruzsálemet, midőn Mária saját fiát szedte szét fogaival. (Jeruzsálem ostromlásakor oly nagy volt az éhség, hogy egy *Mária* nevű zsidóasszony megőrült és saját gyermekét megsütötte.) Szemök üregei gyűrűknek látszottak drágakövek nélkül; aki **OMO**-t olvas az emberi arcon, itt jól felismerte volna az **M** betűt. (A középkori misztikus papok képzelődése szerint Isten saját kezével ráírta az ember arcára, hogy „ember” (HOMO). Az egyik *f*ül a *H*, a két *O* a két szemüreg, az *M* az orr az arc-csontokkal.) Ki hinné, hogy egy alma szaga és a víz csepegése ekkora étvágyat és szomjúságot okozzon, hogy így tönkre tegyen valakit? Afelett csodálkoztam, hogy mi éhezteni ki őket úgy, mert soványságuknak és nyomorult, kérges bőrüknek az okát még nem ismertem. És lám, feje mélységéből felém fordította szemét egy árny s mereven nézett, azután hangosan felkiáltott: „Milyen kegy ez nekem!” Arcáról nem ismertem volna fel soha, de hangja elárulta, amit arca elrejtett előlem. Ez a szikra felgyújtotta emlékezésemet átváltozott ajkaira és újra felismertem Forese ábrázatát. (*Forese Donati* a költő rokona és barátja, testvére a híres Corso-nak [I. Purg. XXV.] és a szerencsétlen Piccardá-nak [I. u. o. és Par. III.]. Irt sonetteket és Dantéra gúnyverset. 1296-ban halt meg.)

- Óh, ne nézd a testem rühösségét, - esedezett hozzám, - mely bőrömet eltorzítja, se kiaszott tagjaimra ne nézz, hanem szólj igazat magadról, és ki ez a két árny, akik téged itt kísérnek? Ne hagyj itt anélkül, hogy beszélnél velem.

- Így eltorzulva látni arcodat, - felelém, - melyet elhunytadkor megsirattam, most is fájdalommal meg kell könnyeznem, annyira feldúltnak látom. Mondd meg hát, az Istenre kérek, mi fosztott így meg ékességedtől? Ne beszéltes addig, amíg csodálkozom; mert rosszul tud az beszélni, aki más kívánsággal van teli.

Ő pedig ezt mondá nekem:

- Örök határozatból jön azon erő a vízbe és a mögöttünk maradt növénybe, amitől én így lesoványodtam. Ez az egész tömeg, mely sírva énekel, mert mértéktelenül áldozott a torkának, itt éhségben és szomjúságban ismét megtisztul. Evésre és ivásra attól az illattól támad

kedvünk, mely az almáról árad és fenn a lomb közt eloszló cseppekről. És fájdalmunk nem csak egyszer ujjúl fel, míg ezt a kört körüljárjuk; fájdalmat mondok, pedig gyönyörűséget kellene mondanom; mert az a vágy visz bennünket a fához, mely Krisztust vezette, hogy vidáman mondjon *Éli*-t, midőn vére ontásával megszabadított bennünket. (*Éli* = Istenem! A keresztre feszített Jézus fohászkodása, zsidó nyelven.)

- Én pedig így szóltam hozzá:

- Forese, attól a naptól kezdve, melyen a világot egy jobb étellel fölcserélted, öt év sem telt el mostanáig. Ha tovább vétkezni előbb ért véget az erőd, mielőtt elérkezett a megjavító fájdalom órája, mely ismét egyesít bennünket Istennel, hogyan jöttél fel ide? Azt hittem, hogy még ott lenn talállak, (az elő-purgatoriumban), hol a bűnbánás elhalasztásáért annyi ideig kell várni, ameddig élt valaki.

Ezt mondta nekem:

- A kínok édes örömét azért ihatom előbb, mert Nellám ide vezetett könnyhullatásaival. Ájtatos imáival és sóhajtásaival ő vont fel ide attól a parttól, ahol várni kell s ő szabadított meg a többi körtől is. Az én kis özvegyem, kit annyira szerettem, annál drágább és kedvesebb Istennek, minél inkább egyedül áll jó cselekedetekben; mert a sardíniai Barbagia asszonyai szemérmesebbek, mint az a Barbagia, ahol én őt hagytam. (*Barbagia* lakosairól Szent Gergely azt mondta, hogy úgy éltek, mint az okatlan állatok. Új Barbagiának nevezi Forese Firenze városát, hol özvegyen hagyta nejét, *Nellát*.) Óh, édes testvérem, mit mondjak? Látom már a jövődöt, melytől nincs távol az az óra, midőn a szó-székről megtiltják a szemérmetlen firenzei nőknek, hogy egész mellüket mutogatva járkáljanak. Melyik barbár, vagy szerecseny nők várták be valaha, hogy egyházi vagy más büntetésekkel kényszerítsék őket testük betakarására? De ha bizonyosan tudnák ezek az arcátlanok azt, mit a gyors ég készít nekik, ordításra már most felnyitnák szájukat. Mert ha sejtelnem nem csal, előbb megbánják őket azt, mint ahogy kipelyhezik az álla annak a gyermeknek, aki most bölcső-dallal vigasztalódik. De ne titkolózzál tovább előttem, testvér! Lásd, nem csak én, hanem ez az egész sereg oda bámul, hol a napot eltakarod.

Ezért így szóltam hozzá:

- Ha visszagondolsz rá, hogyan éltél velem és én veled, még most is rosszúlesik arra visszaemlékezni. Attól az élettől az térített el engem, aki előttem megy, (Vergilius,) tegnapelőtt, mikor ennek a testvére (a hold) s rámutattam a napra, - kerek arcát megmutatta nektek. Ez vezetett engem az igazi halottak sötét éjjelén át ezzel a valóságos hússal, mely őt kíséri. Onnan vont fel engem biztató szavával, megmászva és körüljárva a hegyet, mely kiegyenesít benneteket, akiket a világ meggörbített. Azt mondja, hogy elkísér, míg ott leszek, ahol Beatrice van; ott el kell maradnom tőle. Vergilius ez, ki így mondja nekem, - és reá mutattam, - ez a másik pedig az az árny, akiért az imént megrázkódott a birodalmatok, mely elbocsátja magától.

HUSZONNEGYEDIK ÉNEK.

(VI. kör: Torkosok. Forese Donati. Piccarda. Luccai Bonagiunta. IV. Márton pápa.
Ubalduino dalla Pila. Bonifácus. Marchese. Gentucca. Corso Donati.
A második rejtélyes fa. A torkosság példái. A mértékletesség anyala.)

Sem a beszéd a járást, sem a járás a beszédet nem lassította meg, sőt beszéd közben oly erővel haladtunk, mint a jó szélről hajtott hajó. És az árnyak, melyek úgy látszottak, mintha kétszer haltak volna meg, szemgödreiken átsodálkoztak fölöttem, mikor észrevették, hogy élek. Én pedig a beszédet folytatva ezt mondtam:

- Ő (Statius) talán e másik (Vergilius) miatt megy valamivel lassabban fölfelé, mint különben tenné. De mondd csak, tudod-e, hol van Piccarda? (*Piccarda* később, a Paradicsom III. énekében fordul elő.) Mondd csak, vajjon látok-e hírnevesebb személyeket a tömegben, mely úgy néz reám?

- Az én nőtestvérem, kiről nem tudom, hogy szebb volt-e, vagy jobb, már a magas Olymposon (a menyorszámban) diadalmaskodik, koronájának örülve.

Ezt monda eleintén, azután pedig folytatá:

- Itt nem tilos bárkit is megnevezni, mert testünk annyira kiaszott az éhségtől. Ez, - s újjal rámutatott, - *Bonagiunta*, Bonagiunta, Luccából; vele szemközt az a másik arc, a többenél még kiaszottabb, a szent egyházat tartotta karjai között; Toursból való volt s koplalással lakol az erős borban főtt bolsenai angolnákért. (*IV. Márton* pápa a bolsenai tóból kihalászott angolnát erős borba fojtatta, megfőzette s mértéktelenül élvezte. Ez okozta halálát is.) Sok másokat megnevezett még, egyiket a másik után, s úgy látszott, hogy mindnyájan örültek az emlegetésnek, mert egyiknek az arcát sem láttam elborulva. Láttam az éhségtől fogaikat hiában mozgatni Ubaldin dalla Pilát és Bonifáciust, aki pásztorbotjával sok népet legeltetett. (*Ubaldin*, Firenzéből, Ruggieri érsek atyja. [L. Pokol XXXIII.] *Bonifácus*, lavagnai gróf, ravennai érsek; 1295. halt meg. Inkább politikával vesződött, mint híveinek lelki üdvösségével.) Láttam Marchese urat, aki Forliban kedvére ihatott, pedig nem volt ám olyan szomjas, mint most és mégsem telt be soha. (*Marchese*-ről említik ezt az adomát: Megkérdezte egyszer a pincemesterétől, hogy az emberek mit beszélnek róla. A pincemester ezt felelte: „Azt beszélik, uram, hogy egyebet sem csinálsz, mint örökké csak iszol”. - „Hát azt miért nem mondják soha, hogy örökké szomjazom?” vágta vissza Marchese kacagva.) De mint az olyan ember tesz, aki néz s aztán az egyiket többre becsüli, mint a másikat, úgy tettem én a luccaival, aki - úgy látszott, hogy többet szeretni tudni a többenél. Mormogott valamit, nem tudom mit, Gentuccáról; onnan hallottam, (a fogai közül,) hol leginkább érezte az igazság sebét (az éhség kínjait). (*Gentucca* Morla, egy luccai szép nő, kit a költő nagyrabecsült.)

- Óh, lélek, mondtam, - ki amint látom, annyira szeretnél velem beszélni, szólj, hogy megértselek s beszédeddel magadat is, engemet is kielégíts.

- Született egy nő, - így kezdé, - még nem visel asszonyi fátyolt: ő érette megszereted az én városomat (Luccát,) bármennyit ócsárolják is. (Dante a Pokol XXI. énekében keményen kifakad a luccaiak ellen.) Elégedjél meg ezzel a jóslattal; ha mormogásomat félremagyaráztad, a tények majd felvilágosítanak. De mondd csak, azt látom-e, aki új verseit így kezdte „Ti asszonyok, kik tudjátok, hogy mi a szerelem!” (A költő egyik költeménye ezzel a sorral kezdődik. - *Új versek*, új stílus alatt a sicíliai költői iskola mesterkéltségétől eltérő, természetes, őszinte szívből fakadó verselést értjük, melyet Dante honosított meg.)

Én pedig így szóltam hozzá:

- Én olyan vagyok, hogy ha a szerelem megihlet, leírom s úgy zengem el, amit szivem sugall.

- Testvér, - mondá, - most látom a csomót mely a Jegyzőt (*Jacopo da Lentini* költőt, ki 1250. körül halt meg,) (arezzo) *Guittone*-t († 1294.) és engem távoltartott az édes új stilstól (a firenzei költői iskolától), melyet hallok. Jól látom, hogy a ti tollatok milyen híven leírta a szerelmet, amely a mi tollunknak bizony nem sikerült. És ki az, aki tetszelgésből ezután sem látja a különbséget a kétféle stilus közt?

És szinte meglepődően elhallgatott. Mint a madarak, melyek a Nilus mentén telelnek, néha egy-egy csapatba verődnek, aztán gyorsabban repülnek s egy sorban haladnak: úgy sietteté lépteit az a tömeg is, mely ott volt, arcát hátrafordítva, a soványságtól és az akarattól megkönnyítve. S mint az olyan ember, ki elfárad a futásban, társait menni hagyja és lassan jár, míg melle zihálása meg nem szűnik: Forese is úgy engedte maga előtt menni a szent sereget s velem együtt ment utánuk, mondván:

- Mikor látlak megint?

- Nem tudom, felelém, - hogy meddig élek; de bizonyosan nem térek vissza oly hamar, amily gyorsan szeretnék révbe jutni, mert az a hely, hol élnem kell, (Firenze,) napról-napra romlik s úgy látszik, hogy gyászos bukás szélén áll.

- Eredj tehát, mondá, - mert aki ebben legnagyobb bűnös, ott látom, amint egy nekivadult állat farkára kötve vonszolják a völgy felé, hol soha nem lehet megszabadulni a büntől. (Forese a testvére, *Corso*-ra céloz, a firenzei feketék vezérére. Egy fölkelés alkalmával 1308. hazaárulással vádolták. Menekülnie kellett a nép haragja elől. Futás közben leesett lováról, utolérték és megölték.) Az állat mindegyre jobban rohan, folyvást erősebben, míg szétzúzza és a testet ott hagyja iszonyúan elégtelenítve. Nem sokáig forognak ama kerekek, - és szemeit az égre emelte, - hogy belásd azt, amit beszédem nem tud világosabban megmagyarázni. Most maradj hátra, mert ebben az országban oly drága az idő, hogy nagyon sokat veszítenék, ha lépést tartanék veled.

Mint az ügető lovas, ki néha kiugrat a lovasok csapatjából és megy, hogy őt érje az első roham dicsősége: úgy vált el ő is tőlünk nagyobb léptekben; én pedig az úton maradtam kettőjükkal, kik a világnak oly nagy vezérei voltak. S mikor annyira elhagyott bennünket, hogy szemeim alig követhették, mint elmém az ő szavait, egy másik fának gyümölcstől terhes, zöld ágai jelentek meg előttem és nem is messze, mert csak most fordultam feléje. Láttam alatta embereket, amint kezöket fölemelték, s nem tudom, hogy mit kiáltottak a lomb felé, mint a sovár, tapasztalatlan gyermekek, ha kérnek valamit, de az illető nem is felel nekik, hanem, hogy még inkább fokozza a kívánságukat, feltartja magasan és nem rejti el. Erre eltávoztak kiábrándulva. Mi pedig gyorsan oda mentünk a nagy fához, mely annyi kérést és könnyet elutasít.

- Haladjatok tovább, de ne közeledjete; fentebb van az a fa, melynek gyümölcsebe Éva beleharapott; ez a növény amabból sarjadt ki.

Így szólt, nem tudom ki, a lombos galylyak alatt: ezért Vergilius, Statius meg én, egymás mellett szorongva tovább mentünk a meredek oldal felé.

- Emlékezzetek meg, úgymond - a felhőkben született elátkozottakra, kik megittasodva Theseust kettős keblükkel megtámadták. (A felhőktől született *centaurok*, e félig ló, félig ember alakú szörnyek, egy lakodalomról el akarták rabolni a menyasszonyt, de Theseus felkoncolta őket.) Gondoljatok a zsidókra, kik ivásközben elpusztultak, amiért Gedeonnak nem kellett kísérekül, mikor a madiániták ellen leszállt a dombokról. (*Bírák könyve VII.*) Így mentünk összeszorúlva az egyik parton, hallgatva a torkosság bűneire, melyeket egykoron

ily nyomorúlt jutalom követett. Azután az üres úton szabadabban mentünk tovább vagy ezer lépést és még tovább, mindegyikünk elmélkedve, szótlánul.

- Miért mentek így elgondolkozva, ti hárman egyedül? kérdé hirtelen egy hang; erre meg-rázkódtam, mint ahogy megriadt, ijedős állatok teszik. Fölemeltem fejemet, hogy lássam, ki az; soha nem lehet látni az izzó kemencében üveget vagy ércet oly fényesnek és vörösnek, mint amilyennek azt láttam, aki így szólt:

- Ha fölfelé szeretnétek menni, akkor erre kell fordúlnotok; erre megy, ki a békét akarja feltalálni.

Látása elvette szemem világát; ezért vezetőim mögé húzódtam, olyan emberként, ki az után indul, amit hall. És mint a hajnalt hirdető májusi levegő megrezdül és illatot áraszt, fűtől s virágoktól terhesen: én is úgy éreztem homlokomon a szelet s jól éreztem a szárny mozgását, mely ambrózia-illatot hintett szét. Ezt hallottam mondani: „Boldogok, akiket oly nagy kegyelem világosít meg, hogy az ízlés szeretete nem fakaszt keblükben túlságosan mohó étvágyat, hanem mindig csupán annyira éheznek, amennyi éppen elegendő.”

HUSZONÖTÖDIK ÉNEK.

(Fölmenés a VII. körbe. Test és lélek. Légnemű testek a halál után.
VII. kör: A testiség rabjai. A tiszta élet példái.)

Az óra sietteté a fölmenést, mert a nap átengedte a délkört a Bikának, az éj pedig a Skorpiónak. (Délután két órakor. Minthogy a 12 jegyből álló állatöv 24 óra alatt fordul meg, mindegyik jegy két óra alatt teszi meg az útját. A nap, tavaszi nap-éjegyenlőség lévén, a Kos jegyében állt, melyre a Bika következik, ezzel szemben a Skorpió van. Ha a Bika delet, akkor a nap már két órával előbb elhagyta s közeledett az éjszaka, mikor a purgatoriumban nem lehet látni. Ezért kellett sietniök.) Mint ahogy az olyan ember tesz, aki nem áll meg, hanem megy a maga útján, bármi tűnjék is föl neki, ha a kénytelenség hajtja: úgy mentünk be mi is a szűk nyílásba, egymás után hágva a lépcsőre, mely elválasztja egymástól a fölhaladókat, olyan keskeny. És mint a gólya-fióka, mely szárnyát emelgeti, mert repülni szeretne és nem meri elhagyni a fészket s megint leereszti: úgy voltam én is a kérdezősködés felgyúladt s ismét lelohadt vágyával, míg végre eljutottam addig a taglejtésig, melyet az végez, aki beszélni szeretne. Édesatyám a gyors menés dacára sem hallgatott, hanem ezt mondta:

- Ereszd csak szabadjára a beszéd íjját, melyet a vasig feszítettél! (Beszélj bátran!)

Ekkor bizton felnyitottam számat s elkezdtem:

- Hogyan lehet lesoványodni itt, ahol nincs szükség táplálkozásra?

- Ha emlékszel arra, hogy Meleager miként pusztult el az üszök elhamvadásától, akkor ez a kérdés sem lesz olyan nehéz. (*Meleager* bosszúból megölte két nagybátyját, mert a nejétől, Atalantától elvitatták azt a dicsőséget, hogy az első sebet ő ejtette egy vadkanon. A Párkák ítélete szerint csak addig él, míg ki nem hamvad az a szilánk, melyet anyja meggyújtott. Ugyanakkor Meleagert is fölemésztette a belső tűz. [Ovid. Met. VIII. 445-524.] Ez, meg a következő hasonlat a tükörképről, a léleknek az anyaggal való láthatatlan összefüggésére vonatkozik.) És ha meggondolod, hogy benn a tükörben minden újabb mozdulatnál megmozdul a képetek, akkor ami keménynek látszik, lágynak tűnnék föl előtted. De hogy egészen megértsd a dolgot, nézd, itt van Statius; én őt felszólítom és felkérem, hogy sebeidnek gyógyítója legyen. (Mert a kétség a lélek sebe; ez a seb addig nem gyógyul meg, míg az igazságnak birtokába nem jut.)

- Ha kifejtem előtte az örök igazságszolgáltatást, - felelé Statius, - ott, hol te jelen vagy, bocsáss meg, hogy tőled semmit sem tagadhatok meg.

Erre így kezdé el:

- Ha a szavaimat, fiam, megőrzi és felfogja elméd, akkor megérted annak a mikéntjét, amit mondassz. A tökéletes vér, mit a szomjas erek nem isznak fel, s visszamarad, mint az étel, melyet az asztalról eltesznek, a szívben az összes emberi tagokat képző erőt nyer, úgy mint az, mely hogy azokká legyen, átmegy az ereken; aztán más véren át szivárog. A cselekvő erő lélekké válik, mint a növényé, azzal a különbséggel, hogy amaz úton van, ez pedig már a parton. (Az emberi lélek folyvást fejlődik, holott a növényé megakad a fejlődésben.) Nézd csak a nap melegét, mely borrá lesz, ha egyesül azzal a nedűvel, mely a szőlőtőkéből fakad. Ha Lachesis fonala elfogy, akkor (a lélek) elválk a testtől s az erőben magával viszi az emberit és istenit. (*Lachesis* a Párkák közül az egyik, az élet fonalát fonja. „Emberi” alatt a testi, „istenti” alatt a lelki tehetségek értendők.) Míg a többi tehetség mind szintén egészen néma: emlékező tehetség, értelem és akarat hatásukban sokkal erősebbek, mint előbb. Megállás nélkül csodálatosan ráesik magától a két part egyikére, (vagy az Acheron partjára, hová

az elkárhozottak lelkei zuhannak le, vagy a Tiberisére, honnan az angyal a purgatoriumba szállítja őket.) ott ismeri föl először útait. Mihelyt ott körülfogja a tér, (mihelyt a lélek lég-nemű testet ölt magára), a képző erő oly erősen sugárzik körülötte, mint az élő tagokban. (Az árnytestek megtartják földi alakjokat, azért ott is föl lehet őket ismerni.) És mint a párákkal telt levegő a visszaverődő nap sugarától különféle színekben pompázik: a közeli levegő úgy alkalmazkodik abba a formába, melyet erejénél fogva rányom, s azután, mint kis láng, mely a tűz nyomában jár, bármerre mozogjon is ez: úgy követi a szellemet új alakja. (A láng a tűznek látható megjelenése, mint az árnytest a léleknek.) Ezért jelenik meg attólfogva és árnyak nevezik; s lát el szervekkel minden érzést, egészen a látásig; ezért beszélünk és ezért nevetünk; innen erednek könnyeink és sóhajtasaink, melyeket a hegyen hallhattál. Aszerint amint más meg más vágy és érzés támad bennünk, idomul az árny s ez az oka annak, amin csudálkozol.

Már az utolsó lépcsőfokra értünk, jobbra fordultunk és más gondra lettünk figyelmesek. Ott a part lángokat lövel ki s a széle szelet fű fölfelé, mely azokat visszaveri s elzárja tőlük az utat. Ezért egyenként kellett mennünk a nyílt oldalon; ott a tűztől ijedtem meg, itt pedig a leeséstől féltem. Kalauzom így szólt hozzám:

- Ezen a helyen erősen kell fékezni a szemet, mert könnyen baj lehet belőle.

A nagy tűz közepéből ez az ének hangzott felém: „Summae Deus clementiae”, (Nagykegyelmű Isten). Ezért szintén meg kellett fordulnom. És láttam lelkeket a lángokban járni; ezért felváltva néztem az ő lépteikre meg az enyimekre. A himnusz vége felé hangosan így kiáltottak: „Virum non cognosco” (Férfit nem ismerek. Szűz Mária szavai Gábor őrangyalhoz). Erre halkán ismét elülről kezdték a himnuszt. Ezt is bevégezve, kiáltozák: „Az erdőben időzött Diana és kiűzte onnan Helikét, aki Venus mérgét megízlelte.” (*Helike*, vagy Calisto nimfát Zeus elcsábította, Diana elkergette, Juno medvévé változtatta; ő az égen a Nagy Medve-csillag.) Azután újból kezdték az éneklést; majd hangosan magasztalták azon férfiakat és asszonyokat, kik tiszta életet éltek, aminőt az erény és házaselet megkövetel tőlük. Azt hiszem, hogy így megy ez az egész időn át, míg a tűz égeti őket. Ily gonddal és táplálékkal kell gyógyítani az utolsó sebet. („Utolsó seb”, mert a hét vétek közt a testiség rabjai vezeklenek az utolsó, a hetedik körben.)

HUSZONHATODIK ÉNEK.

(VII. kör: A testiség rabjai. [folyt.] Két ellenkező irányú csapat. A testiség példái.
Guido Guinizelli. Arnaldo Daniello.)

Mig így mentünk egyikünk a másik után a part szélén, a jó mester többször mondá:

- Vigyázz! váljék javadra, hogy figyelmeztetlek!

A nap jobb vállamat érte, mert sugaraival már az egész nyugatot fehérre változtatta át kékből; az én árnyékomtól még izzóbbá vált a láng és láttam, hogy sok árny figyelmessé lett menés-közben erre a jelre. Ez indította őket arra, hogy beszéljenek rólam; s elkezdtek mondani: „Ugy látszik, hogy ez nem árnytest.” Azután oly közel jöttek néhányan hozzám, amily közel csak tudtak, mindig ügyelve, hogy oda ne menjenek ki, ahol nem éri őket a láng.

- Te, aki nem lassuságból, hanem talán tiszteletből még a többiek után, felelj nekem, kit szomszúság és tűz éget. Nem csak én várok a feleletedre; mert ezek mindnyájan jobban szomszujukhoz azt, mint az indusok és szerecsenek a hideg vizet. Mondd, hogyan van az, hogy te magadból falat csinálsz a nap elé, mintha még nem mentél volna be a halál hálójába?

Igy szólt hozzám az egyik; már feleltem volna is, ha figyelmessé nem lettem volna egy másik újságra, mely akkor jelent meg; mert a lángoló út közepéből sokan jöttek, arccal azok felé fordúlva, kik magukra vonták figyelmemet. Mindenfelől siettek az árnyak s egymást megcsókolták, anélkül, hogy időznének, megelégedve a rövid üdvözléssel. Így szorgolgtja egyik hangya a másikat a barna rajban, talán azért, hogy kipuhatolják: merre mennek s mi járatban vannak. Mihelyt véget ér a barátságos köszöntés, alig váltak el, mindegyik túl akarja kiabálni a másik csapatot: „Zsodoma és Gomora.” Azután mint a darvak, melyek részint a rifei (Ural-) hegyek felé, részint homoksivatagok felé repülnek, ezek a fagytól, amazok a hőségtől félve, - az egyik csapat megy, a másik jön és sírva térnek vissza az első énekekhez és ahhoz a kiáltáshoz, mely jobban illik hozzájuk. S mint az imént, azok közeledtek hozzám, kik engem kértek; arcuk kifejezéséről látszott, hogy mily figyelmesen hallgatnák szavamat. Én pedig, aki kétszer hallottam óhajtasukat, elkezdtem:

- Óh, lelkek, kik biztosak vagytok a felől, hogy előbb-utóbb elnyeritek a békét, - sem frissen, sem megéretten nem maradtak ott lenn az én tagjaim, hanem itt vannak velem, valóságos vérükkel és izmaikkal együtt. Innen fölmegek, hogy ne legyek többé vak. Egy nő onnan felülről szerzi meg nekem ezt a kegyet; ezért hozom magammal a halandó testet a ti birodalmatokba. De minél előbb úgy teljesüljön legnagyobb óhajtasotok, hogy megvendégeljen benneteket az ég, mely telve van szeretettel s legnagyobb kiterjedésű, (t. i. az empyreum, az üdvözültek hona): mondjátok meg, - hogy majd papírra tegyem, - kik vagytok? és micsoda csapat az, mely a hátatok mögött megy?

Így áll bambán a hegylakó, némán bámészkodva, ha vad és erdőhöz szokott ember letére a városba jön: mint ahogy ezek az árnyak megjelentek; de mikor magukhoz tértek a bámulatból, mely nagy szivekben hamar megcsappan, újra elkezdte az, ki az imént kérdezősködött tőlem:

- Te boldog ember, ki a mi határvidékeinkről tapasztalatot gyűjtessz a jobb életre! A nép, mely nem jön velünk, abban vétkezett, amiért Caesart a diadalmenetben „királynő”-nek szólították; ezért válnak el egymástól „Zsodoma”-kiáltással, egymást vádolva, miként hallottad és segítenek a tűznek égni szégyenkezve. Állatias szenvedélyünk nem ismert határt. Most már tudod tetteinket és hogy miben vétkeztünk; ha talán azt akarod tudni, hogy névszerint kik vagyunk, idő sincs elmondására, de nem is tudnám. Ami engem illet, kívánságodat kielégítem: Guido Guinizelli vagyok és már tisztulok, mert halálom előtt nagyon megbántam.

(Guido *Guinizelli* bolognai költő, az „új édes stílus” előfutára. 1276. halt meg száműzetésben.) Mint ahogy *Lykurgos* sötét haragjában a két fiú viselkedett anyjuk megpillantásakor, én is úgy viselkedtem, de annyira már nem mentem (a tüztől félvén), midőn atyám nevét és más, nálam jobbakét hallottam említeni, kik valaha szerelmi dalokat zengtek édesen, bájosan: s nem hallva, nem szólva, gondolatokba merültem sokáig őt nézve mentem és a tűz miatt nem mentem közelebb hozzá. (*Lykurgos*, nemeai király meg akarta öletni a rabszolganőt, *Hypsipylét* [Pokol XVIII.], kinek gondatlansága miatt a király kis fiát egy kígyó halálosan megcsípte. De a rabszolganőt fiai megmentették. [V. ö. Purg. XXII.] Aztán, mikor nézésével beteltem, igen szívesen ajánlkoztam szolgálatára, olyan biztatással (esküvel), melyet mások elhisznek. Ő pedig ezt mondta:

- Az után, amit hallok, oly tiszta nyomot hagysz hátra bennem, hogy a *Lethe* sem le nem törölheti, sem el nem homályosíthatja. De ha szavaid csakugyan igazán esküdtek, mondd meg: mi az oka, miért mutatod szóval és tekintettel, hogy engem szeretsz?

És én így szóltam hozzá:

- Édes dalaid, melyek míg az új nyelv tart, becsessé teszik még a tentát is (melylyel leírták.).

- Óh, testvér! - mondá - ez, akire újjal mutatok, - és rámutatott elől egy szellemre, - ez jobb mestere volt az anyanyelvnek. (*Arnaldo Daniello* 1200. körül élt. Híres provençei dalnok. Életéről keveset tudunk. Munkáiból kevés maradt ránk.) Szerelmi dalaival és prózai regéivel mindenkit túlszárnyalt; csak hadd beszéljenek a balgák, kik azt hiszik, hogy a limogesi (*Giraut de Bornelh*, provençei költő, 1220. körül élt.) őt felülmúlja; inkább a hírnévre, mint az igazságra irányozzák tekintetüket és így állapítják meg véleményüket, mielőtt a művészetre vagy a józan észre hallgatnának. Így tettek a régiek közül sokan *Guittone*-val: egyik a másik után indulva magasztalták, míg az igazság őt többek által legyőzte. (*Guittone*, arezzoi költőről l. Purg. XXIV.) Ha most oly nagy előnyben vagy, hogy szabad bemenned a klastromba (a paradicsomba), melyben Krisztus a társaság apátja, imádkozzál érettem egy Miatyánkot, amennyiben arra szükségünk van ebben a világban, hol vétkezni nem áll többé hatalmunkban.

Azután talán, hogy helyet adjon egy másiknak, aki közel volt hozzá, eltűnt a tűzben, mint hal a vízben, ha lemerül a fenékre. Kissé közeledtem ahhoz, kire az imént (*Guinizelli*) újjal mutatott s azt mondtam neki, hogy kívánságom az ő nevének kedves helyet jelölt ki. Erre bátran így kezdett beszélni:

- Szíves kérésed annyira tetszik nekem, hogy elrejtteni nem tudom, de nem is akarom. *Arnaldo* vagyok, aki sír és búsan dalolva jár, mert látom multam dőreségeit s örömet látom magam előtt azt a napot, melyet remélek. Most kérek arra az erőre, mely a lépcső felső fokára fölvezet, emlékezzél meg annak idejében az én fájdalomról!*

Ezután elrejtőzött a tűzben, mely tisztítja.

* Dante provençei nyelven mondatja ezt el *Arnaldo*-val nyolc sorban.

HUSZONHETEDIK ÉNEK.

(VII. kör [folytatás és vége.] A testiség rabjai. A tisztaság angyala. Átmenés a lángokon át. Dante álma. Feljutnak a földi paradicsomba. Vergilius utolsó szavai.)

Mint mikor az első sugarak odaesnek, hol Teremtője (Krisztus) vért ontott, míg az Ebro a magas Mérleg alatt folyik lefelé s a Ganges hullámain a déli nap süti, úgy állott a nap; (ha Jeruzsálemben reggel 6 óra van, akkor Spanyolországban, Jeruzsálemtől nyugatra beáll az éjféli; az Ebro akkor folyik a magas Mérleg alatt, ha a Mérleg a tetőponton áll. Ugyanakkor a Gangesnél, Jeruzsálemtől 90 fokra, dél van; tehát a purgatorium hegyén, mely Jeruzsálemmel ellenlábas és egyforma távolságra, vagyis 90 fokra esik Spanyolországtól és Indiától, esti hat óra van), ezért hanyatlóban volt a nap, midőn Istennek angyala vidáman megjelent előttünk. A lángon kívül állt a parton s a mienknél sokkal élénkebb hangon énekelte: „Beati mundo corde!” (Boldogok a tiszta szívűek!) Erre így folytatá:

- Szentséges lelkek, tovább nem lehet menni, ha előbb nem éget a tűz; menjetek belé s hallgassatok a túlán jövő énekekre!

Így szólt, mikor közel voltunk hozzá; ezért úgy éreztem magamat, mikor ezt hallottam, mint akit gödörbe tesznek. Összekulcsolt kezeimre előrehajoltam, a tüzet nézve s élénken magam elé képzeltem azokat az emberi testeket, melyeket tüztől elemésztetni már láttam. Felém fordultak jó vezetőim s Vergilius ezt, mondá nekem:

- Fiam, itt csak kín lehet, de halál nincs! Jusson eszedbe, jusson eszedbe... és ha én sértetlenül átvezettelek a Geryon hátán, mit teszek majd most, közelebb Istenhez? Hidd el, hogy ha ezer évig lennél is e láng gyomrában, a hajadszála sem görbülne meg; s ha talán azt hiszed, hogy rászedlek, menj oda, értesd belé a ruhád szegélyét és meggyőződhetel róla. Tégy hát végre félre, tégy félre minden félelmet; fordúlj ide és jőjj bátran előre!

És én mégis ott álltam, akaratom ellenére. Mikor látta, hogy még mindig ott állok mereven, kissé megütődve így szólt:

- Lásd fiam, Beatrice közt és te közt ez a fal áll.

Mint Thisbe nevének említésére Pyramus haldokolva is felnyitotta szemét és ránézett, mikor az eperfa piros lett: éppen úgy fordultam én is bölcs vezetőm felé, mikor meghallottam azt a nevet, mely mindig buzog lelkemben. (Ovidius beszéli, hogy *Pyramus* és *Thisbe* babyloniai fiatal szerető pár titokban találkat adtak egymásnak Ninus sirjánál. Thisbe előbb ért oda, de egy oroszlán elől elfutott s a fejéről leesett fátyol véres lett. Mikor Pyramus is oda ment, megpillantotta a vadállat nyomait s a véres fátyolt; azt gondolván, hogy kedvesét széttépte az oroszlán, megölte magát. A később visszatért leány haldokló kedvesét nevéen szólította s hangjára felnyitotta szemét. Thisbe is öngyilkossá lett. Az eperfa szánalomból vérpirosra változtatta fehér gyümölcsét.) Erre ő a fejét rázta és ezt mondta:

- Hogyan! Itt maradjunk? - Aztán mosolygott rám, mint gyermekre, kit legyőz az alma. Erre előttem nekiindult a lángnak és felkérte Statiust, aki előbb sokáig kettőnk közt haladt, hogy utánam jöjjön. Mikor benn voltam, szerettem volna forró, olvadt üvegbe dobni magamat, hogy lehüljek, annyira minden mértéken túl nagy volt benne a hőség. Édes atyám, hogy engem bátorítson, menésközből csak Beatriceről beszélt, mondván:

- Mintha látnám már az ő szemeit.

Egy hang vezetett bennünket, mely túlánról jött; mi pedig, csak reá figyelve, ott jöttünk ki, hol fölmennek a hegyre.

- „Venite benedicti patris mei!” (Jertek el, én atyámnak áldottai!) - hangzott oly erős fény közepében, mely ott volt, hogy engem elvakított és nem tudtam reánézni.

- A nap leszáll - folytatta tovább, - beköszönt az est: ne álljatok meg, hanem lépjeteek gyorsabban, míg be nem sötétedik nyugaton az ég.

Egyenesen haladt fölfelé az út a sziklák közt, oda, hol elfogtam magamtól a leáldozó nap sugarait; néhány lépcsőt próbáltunk megmászni, midőn az árnyék eltűnéséről észrevettük, én és a bölcseim, hogy a nap mögöttünk leszáll. És mielőtt egyformán besötétedett volna az egész végtelen látóhatár és éj borult volna minden részére, mindegyikünk ágyat csinált egy-egy lépcsőből; mert kedvünk lett volna a hegyre tovább menni, de erőnk elhagyott a sötétben. Mint a kecskék, ha gyorsan és vakmerően bejárták a szirtek csúcsait, mielőtt jóllaktak volna, kérődzve elpihennek az árnyékban, míg a nap erősen süt s vigyáz rájuk a pásztor, aki künn tanyáz, nyája mellett csendesen virraszt, ügyelve arra, hogy vadállat ne üzhesse szét: úgy voltunk mi akkor mindahárman, én mint a kecske, ők mint a pásztorok, köröskörül szikláktól bezárva. Keveset lehetett látni kívülről, de azon a kis résen át a rendesnél fényesebbeknek és nagyobbaknak láttam a csillagokat. Így elgondolkozva s azokat elnézegetve elfogott az álom; az az álom, amely sokszor előbb hírt ad, mint ahogy a dolog megtörténik. Azt hiszem, abban az órában, mikor Cytherea (a hajnali csillag, Venus) kelet felől először ragyogja be a hegyet (a purgatorium hegyét), mely örökké a szeretet tüzétől látszik égni, - úgy rémlett nekem, mintha álomban egy szép, fiatal nőt láttam volna, virágot szedni a réten s énekelve így szólt:

- Tudja meg, ki a nevem után tudakozódik, hogy én Lea vagyok és szép kezemmel koszorút kötök. Azért csinosítom magamat, hogy a tükröm szépet mutasson; de a testvérem, Ráhel soha nem válik meg az ő tükreétől s egész nap ott ül. Szereti szép szemeit nézni, mint ahogy én szeretem magamat csinosítani; őt a szemlélődés elégíti ki, engem pedig a tett. (*Lea* Lában idősebbik leánya, Jákób első felesége; *Ráhel* Lában kisebbik leánya, Jákób második felesége. Lea a cselekvő, Ráhel a szemlélődő életet jelenti, mint az újszövetségben Mártha és Mária.) S a hajnali szürkület elől, mely annál kedvesebb a vándoroknak, minél jobban közelednek hazafelé az útról visszatérőben, - mindenfelől oszlott a sötétség s vele együtt az én álomom is; ezért felállottam, mert láttam, hogy már a nagy mesterek is fölkeltek.

- Az édes alma, melyet annyi ágon keres a halandók gondja, lecsillapítja majd éhségedet. (Az „alma”, melyet a halandók különböző úton keresnek: a legfőbb Jó; e nélkül nincs igaz boldogság.)

E szavakat Vergilius intézte hozzám. Soha ajándék nem okozott akkora örömet, mint ezek a szavak. Úgy szerettem volna már fenn lenni, hogy ezután minden lépésnél nőni éreztem szárnyaimat. Mikor az egész lépcsőt magunk alatt hagytuk s a legfelsőbb fokon valánk, Vergilius rám szegezte tekintetét s ezt mondta:

- Az ideiglenes, meg az örök tüzet láttad, fiam, és oda (a földi paradicsomba) értél, hol a magam erejéből (a kijelentés világossága nélkül) én nem látok semmit. Elhoztalak idáig bölcsességgel és ügyességgel; most a saját tetszésedet vedd vezetőül: túl vagy a meredek úton, túl a szorosokon. Nézd, ott a nap, mely homlokodra süt! Nézd a fűvet, a virágokat, a bokrokat, melyeket itt a föld magától (mag nélkül) megterem. Míg meglátod a szép szemeket (Beatrice szemeit), melyek sírva kértek engem, hogy jöjjek hozzá, addig leülhetsz, vagy járkálhatsz. Ne várd többé az én szavamat, se az intésemet; akarod szabad, teljes és jogos s hiba lenne, ha nem aszerint cselekednél; ezért hát koronát és mitrát adok neked.

HUSZONNYOLCADIK ÉNEK.

(Földi paradicsom. Léthe. A magános hölgy. A víz és a szél keletkezése az isteni erdőben. A hely leírása.)

Szerettem volna már bejárni ezt a sűrű és eleven isteni erdőt, mely mérsékelte szememben a felvirradt nappalt; ezért tovább nem várva, elhagytam a partot, szépen lassan bejártam a mezőt, melynek földje mindenfelől illatot lehell. Enyhe szellő, változás nélkül, legyezgette homlokomat gyöngéden, de nem keményebben édes fuvalomnál; ettől a lombos ágak mind reszketve hajlottak arra az oldalra, hova a szent hegy az első árnyékot veti; de annyira mégsem hajlottak meg, hogy a madárkák az ágakon abbanhagyták volna éneküket, hanem teljes örömmel, dalolva üdvözölték az első órákat a lomb alatt, mely csicsérgésüket kísérte, mint ahogy ágról-ágra terjed tovább Chiassi partján a fenyves erdőben, mikor Aeolus kiereszti a déli szelet. (*Chiassi*, vagy *Classe* kis város volt a tengerparton, Ravenna mellett. Ma csak a S. Apollinare temploma áll fenn, meg a szép fenyves, melyben Dante is sokat járhatott.) Lassú léptekkel annyira bementem az ős erdőbe, hogy már nem láthattam, hol mentem be, s ime, útamat állotta egy patak, (a Léthe), mely balról meghajlítja kis hullámaival a parton nőtt fűvet. Még a legtisztább földi vizek is zavarosaknak látszanának e patak vizéhez képest, melyben fenéig még lehet mindent látni, bár nagyon sötéten folyik az örökös árnyékban, mely soha nem engedi átragyogni sem a napot, sem a holdat. Megállottam és szememmel áthaladtam a kis folyón, hogy megbámúljam a sok szép virágzó fát. És ott túlhan, mint ahogy valami hirtelen meg szokott jelenni, ami az elcsodálkozás miatt minden egyéb gondolatot eloszlat, - megjelent előttem egy magános nő. Dalolva járkált s virágot szedett, mikkel egész útja ki volt festve.

- Szép hölgy, ki a szeretet sugarainál melegszel, ha hihetek tekintetednek, mely a szív tanuja szokott lenni, légy szíves közelebb jönni, - mondtam neki, - e patakhoz, hogy meghallhassam, mit énekel. Azt juttatod eszembe, hogy hol s milyen volt Persephone, mikor anyja elvesztette őt, ő pedig a tavaszt!

Mint ahogy a táncosnő perdül a földön és egymáshoz szorított talpán s alig rakja egyik lábát a másik elébe: úgy fordult ő is a piros és sárga virágokon felém, mint a hajadon, aki becsületes szemeit lesüti. Kérésemet teljesítette, mert oly közel jött hozzám, hogy megérthettem édes hangját. Mihelyt odaért, hol a fűvet már locsolgatják a szép folyó habjai, ajándéku rám emelte szemeit. Nem hiszem, hogy olyan fény ragyogott volna Venus szempillái alatt, mikor a fia (Cupido) véletlenül sebet ütött rajta. A másik, jobb parton mosolygott, kezével még több virágot szakítva, mik a hegytetőn mag nélkül fakadnak. Három lépésnyire választott el bennünket a folyó; de a Hellespont, hol Xerxes áthidalta, - ma is féke az emberi gögnek, - Leandertől sem tűrt el nagyobb gyűlöletet a Sestos és Abydos közti hullámverés miatt, mint az én tőlem azért, hogy akkor nem nyílt meg előttem. (*Leander*, abydosi görög ifjú a Hellespont-szoroson minden éjjel átúszott a túlsó partra Sestosba, hol a kedvese, Hero lakott, míg egyszer belefulladt.)

- Ti idegenek vagytok még, - kezdé a nő, (*Matild*, akit Dante Firenzében ismert s akiről az „Uj Élet”-ben is megemlékezik,) - itt az emberiség fészkeül kiszemelt helyen és kételkedve azon csudálkoztok talán, hogy én mosolygok, de megfejti az okát ez a (XCI.) zsoltár: „Delectasti” (Megörvendezettél, Uram, engem a te munkáiddal) és értelmekről eloszlatja a ködöt. Te pedig, aki elől állsz és engem kértél, mondd, akarsz-e valami egyebet hallani tőlem; mert szívesen megfelelek minden kérdésedre úgy, hogy meg leszel elégedve.

- A víz, - mondtam, - s az erdő zúgása egy új hitet támad meg bennem, olyan dolog felől, melyet ezzel ellenmondásban hallottam. (Statius ugyanis azt mondta Danténak előbb a XXI. énekben, hogy a hegytetőn nincsenek sem fellegek, sem kigőzölgések; ezért csodálkozik, hogy honnan támad itt a szellő s honnan ered a víz.)

Erre így felelt:

- Megmondom, honnan ered, amin csodálkozol s eloszlatom a ködöt, mely rád borul. A legfőbb Jó, mely csak önmagának tetszik, az embert jónak s jóra alkotta, és az örök béke zálogául ezt a helyet adta neki. Bűne miatt csak rövid ideig maradt itt; bűne miatt sírásra és szenvedésre változtatta az ártatlan mosolyt és az édes játékot. Hogy a zavar, melyet lenn előidéznek a víz és föld kigőzölgései, melyek amennyire csak lehet, oly magasra szállnak, - ne támadhassa meg az embert, azért emelkedett föl ez a hegy az ég felé s így megszabadult tőle onnan kezdve, hol a hegy bezáródik, (t. i. csak a purgatorium kapujáig jutnak fel a gőzök.) De minthogy a levegő körben forog az első mozgó éggel, ha ugyan körfutása nem akad meg valahol; e magasságban szabadon emelkedik a tiszta légbe, akkora áramlat támad, hogy megzendül tőle az erdő, mert itt sűrű, s a megmozdított növény oly erőt kap, hogy attól megtermékenyül a szellő s aztán keringése közben lerakja. A többi föld aszerint, hogy minő termékeny s milyen az éghajlata, megfogamzik s különböző fákat terem. Ezentúl hát ezt hallva nem csodálkozol, ha ott valamely növény látható mag nélkül gyökeret ver. S tudnod kell, hogy az a szent mező, ahol most vagy, teli van mindenféle maggal s olyan gyümölcsöt ad, minőt túlnan (a mi földünkön) nem szedhetnek. A víz, amit látsz, nem érből fakad, melyet pára pótol, mely átváltozik jéggé, mint a folyó, mely megárad s leapad; hanem állandó és biztos forrásból ered, mely Isten akaratából annyit nyer vissza, amennyit kétfelé nyitva (a Léthébe és Eunoéba) kiönt. Errefelé az folyik, amelyiknek olyan ereje van, hogy a bűnt elfeledteti az emberrel; a másik oldalra pedig az folyik, amelyiktől visszaemlékezik minden jó cselekedetére. Ezt Léthének hívják, amazt pedig a másik oldalon Eunoénak és addig nem használ, míg előbb ebből is, abból is nem isznak. Ennek (az Eunoénak) jobb az íze mindennél; és bár eléggé el lehet oltva a szomjad, hogy nem kellene tovább magyaráznom, szívességből még megtoldom valamivel s azt hiszem, hogy mondásom nem lesz oly kedves, mert ígéretemen felül elnyúlik. Azok, akik hajdanában az arany korról és boldogságáról énekeltek, a Parnassuson talán erről a helyről álmodtak. Itt ártatlanok voltak az első emberek; itt tavasz volt és csupa gyümölcs; ez az a nektár, melyről mindenki beszél.

Erre egészen költőim felé fordultam s láttam, hogy mosolyogva hallgatták ez utolsó szavakat; aztán ismét a szép asszony felé fordítám arcomat.

HUSZONKILENCEDIK ÉNEK.

(Földi paradicsom [folyt.] A rejtélyes körmenet, vagy az egyház diadalmenete.)

Mint szerető nő dalolva folytatta és szavait így fejezte be: „Beati, quorum tecta sunt peccata”. (Boldogok, akiknek bűnei elfedeztettek. XXXII. zsolt. 1.) És mint a nimfák, akik egyedül járkálnak az árnyas erdőben s az egyik látni akarja a napot, a másik meg kerüli: ő is a folyó felé indult, a parton haladva, én pedig vele együtt, apró lépteit aprókkal követve. Ketten sem léptünk még százat, mikor a part balra kanyarodott s keletnek fordultam. Így sem tettünk hosszú utat, midőn a nő egészen felém fordult, mondván:

- Testvérem, nézz és hallgass ide!

És ime, hirtelen fény futott át a nagy erdő minden részén, úgy, hogy azon tanakodtam, vajjon nem villámlik-e; de mivelhogy a villámlás meg is szűnik, amint jön, az pedig mindegyre jobban ragyogott, így gondolkoztam magamban: - Mi ez? - És édes dallam futott végig a fénylő levegőn; jogos méltatlankodással megneheztem merényletéért Évára, ki ott, ahol ég és föld engedelmeskedett, ő, egyedül asszony létére és csak akkor teremtvé, nem tűrte, hogy fátyol takarjon bármit. Ha ez alatt (a fátyol alatt) alázatosan megmaradt volna, akkor előbb s hosszabb ideig éreztem volna azt a kimondhatatlan gyönyörűséget. Mialatt az örök üdvnek ennyi zsengeje közt jártam, egészen elbámulva s még több öröme vágyva, a levegő előttünk meggyulladt, tűznek látszott a zöld ágak alatt s az édes hangot éneknek értettük már. Óh szentséges Szűzek, (Múzsák,) ha éhséget, hideget vagy álmatlanságot szenvedtem valaha érettetek, van rá okom, hogy jutalmat kérjek. Helikon forrása most folyjon érettem s Urania segítsen énekkarával, hogy kigondolni is bajos dolgokat versbe szedhessek. Kissé távolabb hét aranyfa látszatával tévesztett meg a nagy távolság, mely köztünk és köztük volt; de mikor oly közel mentem hozzájuk, hogy az érzéket rászedő közös tárgy egy sajátos vonását sem veszté el a távolság miatt, azon erő, mely az észnek anyagot ad az ítéléshez (t. i. a megkülönböztető tehetség,) amik voltak, azokul ismerte fel a gyertyatartókat és a hozsánát éneklő hangokat. Fölülről a szép készülék (a hét gyertyatartó) fényesebben lángolt, mint a hold derült éjjelen, havának közepén (holdtöltekor.) Csodálkozással fordultam vissza Vergiliushoz és ő nem kevesebb csodálkozást elérülő arccal felelt. Azután ismét a magasztos dolgokra néztem, amelyek oly lassan mozogtak felénk, hogy még a menyasszonyok is túltennének rajtuk. A nő ezt kiáltotta felém:

- Miért merülsz el úgy az élő lángok szemlélésébe, s arra nem is nézel, ami utánuk jön?

Akkor mintha vezetőik után mennének, embereket láttam utánuk menni, fehérbe öltözve. Olyan vakító fehérség itt a földön nem volt soha. A víz balfelől ragyogott s ha belenéztam, úgy visszaadta a baloldalamat, mint a tükör. Mikor partomon olyan állást vettem, hogy csak a folyó választott el (a körmenettől,) hogy jobban lássak, megálltam. S láttam a lángokat előre-menni, maguk után befestve a levegőt; ecsetvonásokhoz hasonlítottak, úgy, hogy ott fenn hét csíkra osztva látszott, valamennyi olyan színekből, aminőkből a nap készíti az ívet (a szírványt) és Delia (Diána, a hold) az övet. E lobogók hátul nagyobbak voltak, mint az én látóképességem, s az én becsülésem szerint a legszélsők tíz lépésre álltak egymástól. A szép ég alatt, amilyennek leírom, huszonnégy aggastyán jött kettesével, liliummal koszorúzottan. Mindnyájan ezt énekelték: „Áldott vagy Ádám leányai között és örökre áldott a szépséged!” Miután a virágokat s a többi friss füvet velem szemben a másik parton ama kiválasztott nép elhagyta, mint az égen egyik csillag a másikat éri, négy állat jött utánuk, mindegyik zöld lombbal megkoszorúzva. Mindegyiknek hat szárnya volt, a tollak teli voltak szemekkel. Argus szemei ilyenek lennének, ha élnének. Alakjuk leírására nem szórok rímeket, olvasó!

mert más kötelesség arra kényszerít, hogy ennél nem lehetek bőkezű. De olvasd Ezékielt, (I. 4-14.) aki leírja, ahogyan ő látta őket a hideg világtájról jönni, szélben, felhőben és tűzben; s ahogy az ő írásaiban találod, olyanok voltak ezek ott, kivéve azt, hogy a szárnyak számát tekintve János (*Jelenés* IV. 8.) velem tart és ötöle eltér. (János t. i. azt mondja, hogy egy-egy állatnak hat pár szárnya volt, Ezékiel pedig négy párt látott.) A négyőjük közé eső tér egy kétkerekű szekér volt, melyet egy griffmadár nyaka húzott. Ez az egyik, meg a másik szárnyát kinyújtotta a középső s a három-három csík közt úgy, hogy egyiket sem sérté meg átmetszve. Oly magasra nyúltak, hogy nem lehetett látni; tagjai aranyból voltak, ameddig madárteste volt, a többi része fehér, pirossal keverve. Nemcsak hogy Róma nem örvendeztette meg oly szép diadalszekérrel Africanust vagy Augustust, de még a nap szekere is szegényes lenne ahhoz képest; a napé, mely rossz útra tévedve megégett az áhítatos Föld kérésére, mikor Jupiter rejtélyes igazságot szolgáltatott. (A Nap szekere kizökkent a rendes útjából, mikor Phaeton hajtotta és fölperzselt eget és földet. Ekkor a föld Jupiterhez fohászkodott segítségért, aki villámaival lesújtotta Phaetont. *Ovid. Metam. II.*) A jobbfelöli kerék mellett három nő jött kört táncolva: az egyik olyan piros ruhában, hogy a tűzben alig lehetett volna látni; a másik olyan volt, mintha húsa és csontja smaragdból lenne; a harmadik frissen lehullt hónak látszott. Hol a fehér, hol a piros vezette őket s a szerint lassan vagy gyorsan haladt a többi, ahogy az énekelt. A balra eső keréknél négy, bíborba öltözött nő ünnepelt, közülök annak a tánca után, akinek három szeme volt a fején. Az itt leírt csoport mellett két öregot láttam, egymástól elütő viseletben, de egyformán tiszteletre méltó és komoly magatartással. Az egyik ama nagy Hippokrates egyik követőjének látszott, kit a természet azoknak az állatoknak adott, kiket legjobban szeret, (t. i. az embereknek); a másiknak egészen más gondja lehetett egy fényes, éles karddal, úgy, hogy engem a patakon innen megijesztett. Azután négy alázatos férfit láttam és mindnyájuk után egy aggastyánt alva jönni okos ábrázattal. Ezek heten az első csapattal egyformán voltak öltözve; de fejükre nem liliomból fontak koszorút, hanem rózsából és más piros virágokból. Kissé távolabbról megesküdtött volna az ember, hogy a szemöldökük felett mindnyájan lángoltak. És mikor a szekér szemközt volt velem, dörgés hallatszott; úgy látszott, hogy a tovább menés meg volt tiltva ez érdemes népnek, mert megálltak ott az első zászlókkal. (A hét gyertyatartó a szent léleknek hét kegyelmi ajándéka: a bölcsesség, belátás, tanács, vitézség, tudomány, könyörületesség, istenfélelem. Ezeket eleintén fáknak gondolja, csak később ismeri fel gyertyatartóknak. A szívárványszínű hét csikban, a hét szentségben először 24 fehér ruhás, liliomkoszorús aggastyán vonul fel: az ó-szövetség 24 könyve. A 4 hatszárnyú állat: a bika, oroszlán, sas, ember - a 4 evangéliom. A diadalszekeret (a keresztény egyházat) egy griff húzza, Krisztusnak, az isten-embernek jelképe. A griff két roppant nagy szárnya Krisztus igazságosságát és irgalmasságát jelenti. A szekér egyik kereke az ó-szövetséget, a másik az új-szövetséget jelenti, vagy más magyarázat szerint: a munkás és szemlélődő életet. A jobb felől táncoló 3 nő, piros-fehér-zöld ruhában a 3 theologiai erény: a hit, remény és szeretet. Balról a 4 piros-ruhás a 4 sark-erény: az igazságosság, vitézség, mértékletesség és okosság. Az okosság vezeti őket; ennek van három szeme, mert az a hivatása, hogy a multa visszaemlékezzék, a jelent okosan rendezze, a jövőt előrelássa. A két aggastyán közül az egyik orvosnak látszik; ez Lukács evangélista, aki orvos volt, tehát a híres Hippokratesnek követője; a másik aggastyán a karddal Szent Pál. Az utánok következő 4 agg a bibliai Levelek írói; a behunyt szemű öreg: János apostol, a Jelenések könyvének szerzője. A új-szövetségi könyveket jelentő személyek piros virágból font koszorút viselnek, mert a piros a vértanúság színe; az ó-szövetségié koszorúja fehér liliom, a tisztaság és bölcsesség színe. Az egyház diadalát ábrázoló körmenet az égből jövő mennydörgésre áll meg. Az egész menet elhelyezése kereszt-alakú. (A költő képzeletében itt az egyház azt a „jó pásztort” jelenti, aki eltévedt nyájának fölkeresésére indult.)

HARMINCADIK ÉNEK.

(Földi paradicsom [folyt.] Beatrice megjelenése. Vergilius eltűnése.
Beatrice szemrehányásai.)

Mihelyt megállt az első ég hét csillaga (a göncöl-szekér, itt: a hét gyertyatartó), mely soha sem le nem nyugszik, sem föl nem száll, sem más ködöt nem ismer, csak bűneinkét, és amely ott mindenkit kötelességére emlékeztet, mint az lenn azt, (a hajóst,) ki a kormányt tartja, hogy révbe érjen: az igazak serege, mely előbb aközt és a griff közt jött, a szekérhez és békéjéhez fordult vissza. Egyikök, az ég küldöttjeként, énekelve így kiáltott fel háromszor: „Veni, sponsa, de Libano” (Jőjj el velem, én Jegyesem, a Libánusról. *Énekek éneke* IV. 8.) s a többiek mind utána. Mint az üdvözültek az utolsó ítélet szavára azonnal feltámadnak sírjaikból, visszanyert hangjokon halleluját zengedezve: ezek is „ad vocem tanti senis” (ily fenséges aggastyán hangjára) az isteni szekéren százan fölemelkednek, az örök élet szolgálói és hírnöke. Mindnyájan ezt mondták: „Benedictus, qui venis”; (Áldott, aki jössz... *Máté* XXI. 9.) és virágot szórtak reá s köröskörül: „Manibus o date lilia plenis.” (Óh, szórjatok liliomot tele marokkal. *Verg. Aen.* VI. 883.) Láttam már napkeltével a keleti eget egészen rózsaszínűnek, az ég többi részét szép derült színnel ékesen, a nap ábrázatát pedig árnyékban fölkelni, s a párák mérséklése miatt sokáig kibirta a szem: úgy jelent meg virágfelhő alatt, mely angyali kezekből szállt fel s megint visszahúllt (a szekérre), egy nő, fehér fátyla fölött olajággal koszorúzva, zöld köpenyben, eleven tűz színébe öltözve. És az én lelkem, melyet jelenlététől remegve már oly régóta nem lepett meg a bámulat, anélkül, hogy közéről szemügyre vehettem volna, megéreztem a régi szerelem nagy hatalmát, mely tőle eredt. Mihelyt szemembe ötlött a magasztos erő, mely már akkor átjárt engem, mielőtt kiléptem a gyermekkorból, balra fordultam azzal a bizodalommal, melylyel a gyermek fut anyjához, ha fél, vagy fáj valamije, - hogy ezt mondhassam Vergiliusnak:

- Egy csöpp vér sem maradt bennem, ami ne reszketne; ráismerek a régi láng jeleire.

De Vergilius magunkra hagyott bennünket, Vergilius a legédesebb apa, Vergilius, akire rábízam lelkem üdvösségét. Mindaz (a sok öröme és szépsége a földi paradicsomnak,) amit ősanyánk elvesztett, nem óvhatta meg attól harmatban fűrésztött arcomat, hogy a könnyektől ismét el ne borúljon.

- Dante! azért, mert Vergilius elment, ne sírj még, ne sírj még; majd akkor sírj, ha más csapás érend.

Tengernagyként, aki fel- s alájár a hajó farán s orrán, hogy nézze, mit dolgozik a legénység a többi hajón s kitartó munkára bízassa: a szekér baloldalán, mikor megfordultam nevemnek említésénél, melyet szükségből írtam itt le, - láttam, hogy a nő, ki az imént az angyalok virág-esőjétől borítva jelent meg előttem, szemeit felém fordítja a patak tulsó partjáról, bár a fátyol, mely a fejről leomlott, Minerva lombjától (olaj-ágtól) koszorúzottan, nem engedte tisztán látnom. Királyi, büszke mozdulattal folytatta, mint az olyan ember, aki beszél s a hatásosabb részt a végére hagyja:

- Nézz jól rám! Én vagyok Beatrice, én! Hát méltóztattál felmászni a hegyre? Nem tudad, hogy csak itt lehet az ember boldog?

Szememet lesütöttem a tiszta forrásra, de hogy meglássam benne magamat, a fűre néztem, mert homlokomat lenyomta a szégyen. Mint a fiúnak, ki zordnak látja anyját, nekem is olyan-nak látszott ő, mert keserű íze van a szeretetnek, ha büntet. Elhallgatott s az angyalok hirtelen rázendítették: „In te, Domine, speravi”, - (Benned reménykedtem, Uram! XXXI. zsolt); de

csak eddig énekelték: „pedes meos” (az én lábaimat). (Az angyalok azért nem folytatták tovább, mert a zsoltár következő helye nem alkalmazható a paradicsomra). Mint a hó megfagy a viruló fákon Italia gerincén (az Apennineken), ha a szlavóniai szelek ráfújnak és megdermesztik; azután felolvadva magába szívárogoz, ha az a föld (Afrika) leheli rá, melyen az árnyék elvész, mint mikor tűz elolvasztja a gyertyát: úgy voltam én ott könny és sóhaj nélkül azoknak énekétől, kik mindig az örökkévaló égi körök zengésével egybehangzóan énekelnek. De aztán mikor édes dalukon felismertem, hogy szánakoztak rajtam, jobban mintha ezt mondták volna: „Asszony, miért kínozod így?” akkor sóhajlásba és könnyekbe olvadt fel a jég, mely megdermeszté szívemet és aggodalmak közt fakadt ki ajkamon és szememen a keblemből. Ő azonban tovább is ott állott a szekér mondott oldalán, majd e szöveget intézte a kegyes lelkekhez:

- Ti ébren vagytok az örök napon, sem éjszaka, sem álom nem takar el előletek egy lépést sem, amit az idő megtesz, a maga útján; azért inkább arra ügyelek, hogy válaszomat értse meg, aki ott túlna sír, mert a bűnnel együtt jár a bűnhődés. Nem csupán a nagy égi körök hatása folytán, melyek minden magot valamelyes célra nevelnek aszerint, hogy milyen csillagok kísérik; hanem az isteni kegyelem bőkezűségéből is, mely oly magasból kapja az esőt, hogy szemünk nem ér fel hozzá: ez (a költő) fiatal korában úgy meg volt áldva, hogy jóra való készség csodálatos eredményt érhetett volna el. De rossz maggal és művelés nélkül annál elfajultabb s annál vadabb lesz a föld, minél nagyobb a termő-ereje. Egyideig hatottam rá tekintetemmel, ifjú szememet megmutatván neki, magammal vezettem az egyenes úton. De mihelyt második korom küszöbére értem s életet cseréltem: elpártolt tőlem és másnak adta magát. Mikor a testemből égbe szállt a lelkem s szépségem és erényem tökéletessé lőn, akkor már nem voltam neki olyan kedves, olyan kíváncsi; nem-igaz útra tért, csalfa képek után futott, melyek nem váltják be egészen ígéretüket. Sugallataimmal nem értem el semmit, álmában s egyébként is hiában hívogattam vissza magamhoz; nem igen törődött velem. Olyan mélyre süllyedt, hogy megmentésére minden eszköz kárba veszett már, csak az az egy nem, ha megmutatom neki az elkárhozott lelkeket. Ezért mentem le a halottak kapujához és sírva kértem azt, (Vergiliust), aki ide fölvezette őt. Istennek magas végzése ellen történnék, ha átmenne a Léthe vizén s megkóstolná ezt az italt, anélkül, hogy megbánja a bűnét és könnyeket öntsön.

HARMINCEGYEDIK ÉNEK.

(Földi paradicsom [folyt.] Dante vallomása. A Léthe vizében.
Beatrice szolgáló-lányai. Beatrice leveszi arcáról a fátyolt.)

- Oh, te, ki a szent folyón túl állsz, - egyenesen felém fordítva szavát, mely eddig is élesnek tűnt fel, késedelem nélkül újra elkezdte, - mondd csak, mondd, igaz-e? Ilyen kemény vádra vallanod kell.

Erőm annyira megzavarodott, hogy a hangom megmozdult ugyan, de el is halt, mielőtt szerveiből (a torokból és a szájból) kiszabadult. Kevés ideig várt, azután ezt mondta:

- Mire gondolsz? Felelj, mert szomorú emlékeidet a víz még nem mosta le. Zavar és félelem vegyest olyan (halk) „igen”-t sajtol ki a számból, hogy annak megérthetése végett néznie kellett a szemnek is.

Mint a nyílnál, ha elpattan, a túlságosan kemény feszítéstől húr és íj elszakad és a nyíl gyengébb erővel ér célhoz: én is úgy szakadtam meg e súlyos teher alatt, kitörtek könnyeim és sóhajtásaim s hangom ellankadt még útja közben. Erre így szólt hozzám:

- Annak utána, hogy utánam epedtél s megszerettettem veled azt a jót, amin túl semmi egyébire nem kellene törekedni, - micsoda vermekre, vagy milyen láncokra találtál, hogy a haladás reményétől is meg kellett fosztanod magadat? S minő haszon, vagy mily előnyök mutatkoztak más javak homlokán, hogy azoknak a kedvökben kellett járnod?

Egy keserves sóhajtás kifakadása után alig jutottam szóhoz, hogy feleljek és ajkaim alig tudták kiejteni. Sírva ezt mondtam:

- A földi dolgok irányították lépteimet hamis gyönyöreikkel, mihelyt arcod eltűnt előlem.

- Ha elhallgatnád, vagy letagadnád, amit bevallasz, bűnöd akkor is tudva lenne, mert olyan bíró ismeri. De ha a vád a bűnös saját szájából hangzik el, akkor a mi törvényszékünk előtt a kard éle ellen fordul a kerék. De, hogy jobban szégyenkezzél tévedésed miatt s máskor erősebb légy, ha hallod a sziréneket, hagyd a sírást abba és figyelj! Akkor meghallod majd, hogy a hamis javaktól téged hogyan kellett volna eltérítenie eltemetett testemnek. Természet vagy művészet soha nem nyújtott neked akkora gyönyörűséget, mint azok a szép tagok, melyekbe én voltam bezárva s amelyek most a földben porlanak; s ha téged ettől a legnagyobb gyönyörűségtől megfosztott a halálom, milyen földi tárgy tudott magához vonni? A csalárd dolgok első nyílára hozzám kellett volna emelkedned, aki nem voltam az többé. Szárnyaidnak nem kellett volna lehanyatlaniuk, hogy még több ütest várj: leányt, vagy egyéb rövid éltű hiábavalóságot. Madárfióka kétszer-háromszor bevárja a tört, de a tollasokra hiában vetnek ki hálót és nyílat.

Mint gyermekek szégyenkezve némán, hallgatózva állnak, szemöket a földre sűtve, hibájokat beismerve és megbánva: én is úgy állottam; ő pedig így szólt:

- Ha már a hallása is nehezedre esik, emeld föl szakáladat és láttomra még nagyobb fájdalmat fogsz érezni.

Az erős tölgy kevesebb ellenállással szakad ki gyökerestül, az északi szélről vagy Jarba szelétől: (*Jarba*, Líbia királya, Dido kedvese; Jarba szele: a déli szél) mint ahogy az ő parancsára én fölemeltem az államot; és minthogy azt kívánta, hogy a szakálamat emeljem föl, nagyon is fölismertem a célzás mérgét. (Mintha ezt mondta volna: „Ekkora szakállal hogyan lehettél oly éretlen gyerek!?”) S amint arcomat fölemeltem, feltűnt nekem, hogy az öslények (az angyalok) abbahagyták a virágszórást. Még kissé tétovázó szemem látta Beatricét az állat

felé fordítani, mely csak egy személy két természetben. (A griff félig oroszlán-, félig sas-testtel; mint Krisztusnak is, kettős természete van: emberi és isteni.) Fátyola alatt, a zöld folyón túl, annyira felülmulta régi magát szépségben, mint a többi nőket akkor, midőn még a földön élt. Úgy megszuirt engem akkor a megbánás csalánja, hogy minden egyéb közt azt gyűlöltem meg leginkább, ami legjobban vonzott magához. A megbánás úgy megsebezte szívemet, hogy legyőzve lerogytam. Hogy én akkor mivé lettem, csak az tudja, ki azt okozta. Aztán mikor szívem megint magához tért, magam felett láttam a hölgyet (Matildot), kit egyedül találtam s ezt mondá:

- Fogózz belém, fogózz belém!

Bemerített a folyóba torkig s engem maga után vonva ment a víz fölött oly könnyedén mint a takács vetélője. Mikor közel értem a boldog parthoz, oly édesen zengeni hallottam ezt: „Asperges me” (Hints meg engem! LI. zsolt. 8.), hogy emlékezni sem tudok rá vissza, hát még leírni! A szép nő feltárta karjait, átölelte fejemet s úgy bemerített a vízbe, hogy nyelnem kellett belőle. Erre elvett onnan s megfürösztve, a négy szép táncoló nő (a sark-erények) közé állított, akik karjaikkal átfogtak.

- Itt nimfák vagyunk, az égen pedig csillagok. Mielőtt Beatrice leszállt az alvilágba, az ő szolgáló-leányainak voltunk rendelve. Az ő szeme elé vezetünk; de hogy kiállhasd kellemes fényét, edzze meg szemedet az a három, (a theologiai erények), akik élesebben látnak.

Igy kezdtek énekelve; azután magukkal vittek a griff elébe, ahol Beatrice állt felénk fordulva. Ezt mondták:

- Ne kíméld a szemedet; ama smaragdok (Beatrice szemei) elé állítottunk téged, melyekből Ámor rád lőtte nyilait.

Lángnál forróbb ezernyi vágy szegze szememet ama tündöklő szemekhez, melyek csak a griffet nézték merően. Mint tükörben a nap, nem másként ragyogott bennök a kettős állat, hol az egyik, hol a másik módon. Gondold el, olvasó, mennyire csodálkoztam, mikor (a griffet) láttam magában állni csendesen s a képében átváltozott. Míg bámulattól eltelve s vidáman megízlelte lelkem az ételt, mely alighogy kielégít, már ismét étvágyat gerjeszt, - mozdulatokkal magasabb származást mutatva, a másik három odalépett táncolva az égi énekarhoz:

- Fordítsd, Beatrice, fordítsd szemeidet, - így hangzott énekük, - híved felé, aki hogy téged láthasson, oly nagy utat tett meg. Kegyelemből tedd meg nekünk azt a szívességet: vedd le a fátyolt arcodról, hogy láthassa a második szépséget, melyet eltakarsz. (Beatrice *első* szépsége a szemei, második szépsége az ajkak.)

Óh, örökké égő fény világa, (kiált fel a költő, mikor Beatrice arcáról lehull a fátyol), ki gyötörte sápadtra magát a Parnassus árnyékában, vagy ki ivott annyit annak forrásából, hogy lebilincselve ne érezze szellemét, ha téged úgy le akarna írni, amilyennek látszottál ott, hol összhangozva árnyal be az ég, mikor a szabad levegőn lefátyoloztad magadat?

HARMINCKETTEDIK ÉNEK.

(Földi paradicsom [folyt.] A szent szekér viszontagságai. A tudás fája.
A sas, a róka és a sárkány. Az óriás.)

Úgy odatapadt a szemem és úgy figyelt, hogy csillapítsa a tízéves szomjat, hogy a többi érzékem mind kialudt; és itt is ott is a közömbösség falába ütközött, annyira magához húzta a szent mosoly a régi hálóval. Ekkor tekintetemet erővel balfelé fordították azok az istennők, (a theologiai erényt személyesítő három nő), mert e szókat hallottam az egyiktől: „Nagyon erősen nézed!” Ugy álltam ott, mint akit a nap fénye elvakít; de miután a szemem kissé hozzászokott a kevéshez, - azért mondom, hogy „a kevéshez”, mert a sok fénytől erőszakkal szakítottak el, - a dicső sereget jobbkézfelé láttam fordulni és visszatérni a nappal s elől a hét lánggal (a hét gyertyatartóval.) Mint ahogy pajzsok alá menekül a csapat s megfordul a zászlóval, mielőtt egészen megváltoztathatná a menet irányát: úgy haladt el a mennyei birodalomnak ama hadserege, mely elől ment, mielőtt a szekér megmozdította a rúdját. Erre az asszonyok a kerekéhez mentek s a griff elindította az áldott terhet, de úgy, hogy egy tolla sem rendült meg. A szép nő, (Matild), ki engem a gázlóhoz vezetett, Statius, meg én a kerék után mentünk, mely a forgását kisebb körben végezte. Így haladva a nagy, üres erdőben, - annak a hibája, ki hitt a kígyónak, - angyali ének igazgatta a lépteiket. Talán három nyíl-lövésnyire lehattunk, mikor Beatrice leszállott. Hallottam, hogy ezt mormolták mindnyájan: „Ádám!” azután körülvettek egy fát, melynek sem virága, sem levele nem volt egyik ágán sem. Üstökét, mely fölfelé mindegyre szélesebb volt, az indusok megbámulták volna magasságáért az ő erdejökben.

- Boldog vagy, griffmadár, ki a száddal nem tépsz le arról az édesízű fáról (a tudás fájáról), mert attól hascsikarást lehet kapni. (Krisztus nem kóstolta meg a csábítás fájának gyümölcsét: világi hatalomra nem törekedett.)

A hatalmas fa körül így kiáltottak a többiek; a kettős állat pedig így:

- Így tartatik meg az igazak magva. (Krisztus szava Keresztelő Szent Jánoshoz.)

És a rúd felé fordúlva, melyet húzott, közelebb vont a kifosztott fa tövéhez s a belőle készült rúdat hozzá engedte kötni. Mint ahogy felduzzadnak a mi növényeink, mikor a nagy fény lesüt, azzal együttesen, mely az égi Ponty után ragyog, (vagyis: mikor a nap tavasz elején a Halak után következő Kos jegyébe lép), és mindegyik megújhodik színében, mielőtt a Nap más csillag alá köti paripáját, (azaz mielőtt a Bika jegyébe lépne): a rózsáénál halványabb s violáénál erősebb fényben újult meg a fa, melynek előbb olyan árvák voltak az ágai. Nem értettem, s itt nem is éneklék azt a himnuszt, melyet azok énekeltek s az éneket nem is birtam végig hallgatni. (Eközben elaludt a költő). Ha le tudnám írni, hogyan szenderedtek el Argus könyörtelen szemei, mikor Syrinxről hallott, azok a szemek, melyek oly drágán fizették meg a hosszú virrasztást; azt, hogy miként aludtam el, csak úgy rajzolhatnám le, mint a festő, ki mintáról fest; de az elalvást fesse le, aki tudja! (Jupiter a száz szemű Argust megbízta Io őrzésével. De Merkur addig mesélgetett neki *Syrinx* nimfáról, míg Argus el nem aludt; ekkor Merkur megölte s Iot kiszolgáltatta Juno bosszújának.)

Mint mikor odavezették Pétert, Jánost és Jakabot azon almafa virágait nézni, melynek almája kíváncsiakká teszi az angyalokat s örök lakodalmat ül az égben, és legyőzve (a megdicsőült Krisztus fényétől), magukhoz tértek a szóra, melytől mélyebb álmok is félbeszakadtak, (mikor t. i. Lázárt feltámasztotta), és társaságukat megfosztva látták Mózesztől és Illéstől, mesteröket pedig megváltozott ruhában (L. *Máté* XVII. 6-7.): úgy tértem magamhoz én is és fölöttem

láttam állni a kegyes nőt (Matildot), aki előbb lépteimet vezette a folyó partján. Egész bizonytalanságban ezt mondtam:

- Hol van Beatrice?

Erre ezt felelte:

- Ott ül a megújult lomb alatt a fa gyökerén. Nézd a társaságot, mely körülveszi. A többiek a griff után mennek fölfelé, még édesebb s még mélyebb dalt énekelve.

Hogy mondott-e egyebet, nem tudom, mert szemem előtt már az állott, ki előlem minden mást elzárt. Egyedül ült (Beatrice) a pusztá földön, mintha örnek hagyták volna ott a szekér mellett, melyet láttam, mikor hozzá kötötte a kettős állat. Körben közrefogta a hét nimfa, kezökben mécsekkal, melyek biztosak észak és dél szelétől.

- Itt kis ideig fogsz időzni, azután velem leszel vég nélkül ama (mennyei) Róma polgára, melynek Krisztus a lakósa. Azért ama világnak javára, mely rosszul él, most a szekérre nézz, s amit látsz, írd le, ha innen visszatérsz.

Így szólt Beatrice, én pedig, aki egészen alávetém magamat parancsolatainak, elmémet és szememet oda irányoztam, ahova ő akarta. Villám nem hullt le soha oly gyors mozdulattal sűrű felhőből, ha a legtávolabbi határról eső esik, mint ahogy én láttam lecsapni Jupiter madarát a fára, az új virágokat s leveleket, sőt még a kérget is letörve és teljes erejéből vágott a szekérnek; ettől úgy meghajlott, mint hajó a viharban, melyet hullámok paskolnak, hol egyik, hol másik oldalon. Azután a diadalszekér bölcsőjébe egy rókát láttam rohanni, mely talán nem evett soha jó falatot. De ezt rút bűneiért megdorgálva hölgyem megugrasztotta s az úgy elfutott, ahogy csak kiaszott csontjaitól kitelt. (Jupiter madara, a sas a keresztyéneket üldöző pogány Rómát jelenti; a róka pedig az egyházba becsúszott eretnekséget.) Azután onnan szállt le a sas, ahonnan az imént jött, a szekér kasába s teleszórta tollával. (A sas tollai azokat a világi birtokokat jelentik, melyeket a római császárok s köztük állítólag Nagy Konstantin ajándékozott az egyháznak. Dante elítéli ezeket az adományokat, mert szerinte attólkezdvé törekedtek a pápák világi hatalomra.) És mint búslakodó szívből, olyan hang jött az égből s ezt mondta:

- Óh, kis hajóm, mily rossz terhet raktak rád!

Azután úgy tűnt föl nekem, mintha a föld megnyílt volna a két kerék közt s egy sárkányt láttam kijönni onnan, mely a farkát feldugta a szekéren; és mint a darázs, mely visszahúzza fulánkját, gonosz farkát visszahúzza kiszakított egy darabot a szekérből és botorkálva kigyózott tovább. (A sárkány alatt Mohamedet is lehet érteni, ki a keresztyénség felét meghódította, de a pápai széket: a szekér rúdját nem bántotta. Azonban érthetjük alatta az 1054-ben beállott keleti nagy szakadást is.) Ami maradt, azt mint termékeny földet a fű, tollak lepték be, miket talán tiszta és jóságos szándékkal ajánlott fel; belepték az egyik mint a másik kereket, meg a rúdat olyan rövid idő alatt, hogy egy sóhajtás is több időre tartja nyitva szánkat. Az így átalakult szent alkotmány minden részéből fejek nőttek ki, három a rúdból s mindegyik sarkából egy-egy. Az előbbieknél szarvuk volt, mint az ökörnek, de a négynek csak egy szarva volt a homlokán. Ehhez fogható szörnyeteget nem lehetett soha látni. Mint szikla a magas hegyen, oly biztosan látszott rajta ülni egy fajtalan leány, köröskörül jártatva szemét. És hogy el ne vegyék tőle, láttam mellette állani egy óriást s néhányszor enyelegtek egymással. De mint-hogy sóvár, ingatag szemét felém fordította a lány, durva szeretője ostorral elverte tetőtől-talpig. Azután gyanútól s ádáz haragtól eltelve eloldotta a szörnyeteget és behurcolta az erdőbe úgy, hogy a lányt, meg a különös állatot elrejté előlem. (A *szekér* a Jelenések könyvében említett csodás állattá változik át. [XVII. 1-18.] A hét fej a hét főbűnt jelenti, melyek az elvilágiasodott egyházat megrontották. A fajtalan nő: a Dante idejében megromlott egyház, aminő VIII. Bonifácus és V. Kelemen alatt volt. A kedvese, az óriás: Szép Fülöp, francia

király. A megostorozás alatt azt a méltatlan bánásmódot értjük, melyet VIII. Bonifácius szenvedett a francia királytól Anagniban. Az alatt pedig, hogy az óriás bevonszolta a szekeret az erdő sűrűjébe, a pápáknak Avignonba költözését értjük.)

HARMINCHARMADIK ÉNEK.

(Földi paradicsom [vége.] Beatrice jóslata. DXV. Eunoé.)

„Deus, venerunt gentes” (Öröködbe Uram, pogányok jöttek. LXXIX. zsolt. 1.) felváltva hárman, vagy négyen kezdték a nők sírva az édes zsoltárt; Beatrice pedig sóhajtozva és részvétellel hallgatta őket, mint Mária, mikor a keresztnél megváltozott a színe. De miután a többi szűz abban hagyta az éneklést, ő felállva felelt, lángba borult arccal:

- „Modicum, et non videbitis me, et iterum”, kedves nővéreim, „modicum, et vos videbitis me”. (Egy kevés ideig nem láttok engemet, és ismét egy kevés idő múlva megláttok engemet. *János* XVI. 16.) Azután maga elé engedte mind a hetet s egyszerű intésére maga után szólított engem, a nőt (Matildot) és a bölcsőt, (Statiust), aki visszamaradt. Így haladt tovább s nem hiszem, hogy tízet lépett a földön, midőn szeme a szememmel összehámozott és nyugodt tekintettel így szólt hozzám:

- Jöjj gyorsabban, hogy ha veled beszélek, jól reám figyelhess.

Mihelyt, ahogy kellett, mellette voltam, ezt monda nekem:

- Testvér, most hogy velem jössz, miért nem mersz kérdezősködni tőlem?

Mint azokkal szokott megesni, akik beszédjökben följobbvalóik előtt túlságosan nagy tiszteletet mutatnak, úgy, hogy a fogukig sem eresztik tisztán a hangot, - úgy történt velem is, hogy alig érthetően így kezdtem:

- Asszonyom, te tudod, mire van szükségem s azt is, hogy mi válnék javamra.

- Azt akarom, - felelte nekem, - hogy tégy félre félelmet és szégyent, hogy ne úgy beszélj, mint az olyan ember, aki álmodik. Tudd meg, hogy a szekér, melyet a kígyó eltört, volt és nincs. Tudd meg, hogy Isten büntetése utoléri a bűnöst. Nem marad mindig örökösök nélkül a sas, mely a szekérben hagyta tollát, amiért szörnyeteggé lett, aztán pedig zsákmánynya. Mert biztosan látok, azért mondom el: közelednek már a csillagok, menten minden akadálytól és minden ellenállástól, melyek elhozzák ránk azt az időt, midőn az Isten által küldött *Vezér* meg fogja ölni a tolvaj nőt s azt az óriást, aki vele vétkezik. (*Vezér* = *DUX* alatt talán a Pokol I. énekében szereplő Agarát érti, talán Cangrandét, akitől az egyház reformálását és az állami hatalom megszilárdítását remélte. DXV (515) rejtélyes számokból egy kis helycserével: *DUX*.) És ha talán nem igen győz meg a beszédem, mert homályos, mint Themis és a sphynx, mert mint azok, az értelmet elrejtik: de majd megmagyarázzák a tények, azok megfejtik a nehéz talányt, a nyáj és legelő kára nélkül, (anélkül, hogy oly nagy kár származnék belőle, mint aminőt a thebeiek szenvedtek, akikre *Themis* jósnő, Uranos és a Föld leánya vadállatot küldött, mely a nyájaikat felfalta s mezőiket feldúlta.) Jegyezd meg! s a hogy én mondom, úgy tanítsd meg az élőket az életre, mely futás a halál felé. Gondod legyen arra is, ha ezt leírod, hogy ne titkold el, minőnek láttad a fát, melyet most kétszer megraboltak ott. Bárki rabolja meg, vagy tépi ki, az tényleg káromlással gyalázza Istent, ki azt szentnek csupán az ő szolgálatára teremté. Amiért az első ember evett a fa gyümölcséből, ötezer évnél tovább sovárgott Az után, (Krisztus után), aki a harapást (Ádám bűnbeesését) önmagában büntette meg. Lelked alszik, ha nem érti meg, hogy mélyebb okból nőtt fel oly magasra s lett a koronája megfordított, (fenn szélesebb, lenn keskenyebb.) És ha hiú gondolatok nem bántak úgy az értelmekkel, mint az Elsa vize s ha a bennök való öröm nem szennyezte be elmédet, mint Pyramos vére a szederfát: akkor csupán e jelekből is fölismernéd erkölcsileg Isten igazságosságát a fára vonatkozó tilalomban. (Az *Elsa* kis mellékfolyója az Arnónak. Vize a belé dobott tárgyakat köréteggel vonja be. *Pyramosról* l. Purg. XVII.) De minthogy elmédet kőnek,

megkövesedettnek látom, s úgy beszennyezve, hogy mondásom fénye téged elvakít: azt is akarom, hogy ha írva nem is, legalább lefestve viseld lelkedben abból az okból, amiért a zarándokok pálmát fonnak a botra. (A szentföldről hazatérő zarándokok azért fonják körül pálmával a botjukat, hogy mások lássák, honnan jöttek.)

- Mint viasz megőrzi a pecsétnyomóval ráütött bélyeget, - mondtam én, - úgy megőrzi elmém is szavaidat. De óhajtott beszéded miatt repül el látásom fölött, hogy annál inkább elveszítse, minél jobban igyekszik?

- Hogy megismerd, - úgymond, - azt az iskolát, melyet követsz, és hogy meglásd, hogyan követheti az én szavamat, és lásd, hogy a te útad oly távol áll az istenitől, mint földtől az ég, mely legfentebb forog.

Erre ezt feleltem neki:

- Nem emlékszem, hogy valaha eltávolodtam volna tőled. Lelkiismeretbeli mardosást sem érzek amiatt.

- Ha nem tudsz visszaemlékezni rá, - válaszolta mosolyogva, - jusson csak eszedbe, hogy ma ittál a Léthe vizéből; és ha a füstből tűzre lehet következtetni: ez a feledékenység világosan bizonyítja bűnösségedet, hogy lelked másfelé ügyelt. Ezután valóban annyira meztelenek lesznek a szavaim, amennyire szükséges lesz, hogy durva látásod előtt fölfedezzem.

S fényesebben és még lassúbb léptekkel haladt a nap a délkörhöz, mely aszerint változik, hogy honnan nézik, (mert a föld minden pontjának megvan a maga délköre), mikor a hét hölgy megállott a sötét árnyék szélén, mint az megáll, ki valamely sereg élén haladt, ha útközben valami új dolgot talál, - olyan árnyékot vetnek az Alpesek hideg patakjaikra a zöld lombok és fekete galylyak alatt. Az Eufrates és Tigris előttük látszott fakadni egy forrásból s oly nehezen váltak el egymástól, mint a jó barátok.

- Óh fény, óh dicsősége az emberi nemnek, micsoda víz ez, mely itt egy forrásból ered s aztán ketté válik?

E kérdésre ezt mondta:

- Kérd meg Matildot, hogy mondja meg neked.

Ekkor a szép asszony, mint az olyan ember, aki vádat hárít el magáról, ezt felelte:

- Ezt és egyebet is elmondtam már neki és biztosan tudom, hogy a Léthe vize nem rejté el előle.

Beatrice pedig így folytatá:

- Talán valami nagyobb gond, mely sokszor meggyöngíti az emlékezést, elhomályosította lelki szemeit. De nézd, ott ered az Eunoé! Vezesd oda és amint szoktad, éleszd föl kihalt erejét.

Mint a nemes lélek, mely nem szabadkozik, hanem magáévá teszi a mások akaratát, mihelyt jelben megnyilatkozott: úgy fogta meg a kezemet, jött velem a szép hölgy és nyájasan ezt mondá Statiusnak:

- Jőjj velem!

Olvasó, ha több helyem lenne az írásra, különösen megénekelném az édes italt (az Eunoé vizét), mely soha ki nem elégítene engem; de minthogy betelt minden lap, mit e második énekre szántam, a művészet féke nem enged tovább mennem. A legszentebb hullámokból ujjászülvén jöttem ki, mint friss lombbal megújult fiatal növények, tisztán s készen felszállni a csillagokhoz.

* * *